

**CUBICULA DIURNA, NOCTURNA–
cubiculum-makuutila latinankielisessä
kirjallisuudessa**

Laura Nissinen
Pro gradu -tutkielma
Helsingin yliopisto
Klassillisen filologian laitos
Latinan kieli ja Rooman
kirjallisuus
7.2.2008

Tiedekunta/Osasto ☐ Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen	Laitos ☐ Institution – Department Klassillisen filologian laitos	
Tekijä ☐ ☐ Författare – Author Laura Nissinen		
Työn nimi ☐ ☐ Arbetets titel – Title <i>Cubicula diurna, nocturna – cubiculum</i> -makuutila latinankielisessä kirjallisuudessa		
Oppiaine ☐ Läroämne – Subject Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus		
Työn laji ☐ ☐ Arbetets art – Level Pro gradu	Aika ☐ ☐ Datum – Month and year 07/02/08	Sivumäärä ☐ Sidoantal – Number of pages 110 s. + liitteet 4s.
Tiivistelmä ☐ ☐ Referat – Abstract Tiivistelmä – Referat – Abstract Tutkielma käsittelee <i>cubiculum</i> -nimistä huonetilaa roomalaisessa kirjallisuudessa. <i>Cubiculum</i> -termin määrittelyn pohjana on antiikin latinankielinen kirjallisuus ja työn tarkoituksena on selvittää perinpohjaisesti <i>cubiculum</i> -huoneen olemus sellaisena kuin se voidaan teksteissä nähdä. Tekstikohdat on valittu pääasiallisesti <i>Thesaurus linguae Latinae</i> -hakuteosta käyttäen. Tekstien perusteella on tarkoitus selvittää huoneen fyysinen olemus sekä sen erilaiset käyttötavat. Tarkastelun kohteena on myös <i>cubiculum</i> -nimityksen käyttö arkeologisissa kohteissa, eli voiko tätä nimitystä käyttää mm. pompejilaistalojen keskushallin tai peristyylin sivustalla sijaitsevista huoneista. Oman käsittelynsä saavat myös huoneeseen suuntautuneen liikkeen kuvaus sekä huoneen käyttäjien selvittäminen. Työ liittyy laajemmin roomalaisten yksityistalojen (<i>domus</i>) tutkimukseen, jonka taustalla on ajatus siitä, että tilankäyttö kertoo yhteisöjen arvoista ja rakenteista. Roomalaistaloissa nähtävissä oleva huonetilojen kaavamainen asettelu heijastaa yhteisön ajatusmaailmaa. Käsitellyt tekstit paljastavat, että <i>cubiculum</i> on melko joustava tilanimitys, jota voidaan käyttää paitsi eliitin edustajien yksityistalojen, myös huviloiden, keisarillisten asumusten ja vaatimattomampien rakennusten makuutiloista. Nukkuminen on tilan keskeinen funktio ja tämä merkitys sanalla esiintyy vielä keskiaikaisissa ja moderneissakin teksteissä. Myöhäisantiikin tekstit antavat sanalle myös kuvaannollisia merkityksiä. Tekstien perusteella <i>cubiculum</i> on selkeästi rauhallinen, pimeä ja suljettava tila, joka antoi mahdollisuuden yksityisyyteen. <i>Cubiculum</i> todisti useita funktioita, joita tunnetaan osin jo varhaisemmasta tutkimuksesta: tilassa mm. vastaanotettiin ystäviä ja hoidettiin yksityisasiota. Huoneeseen suuntautuneen liikkeen kuvaus paljastaa, että varsin usein tilaan pääsy vaati kutsun. Kutsumattomat vieraat pääsivät sisään usein lähinnä voimaa käyttäen. <i>Cubiculum</i> -huoneen käyttäjät olivat pääasiassa vapaita, aikuisia roomalaisia, niin miehiä kuin naisiakin. Lapset mainitaan <i>cubiculum</i> -huoneen yhteydessä harvoin, eikä sanaa käytetä palveluskunnan makuutiloista, vaan palvelijat kuvataan usein nukkumassa <i>cubiculum</i> -huoneen ulkopuolella. Tekstit antavat vain viitteitä huoneen sijoittelusta yksityistaloissa, joten arkeologinen jatkotutkimus onkin välttämätöntä pompejilaistalojen makuuhuonejärjestelyiden selvittämiseksi.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords arkkitehtuuri - - antiikki, Rooman valtakunta, Pompeji, <i>cubiculum</i>		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1. Alkusanat	3
2. Johdanto	3
2.1. Roomalainen talo – tutkimushistoriaa	3
2.2. Roomalaisen talon kehitys	6
2.3. Roomalainen talo sosiaalisen elämän näyttämönä	9
2.4. <i>Cubiculum</i> roomalaistalon tutkimuksessa	11
2.5. Metodit ja lähestymistavat aiheeseen	18
3. <i>Cubiculum</i> latinankielisessä kirjallisuudessa	20
3.1. Etymologia ja terminologia huomioita	20
3.2. <i>Cubiculum</i> -huoneet kaupungissa ja maaseudulla, Roomassa ja muualla Italiassa sekä Rooman valtakunnan alueella	27
3.3. <i>Cubiculum</i> tilana	30
3.3.1. Irtaimisto	30
3.3.2. Ovet, lukot ja kynnykset	32
3.3.3. Valaistus ja ikkunat	33
3.3.4. Koristelu	35
3.3.5. Huoneiden määrä rakennuksessa, koko	38
3.3.6. Vuodenaikojen vaikutus, tilojen lämmitys	38
3.3.7. Erikoisuuksia	39
3.4. <i>Cubiculum</i> -huoneen asema rakennuksessa	40
3.4.1. Sijainti	40
3.4.2. <i>Cubiculum</i> -huoneen lähestyttävyyys	48
3.4.3. Pääsy huoneeseen	50
3.5. <i>Cubiculum</i> -huonetilan käyttö ja merkitykset	54
3.5.1. Nukkuminen ja lepääminen, <i>cubiculum</i> makuuhuoneena	54
3.5.2. Seksi, aviovuoteen paikka	58
3.5.3. Sairastaminen	67
3.5.4. Kuoleminen	70
3.5.5. Vastaanotto	77
3.5.6. Työnteko	81

3.5.7. Oleskelu, olohuone	85
3.5.8. Uskonto	86
3.5.9. Hauta	87
3.5.10. Eläinsuoja	87
3.5.11. Keisarillinen katos	87
3.5.12. Rakennustekninen termi	88
3.5.13. Muut funktiot ja merkitykset	88
3.5.14. <i>Cubiculum</i> mytologiassa	90
3.6. <i>Cubiculum</i> -huonetilan käyttäjät	91
3.6.1. Naiset	91
3.6.2. Avioparit	93
3.6.3. Lapset	94
3.6.4. Palvelijat	96
3.6.5. Vieraat	99
3.6.6. Eläimet	100
3.6.7. Kummitukset ja henget	101
4. <i>Conclusio</i>	102
5. Kirjallisuusluettelo	106
A. Antiikin lähteet	106
B. Editiot ja kommentaarit	106
C. Tutkimuskirjallisuus ja hakuteokset	108
LIITTEET	111

Kannen kuva: Tiina Tuukkanen / EPUH

1. Alkusanat

Vierailtuani muutaman kerran Pompejissa 2000-luvun alussa mieleeni jäivät etenkin kaupungin yksityiset asuintalot ja niiden huonejärjestelyt. Huonetiloille on useissa opaskirjoissa annettu latinankieliset nimitykset. Samantyyppiset tilat toistuvat lähes kaikissa taloissa ja myös huonetilojen nimitykset ovat kaavamaiset. Erityisesti huomioni kiinnittyi pieniin, keskushallin ympärillä oleviin tiloihin, joiden nimeksi useimmiten mainitaan *cubiculum* eli makuuhuone. Makuuhuoneiksi on nimetty mm. talon rauhattomimmassa osassa, eli ulko-oven molemmin puolin sijaitsevia huoneita. Roomalaistalon arkkitehtuurista ja tilajärjestelyistä innostuin toden teolla, kun pääsin työskentelemään Helsingin yliopiston Pompeji-projektin (EPUH) mukana paikan päälle ns. Marcus Lucretiuksen taloon (IX 3,5/24) Pompejiin. Projektin edetessä pohdin mahdollisuutta tehdä Pompeji-aiheinen ja etenkin pompejilaistalojen makuutiloihin liittyvä opinnäytetyö. Alun perin tarkoitukseni oli tutkia näissä ns. *cubiculum*-huoneissa esiintyvää maalauskoristelua ja etenkin sen kuva-aiheiston sopivuutta makuuhuonetiloihin. Tämän aiheen parissa en kuitenkaan päässyt etenemään kovin pitkälle, sillä päätin ensin ottaa selvää millainen on *cubiculum*-niminen tila ja voiko tätä nimitystä käyttää pompejilaistalojen *atrium*-hallin tai peristyylin (*peristylum*) sivustalla sijaitsevista huoneista.

Cubiculum-termin määrittelyyn olen käyttänyt latinankielistä kirjallisuutta ja pro gradu -työni tarkoituksena on selvittää perinpohjaisesti tämän huoneen olemus sellaisena kuin se voidaan teksteissä nähdä. Ajatuksena on myös pohjustaa tulevaa tutkimustani, jonka ensisijaisena päämääränä on kartoittaa uudelleen pompejilaistalojen *cubiculum*-nimellä kulkevien tilojen todellinen käyttötarkoitus viimeisessä vaiheessa sekä selvittää, miten makuuhuonejärjestelyt toimivat Pompejissa. Jatkotutkimukseen aion sisällyttää mm. Pompejista löydetty piirtokirjoitukset, jotka mainitsevat *cubiculum*-termin, sekä varhaisissa kaivauksissa löydetyn materiaalin analyysin.

2. Johdanto

2.1. Roomalainen talo – tutkimushistoriaa

Ennen kuin yksittäisen huonetilan merkitystä voi selvittää, on tietenkin tutustuttava pompejilaiseen, tai laajemmassa mittakaavassa, roomalaiseen taloon kokonaisuutena. Roomalaista yksityistaloa kutsutaan asiayhteydestä riippuen *atrium*-taloksi, pompejilaiseksi

taloksi tai latinankielisellä nimityksellä *domus*. Englanninkieliset tutkijat käyttävät mm. termejä *Roman house*, *Italic house*, *the old Roman house*, *the Roman atrium house*, *Pompeian house* ja *the atrium house according to Vitruvius*. Useimmiten tutkimuskohteena oleva roomalainen talo rajataan varakkaan roomalaisen yksityiseksi kaupunkiasunnoksi. Koska Rooman kaupungissa on säilynyt vain muutamien yksityistalojen jäänteitä, on roomalaisten talojen arkeologinen tutkimus keskittynyt Napolinlahden alueen arkeologiseen aarreaittaan, etenkin Pompejin ja Herculaneumin kaupunkien jäänteiden tulkitsemiseen. Roomalaista arkkitehtuuria on tutkittu myös kirjallisten lähteiden kautta, lähinnä Vitruviuksen 20-luvulla eKr. ilmestynyttä *De Architectura* -teosta analysoiden. Vaikka kaupunkiarkeologista tutkimusta on tehty jonkin verran myös muualla Italiassa ja Rooman valtakunnan alueella, ei yksityistaloista ole tehty koko valtakunnan kattavaa kartoitusta. Tämän vuoksi Pompejin merkitys on varsin korostunut.¹

Roomalaisen talon arkkitehtuurin tutkimuksella onkin pitkät perinteet Pompejin-tutkijoiden keskuudessa. Tutkimuksen pohjan ovat luoneet mm. A. Mau ja A. Maiuri 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Etenkin A. Maun seinämaalauksiin painottuneeseen tutkimukseen (mm. *Pompeji in Leben und Kunst*, 1900) viitataan edelleenkin usein. Ensimmäiset modernit tulkinnat ilmestyivät 1960- ja 1970-luvuilla, ja toden teolla roomalaisen talon arkkitehtuuria ja koristelua on tutkittu 1980- ja 1990-luvulla, etenkin A. Wallace-Hadrillin ja J.R. Clarken johdolla. Nykytutkijat ovat keskittyneet pohtimaan *atrium*-talon yhteiskunnallista luonnetta ja sosiaalisen elämän kaavojen siirtymistä arkkitehtuuriin; toinen mielenkiinnon kohde on yksityisen ja julkisen tilan välinen suhde ja miten ne voidaan erottaa talossa. Tähän liittyvät myös teoriat sosiaalisten aktiviteettien sijoittumisesta talon sisälle. Tutkimuksissa on pohdittu niin Vitruviuksen tekstien suhdetta pompejilaiseen todellisuuteen, koristelun ja etenkin seinämaalauksen merkitystä kuin *atrium*-talon keisariaikaista kehitystäkin.

Ensimmäisten modernien tutkijoiden joukossa ruotsalainen B. Tamm on esittänyt uutta pohdintaa roomalaistalon merkityksestä ja sen tutkimuksesta. Artikkelissaan *Some notes on Roman Houses* (1973) hän kritisoi etenkin roomalaisen arkkitehtuurin tutkimuksessa esiintyvää tutkimuskohteen nimeämiskäytäntöä: usein pompejilainen, roomalainen ja itaalinen talo esitetään synonyymeinä ja pompejilaiset esimerkit edustavat roomalaista taloa yleensä. Tammin mukaan tutkijoiden tulisi luopua pyrkimyksestä yhdistää Vitruviuksen tekstejä pompejilaisten talojen välittämään arkeologiseen todistusaineistoon. Parempia

---

¹ Roomalaistalon nimityksistä, ks. Tamm 53.

tuloksia saisi hänen mukaansa tutkimalla Roomasta löytynyttä materiaalia, jonka voisi sittemmin suhteuttaa Vitruviuksen käsityksiin. Vaikka vitruviaaniset ihanteet eivät pidäkään aina paikkaansa pompejilaisessa todellisuudessa, niin kuitenkin Vitruviuksen asema on edelleen hyvin vahva pompejilaisen, ja sitä kautta roomalaisen, talon rekonstruoinnissa.²

Oman työni taustoituksen kannalta mielenkiintoisimpia tutkimuksia ovat olleet etenkin A. Wallace-Hadrill, *The Social Structure of the Roman House* (1988), J. R. Clarke, *The Houses of Roman Italy, 100 BC - AD 250: ritual, space, and decoration* (1991), E. Dwyer, *The Pompeian Atrium House in Theory and in Practice* (1991) sekä K.M.D. Dunbabin, *The use of private space* (1994). Nämä kaikki pohdiskelevat roomalaisten yksityistalojen sosiaalista merkitystä sekä tilankäyttöä ja pyrkivät yhdistämään kirjalliset lähteet arkeologiseen materiaaliin hedelmällisellä tavalla. Artikkeleissa sivutaan myös omaa tutkimusaiheittani eli *cubiculum*-makuutilaa ja sen roolia, joka kaikissa tutkimuksissa esiintyy melko ongelmattomana. Samantapaisia pohdintoja roomalaisesta talosta ovat esittäneet muutkin tutkijat, esimerkiksi S. Hales teoksessaan *The Roman House and Social Identity*.

Tarkemmin *cubiculum*-makuuhuonetta käsitteleviä artikkeleita on kolme: O. Elia, *I cubicoli nelle case di Pompei* (1932), A. Riggsby, 'Public' and 'private' in Roman culture: the case of *cubiculum* (1997) sekä E.W. Leach, *Oecus on Ibycus: Investigating the Vocabulary of the Roman House* (1997). Etenkin Elian tutkimuksen perusteella *cubiculum*-huoneen sijaintia talossa on pidetty itsestäänselvytenä. Tähän käsitykseen lyövät kiilaa E. Dwyerin vuonna 1982 ilmestynyt tutkimus *Pompeian Domestic Sculpture, A Study of Five Pompeian Houses and their contents*, jossa hän esittelee mm. ns. Marcus Lucretiuksen talon (IX 3,5/24) löytöjä sekä P.M. Allisonin *Pompeian Households, An Analysis of the Material Culture* vuodelta 2004, jossa käydään läpi 30 pompejilaisen *atrium*-talon esinelöydöt. Molemmat tutkimukset osoittavat, että perinteisesti Pompejissa *cubiculum*-nimellä kulkevista huoneista on löytynyt yllättävän vähän nukkumiseen viittaavaa materiaalia.

Useat *cubiculum*-makuutilan mainitsevat tekstikohdat kertovat roomalaisesta huvila-asumisesta. Tämän vuoksi olen pyrkinyt selvittämään myös roomalaisen *villa*-kulttuurin taustaa. Hyviä apuneuvoja ovat olleet J.S. Ackerman, *The villa – form and ideology of country*

---

² mm. Leach 50; Tamm 53–55. Kriitikissään Tamm viittaa varsin laajalti aiempaan tutkimukseen (ks. 53, alaviite 1). Pompeji-tutkimuksen alkuvaiheista ks. esim. P. Foss: *Rediscovery and resurrection*, in *The World of Pompeii*, ed. by J.J. Dobbins and P. Foss, 279–291, 2007.

houses (1985) sekä A. Carandini, *Schiavi in Italia. Gli strumenti pensanti dei Romani fra tarda Repubblica e medio Impero* (1988).

2.2. Roomalaisen talon kehitys

Roomalaisen talon tärkeimpiin tiloihin kuuluva keskushalli eli *atrium* tavataan jo arkaaisissa etruskihaudoissa sekä -asumuksissa, jotka voidaan ajoittaa kuudennelle vuosisadalle eKr. Näissä rakennuksissa on nähtävissä ristin tai T-kirjaimen muotoinen pohjakaava, josta voidaan tunnistaa *atrium*, *tablinum* sekä sivuhuoneet (*alae*). Myös Roomasta, Palatiumin pohjoisrinteestä löydettyistä arkaaisista asumuksista on havaittu jälkiä *atrium*-hallista ja ristinmallisesta pohjasta. Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että *atrium*-talo olisi saanut merkittäviä vaikutteita itäiseltä Välimereltä, lähinnä Anatoliasta ja Kreikasta, ja Italiaan tämäntyyppinen talomalli olisi rantautunut vasta hellenistisenä aikana. Kuitenkin arkeologisten lähteiden ohella myös kirjallinen aineisto todistaa *atrium*-talon arkaaiseksi rakennustyyppiä. Etrusko-itaalinen talo onkin kehittynyt rautakautisesta *capanna*-majasta, jonka pohja oli alun perin ovaalinmuotoinen ja yksihuoneinen, mutta johon arvellaan kehittyneen jo melko varhaisessa vaiheessa erikoistuneempia tiloja. Edustustilojen eriytyminen yksityiskäyttöön varatuista tiloista on viimeaikaisten tutkimusten perusteella nähtävissä jo myöhäisen rautakauden lopulla, 700-luvulla eKr.³ Nukkuminen on aina ollut keskeinen asuintalojen toiminto, joten julkisempien edustustilojen voisi ajatella eriytyneen juuri makuutiloista. Varhaisten asumusten makuutiloista ei kuitenkaan tiedetä juuri mitään. Kirjallisia lähteitä ei tuolta ajalta ole olemassa, joten emme tiedä mitä nimitystä makuuhuoneesta on varhaisessa vaiheessa käytetty. Koska *cubiculum* viittaa nimenomaan makuupaikkaan, eikä varsinaisesti erilliseen makuuhuoneeseen, tämä nimitys on mahdollisesti ollut jo varhain käytössä.⁴

Atrium-talotyyppi tunnetaan 200-luvulta useista roomalaisista kaupungeista, kuten Cosasta ja Fregellaesta. *Atrium*-talomallin siirtyminen Pompejiin on kuitenkin hämärän peitossa. Talotyyppi on joko varhaista perua etruskilaisajalta yleis-itaalisena ilmiönä tai se on omaksuttu roomalaisia imitoimalla hieman myöhemmin. Tyypillinen roomalainen yksityistalo oli kuitenkin olemassa Pompejissa kiistatta jo ennen sen roomalaisaikaa. Varhaisimpien *atrium*-talojen on perinteisesti katsottu kehittyneen Pompejissa 300–200-luvuilla. Pompejilaistalojen alkuperäinen pohjakaava on rekonstruoitavissa, vaikka myöhäisemmät

³ Varro ling.6,161; Fest.p.12L; Serv.Aen.1,726, Isid.orig.15,3; Wallace-Hadrill (2007), 285, alaviitteet 18–24; Carafa 35–37

⁴ Ks. kappale 3.1., jossa käsitellään *cubiculum*-termin muodostusta.

rakennusvaiheet ovatkin muuttaneet talojen sisätiloja. Viimeisen vaiheen pompejilaistaloissa on nähtävissä valtava määrä aiempia muutoksia talojen rakenteissa. Selvää siis on, että yksittäisten talojen tiloja muutettiin jatkuvasti tarpeen vaatiessa. Varhaisimpien talojen pohjakaavassa useat tutkijat ovat kuitenkin voineet nähdä vitruviaanisen patriisitalon ihanteen, joskin Vitruviuksen tekstien lukeminen on epäilemättä ohjannut talojen pohjakaavan tulkintaa.⁵

Viimeaikaiset kaivaukset Pompejissa ja muualla Italiassa ovat asettaneet vanhemmat näkemykset pompejilaistalon kronologisesta kehityksestä uuteen valoon. A. Wallace-Hadrill esittelee vuonna 2007 ilmestyneessä artikkelissaan *The development of the Campanian house* uusimpien tutkimusten tuloksia. Pompejlaisen, travertiiniharkoista rakennetun *atrium*-talon kehityshistoria on nuorentunut jopa parilla vuosisadalla, sillä varhaisimmat *atrium*-talot voidaan nykytutkimuksen perusteella ajoittaa aikaisintaan toiselle vuosisadalle eKr. Varhaisempana rakennustyyppinä pidetään ns. rivitaloa (*Reihenbaus, row-house, casa a schiera*), jossa on jo joitakin myöhemmälle *atrium*-talolle tyypillisiä piirteitä. Huonosti tunnettuun varhaisvaiheeseen liittyvät myös heikommista materiaaleista tehdyt asuinrakennukset, joissa on käytetty mm. haurasta pappamonte-kiveä sekä ns. pisé-tekniikkaa. Varhaisemmat rakennukset on kuitenkin sijoitettu kaupunkiin samaa katuverkostoa noudattaen kuin myöhemmätkin yksityisasumukset.⁶

Varsinainen varakkaiden roomalaisten asuintalojen muutos alkaa ensimmäisellä vuosisadalla jKr. *Atrium*-talotyypissä on nähtävissä joitain muutoksia myös Pompejissa, mutta kaupungin rakennuskannan mahdollista myöhempää kehitystä voi vain spekuloida. Kirjallisia lähteitä asumisolosta uusissa kasvukeskuksissa, kuten Ostiassa, jossa asunnot olivat useimmiten kerrostaloissa (*insula*), ja Pohjois-Afrikasta, jossa yksityistalojen kehitys oli voimakasta toisella vuosisadalla jKr., ei ole juuri lainkaan. Arkeologisissa tutkimuksissa on kuitenkin voitu huomata niin yhtäläisyyksiä kuin eroavaisuuksiakin perinteiseen *atrium*-taloon nähden. *Insula*-asunnossa *atrium*-taloille tyypilliset visuaalinen akseli, erikorkuiset huoneet sekä *compluvium* ja peristyyli valonlähteinä katoavat, mutta vaikka huonetilojen paikat muuttuivat, niiden hierarkia säilyi ostialaisissa taloissa. Roomalainen isäntä saattoi suorittaa sosiaaliset velvollisuutensa ja perherituaalinsa myös kerrostaloasunnossa. Tyypillisessä, varakkaassa pohjois-afrikkalaisessa talossa tilajärjestelyjen kaava muuttui toisella vuosisadalla.

---

⁵ Wallace-Hadrill (2007), 285, alaviitteet 18–24; Clarke 2

⁶ Wallace-Hadrill (2007), 280–282, alaviitteet 9–12; Nappo 99–100

Esimerkiksi Volubiliksessä taloista puuttuu *atrium*, joten sisääntultaessa käydään vaikuttavan eteistilan kautta suoraan peristyylipihaan, jota dominoi iso, yleensä pääakselilla sijaitseva huone eli *triclinium*. Ylelliset sisäosat oli varattu erityisvieraille, jotka tekivät iltapäivävierailuja. Pohjois-afrikkalainen talo onkin säilyttänyt tilajärjestelyissään puunilaisen perinteen.⁷

Vastapainoksi kaupunkielämän kiireille ja edustustehtävien vaatimuksille rikkaat roomalaiset matkasivat maaseutuhuviloilleen (*villa*) lepäämään.⁸ *Villa*-nimitystä käytetään kaupunginmuurin ulkopuolella sijaitsevista asuinrakennuksista, ja termin piiriin kuuluu erityyppisiä rakennuksia. Maatilan nimityksiä olivat myös *praedium* ja *fundus*. *Villa* oli alun perin hyötykäytössä oleva maatila (*villa rustica*), jonka yhteyteen voitiin sijoittaa isäntäperheen kaikkiin mukavuuksiin varusteltuja asuintiloja (*villa urbana*). Se saattoi myös olla lähellä kaupunkia sijaitseva ja pääasiassa vapaa-ajan käyttöön tarkoitettu esikaupunkihuvila (*villa suburbana*). Merellisiä huviloita (*villa maritima*) sijaitsi etenkin Napolinlahden ympäristössä, ja ne tunnetaan erityisesti pompejilaisten seinämaalauksen kautta. Rooman kaupunginmuurien ulkopuolella sijaitsi myös laajoja yksityispuutarhoja (*horti*), joiden yhteyteen oli rakennettu asuintiloja. Nämä esikaupunkipuutarhat yhdistelivät kaupungin ja maaseudun elementtejä.

Huvilarakentamisen kehityksen katsotaan alkaneen toden teolla myöhäistasavallan aikana. Varhaisimmat tutkitut huvilat ovat toiselta vuosisadalta eKr., ja ne ovat useimmiten yksinkertaisia maatiloja, joissa isäntäväen tiloja ei ole selkeästi eroteltu muista osista. Lepäilyn ja huvittelun ohella hyötytarkoitus säilyi tärkeänä lähes kaikilla roomalaishuviloilla, ja useimmissa tutkituissa huviloissa hyöty- ja huvi-aspektit on selkeästi yhdistetty. Huvilat ovat säilyneet melko huonosti, joten kattavaa tutkimusta on vaikea tehdä. Huviloiden arkkitehtuurin tutkimus onkin ollut selvästi vähäisempää kuin kaupunkitalojen, eikä huvilarakentamisessa ole havaittu samanlaista standardisointia kuin kaupunkitaloissa. Ackerman mainitsee kuitenkin kaksi roomalaista huvilatyyppeä: tiiviin ja kuutiomaisen sekä avoimen ja laaja-alaisen tyyppin (*compact-cubic / open-extended*), joista edellä mainittua tavataan etenkin Campanian seudun tiheäänasutuilla alueilla. Jälkimmäinen tyyppi on näistä kahdesta arkkitehtonisilta muodoiltaan selkeästi vapaampi ja maastonmuotoja helpommin hyödyntävä, ja se saattoi kasvaa tarpeen mukaan. Campanialaishuviloiden otaksutaan omaksuneen

---

⁷ Clarke 27–29; Dunbabin 167, 170; Hales 195

⁸ *Villa*-kappaleen lähteet: Ackerman 12, 18, 20, 37 (kaupunki = *negotium*, *villa* = *otium*), 38, 42, 43, 49, 51; Mielsch 7; Carandini 44–45, Hales 32, 34; Ciceron ja Pliniuksen tekstejä sekä niiden tulkintoja käsitellään tarkemmin kappaleessa 3.4.1.; Huvilarakentamisen kronologiasta ja arkaisesta *villa*-rakentamisesta ks. esim. N. Terrenato: *The Auditorium site in Rome and the origins of the villa*, in JRA 14, 5–32, 2001.

sisätilojen järjestämisen kaupunkitalojen arkkitehtuurista. Huvilarakentamisen erityispiirteinä pidetään ulkoreunoja kiertäviä katettuja terasseja. Useat kaupunkitaloista tutut huonetilat (mm. *atrium*, peristyyli, *triclinium*, *tablinum*) toistuvat myös huviloilla, ja näiden nimityksiä tunnetaan kirjallisuudesta.⁹ Kaiken kaikkiaan kirjallisuudesta tunnetaan paljonkin huvilakuvauksia. Cato, Varro ja Columella opastavat maanviljelyssä, kun taas Vergilius kuvailee maaseutuelämisen ihanteita. Cicero ja Plinius kirjoittavat todellisista huviloista, joten heidän teksteistään voi saada viitteitä roomalaisesta *villa*-arkkitehtuurista. Näiden tekstien pohjalta laaditut rekonstruktioyritykset ovat kuitenkin mielikuvituksellisia ja jokseenkin käyttökelvottomia.

Kirjallisten lähteiden perusteella *cubiculum*-huonetila voidaan yhdistää niin yksityiseen kaupunkiasuntoon kuin maaseutuasumukseenkin. Tarkemmin *cubiculum*-huoneen sijoittelua erityyppisiin rakennuksiin käsitellään kappaleessa 3.2.

2.3. Roomalainen talo sosiaalisen elämän näyttämönä

Roomalaistalo oli omistajansa sosiaalisen, poliittisen ja taloudellisen elämän keskus, ja Vitruvius mainitsee sen olleen avoin paitsi kutsutuille myös kutsumattomille vieraille.¹⁰ Tämän vuoksi talon sijainti, koko, tilaratkaisut ja koristelu muodostivat koodin, joka valvoi ja ohjasi kaikkia sen katon alla olevia, niin perhettä, orjia ja ystäviä kuin klienttejäkin. Tutkijoiden mukaan taloissa on nähtävissä yhteys etenkin huonetilojen toimintojen ja koristelun välillä. Seinämaalaukoristelua on usein pyritty tulkitsemaan sen perusteella, kuinka hyvin kuva-aiheisto sopii johonkin tiettyyn aktiviteettiin. Yhteys oli olemassa myös yksitystalon arkkitehtonisen kokonaisuuden ja siellä tapahtuvien sosiaalisten toimintojen välillä. Tämä suhde, joka syntyi etenkin vieraiden vastaanottamisesta, tiedostettiin jo antiikissa, ja siitä kirjoittaa mm. Cicero (off. 1.138–139). Roomalainen koti oli niin yksityisten perherituaalien kuin julkisenkin elämän näyttämö, joten sen arkkitehtuuri palveli näitä molempia tarkoituksia. Tilankäytön symboliset merkitykset kertovat tutkijoille yhteisöjen arvoista ja rakenteista. Tilojen kaavamainen asettelu heijastaa yhteisön ajatusmaailmaa. Merkittävin sosiaalisen elämän muoto, joka näkyi roomalaisessa talossa oli *salutatio*, klienttien joka aamu tapahtuva, isännän poliittista valtaa ja yhteiskunnallista merkitystä korostava

---

⁹ Kattava listaus huviloihin kirjallisuudessa yhdistetyistä huonetilojen nimityksistä: Carandini 56–57 (*pars urbana*). Settefinestren huvilan huonetilojen identifioinnista ks. Carandini: 131–141.

¹⁰ 6,5,1. Tätä Vitruviuksen tekstikohtaa on käsitelty varsin useissa tutkimuksissa.

tervehdyskäynti.¹¹ Roomalaisen yhteiskunnan ilmiöiden, kuten tervehdyksennin (*salutatio*) yleisyys esi-roomalaisessa Pompejissa on epävarmaa, talojen arkkitehtuurin soveltuvuus viitannee kuitenkin siihen, että myös sosiaalisen elämän muodoissa oli yhtenäisyyksiä.

Roomalaisen talon tilat oli järjestetty kaavamaisesti *fauces–atrium–tablinum*-akselin ympärille. Vielä Pompejin tuhon aikaan, vuonna 79 jKr., suurin osa taloista oli rakennettu samojen standardien mukaisesti, ja keisariajalla kaava oli levinnyt laajemmaltikin Välimeren alueelle. Sisäänkäynti oli edestä suoraan kadulta, kun taas oven molemmin puolin saattoi olla kaupallisia tiloja. Vitruvius (6,5,1) mainitsee erillisen eteistilan (*vestibulum*), joka kuitenkin puuttuu useimmista pompejilaistaloista. Vastaanottotilat ja syrjäisemmät huoneet olivat taloissa erikseen, mikä on näkyvissä useimmissa kaupunkiarkeologisissa kohteissa Pompejin ohella: julkiset toiminnot keskittyivät pääsisäänkäynnin luo, ts. keskushalliin (*atrium*), isännän työhuoneeseen (*tablinum*) ja joskus ehkä myös makuuhuoneeseen (*cubiculum*) ja muihin pienempiin huoneisiin; yksityisempi ajanvietto ja ystävien kanssa seurustelu peristyyliin ja *triclinium*-ruokasaliin. Sisäänpäin avautuvat ulko-ovet olivat yleensä päiväsaikaan aina avoinna, paitsi hautajaismenojen aikana. Lujatekoisilla ovilla saattoi kuitenkin olla vartijoita. Ovien takana avautui näkymä *atrium*-hallin läpi isännän työhuoneeseen, jonka kautta voitiin usein myös nähdä talon takaosassa sijaitsevaan puutarhaan. Työhuoneestaan päin isäntä saattoi kontrolloida taloon tulijoita; sama tila oli aimmin toiminut isäntäväen makuuhuoneena ja aviovuoteen paikkana. Pienemmät huoneet oli ryhmitelty etuhallin ympärille. Takaosassa sijaitseva valoisa peristyyli, pylväskäytävien ympäröimä puutarha sivuhuoneineen oli lisätty hellenismien vaikutuksesta roomalaiseen taloon, ja se muodosti talon yksityisemmän osan. Tutkijat ovat olleet eri mieltä *atrium*-hallin merkityksen muuttumisesta keisariajalla tai oikeastaan jo peristyylin tulon myötä; on arveltu, että *atrium* muuttui merkityksettömäksi odotustilaksi, kun *salutatio* menetti merkitystään ja yksityiset rituaalit siirtyivät peristyyliin. *Tablinum*-huoneen katoaminen pienistä taloista voisi myös viitata tähän, mutta toisaalta tiedetään, että *salutatio* jatkui vielä myöhäisantiikin aikana. Tutkijoista etenkin Dwyer ja Dunbabin ovat osoittaneet, että *atrium*-talo sosiaalisine toimintoineen oli voimissaan vielä Pompejin tuhon aikaan.¹²

Vitruviuksen tekstien pohjalta roomalaistalon sisälle on hahmoteltu näkymättömiä raja-aitoja yksityisten ja julkisten tilojen välille: toiset tilat olivat avoimia myös ulkopuolisille,

---

¹¹ Wallace Hadrill (1988) 45–46, 54–55; Clarke 1–2, 4 (F.E. Brown: *Roman architecture*, 9, 1961); Dunbabin 165; Leach 59

¹² Wallace-Hadrill (1988) 46, 85; Clarke 2, 4, 6,10, 12–13; Dwyer (1991) 26–31; Dunbabin 166–169; Hales 107

kun taas toisiin huoneisiin pääsemiseksi tarvittiin erillinen kutsu. Nelikenttäjako yksityinen - julkinen / ylellinen - vaatimaton on Wallace-Hadrillin oivallus. Hänen mukaansa talojen julkisissa ja ylellisissä osissa viihdytettiin ystäviä (*amici*) ja julkisissa mutta vaatimattomissa vastaanotettiin klientit (*clientes*), kun taas yksityisellä puolella suureellisuus kuului isännälle orjien saadessa tyytyä vaatimattomiin oloihin. Tämä jaottelu tuntuu pätevältä, vaikka esim. Pompejissa erillisiä orjien asuintiloja on voitu tunnistaa vain muutamassa suuressa talossa.¹³

Vieraiden liikettä talon sisällä kontrolloitiin erilaisin tavoin: isäntä saattoi valvoa työhuoneestaan vierailijoita, mutta tilajaottelua yksityiseen ja julkiseen voitiin tehdä myös koristelun avulla. Koristelu palveli talon sosiaalista funktiota, ja kontrastit koristelussa auttoivat eron tekemisessä eri tilojen välillä. Koristelun ohella arkkitehtuuri oli luotu ohjaamaan ihmisten kulkua talon sisällä, niin että se joko muodosti sosiaalisia esteitä tai poisti niitä. Myös orjien oletetaan toimineen apuna kulunvalvonnassa. Tutkijat ovat kuitenkin keskittyneet pohtimaan lähinnä ulkopuolisten (*amici, clientes*) ihmisten liikettä roomalaisessa talossa, kun taas tilajakoa talonväen (*familia*, joka käsitti paitsi ydinperheen myös palveluskunnan) eri osapuolien välillä ja eri perheenjäsenten liikkumisen kannalta ei ole tutkittu yhtä tarkasti. Tiedetään kuitenkin, ettei roomalaisessa talossa ollut esim. sukupuoleen perustuvaa tilajaottelua. Ikään perustuvaa jaottelua on vaikea havaita arkeologisesta materiaalista, eikä Pompejista ole löytynyt esimerkkejä lastenhuoneista.¹⁴

2.4. *Cubiculum* roomalaistalon tutkimuksessa

Italialaisen O. Elian 1930-luvulla ilmestynyt artikkeli *I cubicoli nelle case di Pompei* käsittelee nimensä mukaisesti *cubiculum*-nimellä kulkevan makuuhuonetilan kehitystä Pompejissa. Tähän viitataan usein myöhemmässä tutkimuksessa, vaikka artikkelissa onkin puutteita. Elian tutkimusaineistona on kohtalaisen suuri määrä pompejilaistaloja, joista hän on arkkitehtonisten elementtien perusteella identifioinut makuutilat. Elia uskaltaa väittää, ettei mikään pompejilaisen talon tila ole näin selvästi identifioitavissa. Väite tuntuu hämmästyttävältä kenestä tahansa *atrium*-taloja tuntevasta tutkijasta. Huoneiden

---

¹³ Wallace-Hadrill (1988) 77–78; George 17

¹⁴ Wallace-Hadrill (1988) 50–52 (A. Barbet: *La peinture murale romaine. Les styles décoratifs pompéiens*, 1985), 77–78, 83, 85; Clarke 2, 13; Dunbabin 172; Hales 123, 125–126

löytöaineistoa ei myöskään käsitellä lainkaan ja Elian omaksuma suoraviivainen pompejilaistalojen kronologinen jaottelu on myös todettu pätemättömäksi.¹⁵

Elian mukaan pompejilaistalojen *cubiculum*-huoneilla on nähtävissä oma kehityshistoriansa itaalisen talon kehityksen rinnalla neljänneltä vuosisadalta eKr. lähtien. *Cubiculum*-huoneet ovat pienehköjä ja huonosti valaistuja tiloja, joiden rakenteissa on selkeästi nähtävissä sänkyjen paikat. Tyypillistä makuuhuoneille ovat myös mahdolliset alkovit ja etuhuoneet. Sängyn paikka voidaan osoittaa myös seinäkoristelulla tai lattiamosaikkein. *Cubiculum*-huoneen kehitys seuraa seinämaalaustyyliä ja Elia erottaa kolme eri tyyppiä: ensimmäisen, toisen ja neljännen tyylin makuuhuoneet. Huonetilan kehityksessä on merkillepantavaa myös sen paikka, joka oli alun perin *atrium*-hallin ympäristössä, mutta siirtyi myöhemmin peristyyliin.¹⁶

Elia esittää lyhyesti myös itaalis-roomalaisen talon kehityksen Pompejissa. Koska tilojen eriytyminen ei hänen mukaansa ollut arkaaisessa yksityistalossa vielä alkanut, kaikki toiminnot, myös isäntäparin vuode (*lectus genialis*) sijoitettiin samaan tilaan. Kun *atrium*-talo sai neljännellä vuosisadalla eKr. ominaisen ulkoasunsa, myös talon perällä sijainneen makuusijan paikka muuttui. Se antoi sijaa *tablinum*-huoneelle, joka tässä tapauksessa toimi vielä ruokasalina. Makuuhuonekäyttöön otettiin pienet kammiot (*cella*) keskushallin ympärillä, etenkin ulko-ovelta johtaneen *fauces*-käytävän molemmin puolin. Valoa huoneisiin tuli kadulle suunnatuista ikkunoista. *Cubiculum* on siis jo varhaisessa vaiheessa eriytynyt *cella*, johon myös M. Terentius Varro (ling.6,162) viittaa kertoessaan roomalaistalon huonetilojen nimityksistä. *Fauces*-käytävän molemmin puolin olevia *cubiculum*-huoneita on Elian mukaan tavattu kaikista varhaisista ns. kalkkikivitaloista.¹⁷

Huonetilalle ominaisten piirteiden kehitys on havaittavissa kolmannelta vuosisadalta eKr. lähtien. Ensimmäisen vaiheen makuuhuoneiden tyypillisiä piirteitä oli kaksoisrakenne: huoneessa on korokkeella etuosasta erotettu alkovi. Koristelulle tyypillistä ovat stukkopilarit (*in antis*) sekä muut värikkäät stukkomuotoilut kivi-imitaatiotyyliin. *Cubiculum*-huoneesta tuli ylellinen tila, jota somistivat arkkitehtonisesti koristeltujen alkovien ja sänkykorokkeiden lisäksi myös holvikatot. Valoa huoneisiin tuli *atrium*-hallista sekä mahdollisesti pienistä

---

¹⁵ Huoneiden identifiointia rakenteellisin perustein kritisoi erityisesti Allison (*passim*). Pompejilaistalojen kronologiasta ks. esim. Wallace-Hadrill (2007), 285, alaviitteet 18–24.

¹⁶ Elia 394

¹⁷ Elia 395–399; Perinteisen näkemyksen mukaan Pompejin varhaisimmassa rakennusvaiheessa *atrium*-talot rakennettiin travertiinista (kalkkikivistä, ”Sarno Stone, calcare”) ja tekniikoina olivat *opus quadratum* sekä *opus africanum*.

ikkunoista. Hellenistinen vaikutus näkyi myös *cubiculum*-huoneissa, kun rakennusaineiksi tulivat nucerialainen tuffi sekä kalkkikivi ja makuutiloja alettiin sijoittaa myös peristyylin ympärille.¹⁸

Toisen tyylin *cubiculum*-huoneet ovat Elian mielestä selkeästi identifioitavissa oleva ryhmä. Rakenteellisesti ne eroavat ensimmäisen tyylin makuuhuoneista katon muotoilussa; holvikaarirakenteiden ohella esiintyy nyt myös tasakattoratkaisuja. Toisen tyylin makuutiloissa ei myöskään ollut jaettua alkovia ja etuhuonetta, vaan sängylle varattu tila saatiin aikaan koristelulla. Myös huoneiden koristelu muuttui toisen tyylin seinämaalaukoristelun mukaiseksi. *Cubiculum*-huoneen oletetaan kehittyneen päivälepopaikaksi: lähellä puutarhaa sijainneet huoneet sopisivat päivälepoon ja kauemmas sijoitetut olivat yöunia varten. Pompejissa sijaitsevasta ns. Diomedeen huvilasta on löydetty myös *cubiculum*-tilan ja *bibliotheca*-kirjastohuoneen yhdistelmä.¹⁹

Pompejin viimeisen rakennusvaiheen *cubiculum*-huoneesta Elialla ei ole paljoakaan sanottavaa: huoneella ei ollut enää mitään arkkitehtonista erityispiirrettä, ja niitä sijoitettiin niin *atrium*-hallin kuin peristyylinkin alueelle. Viimeisessä vaiheessa *cubiculum*-huoneet olivat usein matalahkoja tiloja, alkovia ei enää tavata, ja seinillä on yhtenäinen neljännen tyylin koristelu.²⁰

Cubiculum-tilan funktiota ja merkitystä ovat sivunneet niin Clarke, Wallace-Hadrill, Dwyer, Dunbabin kuin Haleskin. Avoimien vastaanottotilojen vastapainona roomalaisessa talossa oli myös yksityisempiä tiloja, kuten juuri *cubiculum*. Huonetilojen hierarkiassa *cubiculum* on *triclinium*-ruokasalia yksityisempi, kun taas ruokasali oli vastaanottotiloja (kuten *atrium* ja *tablinum*) yksityisempi. Yksityisyyttä tutkijat pitävät kuitenkin suhteellisena, sillä *cubiculum* ei ollut ainoastaan lepopaikka, vaan myös ystävien vastaanotto-tila, jossa isännän asioita saatettiin hoitaa luottamuksellisesti. Myös palveluskunnan (*cubicularii*, *pedisequi*, *ancillae*) oletetaan olleen alituisesti läsnä makuuhuoneessa. *Cubiculum*-huoneiden ovet olivat kuitenkin lukittavia, ja kamaripalvelija (*cubicularius*) nukkui usein isäntänsä makuuhuoneen ovella. Wallace-Hadrill antaa esimerkin pompejilaistalosta (ns. *Casa del Principe di Napoli*, VI 15,8), jossa hänen mukaansa yksityiset makuuhuoneet oli asetettu *tablinum*-työhuoneen ja keittiön

---

¹⁸ Elia 399, 401–403, 408–409

¹⁹ Elia 410, 416–419; Kattorakenteista puhuessaan Elia ei mainitse, kuinka monen tutkitun kohteen katot olivat säilyneet ja kuinka monet romahtaneet. Tämä olisi hyvä mainita, vaikka romahtaneen katon rakenteen voi mahdollisesti nähdä myös seinistä.

²⁰ Elia 419

yläpuolelle, ts. talon yläkertaan, kun taas alakerran *cubiculum*-huoneet olivat vastaanottokäytössä, joskaan yläkerrassa sijaitsevien makuuhuoneiden olemassaoloa ei ole hänen mukaansa tutkittu vielä tarpeeksi. Isännän makuuhuoneen (engl. *master bedroom*) Wallace-Hadrill mainitsee usein sijainneen kaavamaisesti suuren vastaanottotilan vieressä. Isäntäväen makuuhuone sijaitsikin varhaisimpina aikoina *tablinum*-työhuoneen paikalla. Lueskeluun, oleskeluun ja päivälepoon soveliaat makuutilat (*cubicula diurna*) sijaitsivat usein peristyylin ympäristössä.²¹

Cubiculum-tilojen identifiointi on keskittynyt lähinnä arkkitehtuurin analysointiin, vaikka Pompejissa myös löytöaineiston tutkiminen olisi mahdollista ja antaisi viitteitä huoneiden käyttötarkoituksesta viimeisessä vaiheessa. Mm. Dunbabin viittaa Elian tapaan tunnistaa makuutilat (alkovi, korokkeet ja koristelu tunnusmerkkeinä). Hänen mukaansa myöhemmällä keisariajalla taloissa on nähtävissä muutos kohti yksityisempää tilajakoa, sillä esim. Pohjois-Afrikassa makuutiloja ei tavata *triclinium*-ruokailuhuoneen välittömästä läheisyydestä, joskaan arkeologinen materiaali näissä ei useinkaan paljasta *cubiculum*-tiloja. Jos makuutiloja voidaan identifioida, havaitaan, että ovat yleensä sijainniltaan melko syrjässä. Syrjäinen sijainti saattaisi viitata siihen, että makuutilat olisivat muuttuneet yksityisiksi myös sanan modernissa merkityksessä.²²

Huonetilojen analysoimista rakenteellisin perustein ja roomalaisen talon huonetilojen nimeämistä kirjallisuudesta tutuilla latinankielisillä nimillä kritisoi etenkin P. Allison väitöskirjatutkimuksessaan pompejilaistalojen löytöaineistosta. Allison pitää latinankielisten termien käyttöä huonetilojen nimityksessä harhaanjohtavana ja onkin nimennyt kaikki roomalaisen talon tilat neutraaleilla, joskin varsin kankeilla nimityksillä. Arkkitehtonisista elementeistä seinien ja mosaiikkilattioiden koristelua voidaan pitää kohtalaisen luotettavina viitteinä sänkyjen paikasta, mutta muuten roomalaistalojen sisäarkkitehtuurin tulkitseminen ainoastaan rakenteellisin perustein on monimutkaisempaa, kuin mitä mm. Elian artikkelista voisi päätellä. Allisonin mukaan esimerkiksi juuri syvennykset, joiden on aiemmin oletettu

---

²¹ Wallace-Hadrill (1988) 59 (alaviite 44), 78, 81, 86–87 (alaviite 130), 92–93; Clarke 13; Dwyer (1991) 26–28; Herculaneumissa ja Pompejissa yläkerrosten tiloja tutkineen James Andrewsinkin mukaan huoneet vastaavat usein toisiaan eri kerroksissa kooltaan, koristelultaan sekä funktioltaan (Pers.comm. 14.8.2007).

²² Dunbabin 171. Dunbabin (alaviite 33) viittaa mm. saksalaisen Stroockan tutkimukseen pompejilaistalosta (ns. *Casa del Labirinto*), jossa tämä on identifioinut useita *atrium*- ja *oecus*-tilojen sivuhuoneita *cubiculum*-huoneiksi. Asukkaiden määrää talossa on Stroockan johdolla pyritty laskemaan sänkypaikkojen perusteella, mikä tuntuu varsin hedelmättömältä yritykseltä. Kuten Dunbabin huomauttaakin sänkyjen paikkaa voi olla vaikea identifioida ja nukkumapaikkoja on voitu hyvinkin vaihdella. Toisaalta esim. orjat eivät välttämättä ole nukkuneet sängyissä, joten heidän lukumääräänsä ei tällaisella laskutavalla voi arvioida (V.M. Stroocka: *Casa del Labirinto (VI 11,8–10) / Häuser in Pompeji IV*, 87–93, 135–6, 1991).

viittaavaan sängyn paikkaan, voivat olla käyttötarkoitukseltaan varsin erilaisia, eikä niiden identifiointi ole aina selvää. Myös *cubiculum*-nimellä usein kulkevissa *atrium*-hallin sivuhuoneissa ("*small closed rooms off front hall*", Allisonin huonetyyppi 4) on Allisonin tutkimuksen mukaan jokseenkin harvoin merkkejä nukkumisesta. Hän olettaakin, että näiden huoneiden funktioissa on paljon vaihtelua ja että tämä *atrium*-hallin viereinen huone olikin varsin altis toimintojen muuntumiselle. Hänen mukansa tämä huonetyyppi on pikemminkin yksityisasioiden hoitoon soveltuva ”budoaari” kuin nukkumapaikka. Allisonin väite on varsin perusteltu: hänen otoksessaan tämä huonetyyppi on parhaiten edustettu, mutta vain melko pienessä määrässä näistä huoneista on tavattu merkkejä nukkumisesta ja ainoastaan yhdessä huoneessa on voitu havaita sekä syvennys että viitteitä sängystä. Sama toistuu myös peristyylin yhteydessä olevan oletetun makuuhuoneen kohdalla (Allisonin huonetyyppi 12). Yllättävää on, että huonetyypistä, joka yleisesti modernissa kirjallisuudessa kulkee nimellä *tablinum* (Allisonin huonetyyppi 7) on löytynyt suhteellisesti enemmän viitteitä sängyistä. Myös *triclinium*-ruokasaleiksi nimitetyistä huoneista (Allisonin huonetyyppi 11) on löydetty selvästi merkkejä ruokailusohvista, mitä voidaan pitää merkinä siitä, että varhaisimmat kaivajat ovat ottaneet huomioon myös huonosti säilyneet vuodejäänteet. Myös E. Dwyerin läpikäymä löytömateriali nyttemmin Helsingin yliopiston Pompeji-projektin (EPUH) tutkimuskohteena olevasta Marcus Lucretiuksen talosta kertoo samaa. Yhdestäkään etuhallin ympärillä olevasta, useimmiten *cubiculum*-huoneen nimellä kulkevasta sivuhuoneesta ei ole löytynyt merkkejä sängyistä. Myös Hales on sitä mieltä, että juuri *cubiculum*-huoneissa ei ole arkkitehtonista tai koristeluun perustuvaa viittausta funktioon, joten *cubiculum*-huoneina pidetyissä tiloissa eri toiminnot ovat mahdollisia.²³

Latinankielinen termistö ja arkeologisen materiaalin suhde on aiheena myös E.W. Leachin artikkelissa *Oecus on Ibycus: Investigating the Vocabulary of the Roman House*. Leach tutkii kirjallisuuden ja arkeologisen todistusaineiston yhtymäkohtia ja etenkin häntä kiinnostavat huonetilojen nimitykset ja niitä vastaavat tilat roomalaisessa talossa. Leach esittelee mielenkiintoisen metodinsa, jota hän kutsuu nimistön arkeologiaksi (*archaeology of*

---

²³ Allison 8, 11, 39, 43, 47, 63, 71, 76, 80–81, 92, 95–96; Dwyer (1982) 26, 27, 29, 30, 50–51, 115–116, huom.: merkkejä nukkumisesta säilynyt talon takaosassa (ns. talon 24 puolelta) kun taas etuhallin suljettavista sivuhuoneista on löytynyt mm. kirurgin välineitä; Hales 127; Löytöaineiston tutkimusta on tehty myös EPUH-projektin piirissä, erityisesti R. Bergin artikkeli (2008) käsittelee ansiokkaasti myös *cubiculum*-tilojen löytöaineistoa ja irtaimistoa. Pompejilaistalon löytöaineistoa on tutkinut myös J. Berry artikkelissaan *Household artefacts: re-interpreting Roman Domestic space*, in *Domestic space in the Roman world: Pompeii and beyond*, ed. by R. Laurence and A. Wallace-Hadrill, JRA, suppl. 22, 1997. Mielenkiintoinen artikkeli sivuaa myös *cubiculum*-huoneiden löytöjä, mutta ei tuo esiin sanottavammin uusia tulkintoja.

nomenclature). Käytännössä tämä tarkoittaa huonetilojen nimitysten esiintymisen ja esiintymistajuuden tutkimista latinankielisistä teksteistä niiden esiintyessä etenkin jonkinlaisen toiminnan kuvauksen yhteydessä. Leach pyrkii löytämään epäsuorasta kuvauksesta viitteitä huonetilojen toiminnasta, ja materiaalina hän käyttää muitakin lähteitä kuin Vitruviuksen arkkitehtuuria käsitteleviä tekstejä tai Varron sanastoa esitteleviä kirjoituksia.²⁴

Vitruviuksen asema horjuu Leachin tutkimuksen myötä, sillä esim. hänellä usein tärkeinä esitetyt huonetilat *tablinum* ja *alae* esiintyvät muussa kirjallisuudessa vain harvoin, eikä teksteissä juurikaan kuvata näille tiloille ominaisia toimintoja. *Alae* kuuluu yksinomaan Vitruviuksen kieleen, kun esimerkiksi Quintilianuksen muistiharjoituksessa (inst.11,2) esiintyy *alae*-termin paikalla *cubiculum*- ja *exedra* -nimet. Kirjallisuuden ja pompejilaisen todellisuuden välinen ero tulee puolestaan esiin *vestibulum*-sanankohdalla, se kun esiintyy usein teksteissä, mutta hyvin harvoin pompejilaisissa taloissa.²⁵

Huonetilojen aktiviteettejä varten Leach on löytänyt kahdenlaista nimistöä: on olemassa toimintaan tai huoneen varusteluun sekä rakenteeseen viittaavaa sanastoa. Ensimmäiseen ryhmään Leach kelpuuttaisi sanat *cenatio*, *cubiculum* sekä *triclinium* ja *bibliotheca* ja jälkimmäiseen melko selkeät nimitykset *oecus*, *exedra*, *camera* ja *conclave*. Minun mielestäni ensimmäinen ryhmä on kuitenkin hieman ongelmallinen, sillä *triclinium* ja *bibliotheca* viittaavat lähinnä huoneiden varusteluun eivätkä toimintaan. Nämä sanat voisivatkin muodostaa oman ryhmänsä. Ryhmissä esiintyy toki päällekkäisyyksiä ja Leach toteaaankin joidenkin huoneiden olleen siirrettävien huonekalujen ansiosta usean eri toiminnan paikkana.²⁶

Leach on myös havainnut, että pompejilaistaloissa peristyylin ympärillä olevat huoneet ovat usein mittasuhteiltaan vaatimattomia, joten niiden identifiointiin sopisivat paremmin muut termit kuin Vitruviuksen mainitsemat *oecus* ja *exedra*. Roomalaiset ajattelivat huoneita pikemminkin tiloina, joiden identiteetti muodostui käytön mukaan, eikä huonetta tarvinnut aina nimetä jollain tietyllä nimellä. Tästä syystä latinassa on käytössä myös varsin neutraaleja huonenimityksiä, kuten *camera* ja *conclave*, jotka siis viittaavat huoneen rakenteellisiin ominaisuuksiin funktion sijaan. Campanian alueen taloissa useat huoneet

---

²⁴ Leach 50–51

²⁵ Leach 52–54

²⁶ Leach 59; Kannattaa myös kiinnittää huomiota *cubiculum*-termin muodostukseen, joka lähinnä viittaa makuupaikkaan, ei niinkään toimintaan, ks. kappale 3.1.

kuuluvatkin *camera*-tyyppiin, jonka rakenteellisena ominaispiirteenä on holvikatto. Leach suositteleeekin neutraalien *camera*- ja *conclave*-termien käyttöä pompejilaistalojen kuvauksessa.²⁷

Kirjallisuudessa useimmiten esiintyvät huonetilat ovat *triclinium* ja *cubiculum*, jotka viittaavat niiden sisällä tapahtuvaan toimintaan tai varusteluun. Makuuhuoneelle on roomalaisessa sanastossa sekä latinalais- että kreikkalaisperäiset nimitykset: *cubiculum* ja *thalamus*. Kun *thalamus* on etenkin runoudessa esiintyvä sana, ja aina makuutila, niin *cubiculum* saattoi todistaa useita eri aktiviteetteja. Kaikista Leachin tutkimista sanoista *cubiculum* esiintyy useimmin ja sen merkitys vaihtelee teknisestä symboliseen. Kreikkalaistalossa makuutilalla oli ilmeisesti vakiintunut paikkansa talon sisällä, ehkä liittyen tilajaon sukupuolittuneisuuteen. Roomalaistalossa sen sijaan oli useita eri sijaintivaihtoehtoja. Koska kirjallisuudesta voidaan päätellä, että *cubiculum* todisti niin aviorikoksia, kuolemia kuin murhiakin, on vaikeaa ajatella, että nämä yksityisyyttä vaativat toimet saattoivat tapahtua *atrium*-hallin ympärillä olevissa pikkuhuoneissa. *Cubiculum*-huoneessa oli myös sijaa lepo- ja lukuhetkille, ja sinne saattoi kutsua ystäviä. Leach sivuaa myös *cubiculum*-huoneen sijaintia talojen ylemmissä kerroksissa sekä *villa*-asumuksissa. *Cubiculum* on Leachin mukaan symboli yksityiselle elämälle samoin kuin *atrium* julkiselle, oli niiden todellinen yksityisyyden aste mikä hyvänsä.²⁸

Vaikka Leachin artikkeli onkin erittäin mielenkiintoinen ja hänen lähestymistapansa varteenotettava, se on *cubiculum*-huoneen kannalta vain pintaraapaisu aiheeseen. Ainoa todella merkittävä *cubiculum*-huonetta kirjallisessa ympäristössä käsittelevä tutkimus on A. Riggsbyn perusteellinen ja sangen pätevä artikkeli 'Public' and 'private' in Roman culture: the case of the *cubiculum*. Artikkelissaan Riggsby keskittyy tarkastelemaan yksityisen ja julkisen tilan määrittelyä roomalaisessa kirjallisuudessa *cubiculum*-huonetilan kautta. Materiaalinaan hänellä on kattava valikoima klassisen ajan latinankielisiä tekstejä; myöhäisantiikin kirjallisuudesta hän on valikoinut ainoastaan muutamia tekstejä, kuten *Digesta*-lakikokoelman otteita. Artikkelissa esitetään ensin *cubiculum*-huoneen funktiot minkä jälkeen pohditaan, mitä nämä tekstit paljastavat roomalaisten käsityksistä yksityisestä ja julkisesta. Riggsbyn lähestymistapa on pääosin filologinen, joskin hän pyrkii ottamaan huomioon myös asiaan liittyvän arkeologisen aineiston. Tutkimuskohteensa, roomalaisen talon, hän määrittelee suureksi eliitin edustajan kaupunkitaloksi (*domus*), erityisesti Roomassa ja Napolinlahden alueella. *Domus* on Riggsbyn mukaan rajoitetuimmillaan talo, jonka tuntomerkkeinä on *fauces*–*atrium*–

²⁷ Leach 62–64, 67, 70; *Camera*-sana viittaa holvikattoon, OLD s.v.; *Conclave*-sana sisältää ajatuksen suljettavasta tilasta (vrt. *clavis*), OLD s.v. *conclave*, *clavis*. Myös Leach viittaa makuuhuonetilojen rakenteelliseen tunnistamiseen.

²⁸ Leach 68–70

tablinum-akseli. Riggsbyn lähtökohtana tilan merkityksen tutkimisessa on ajatus siitä, ettei yksityistalon tietty (huone)tila niinkään salli jotain tyypillistä käyttäytymistä, vaan pikemminkin yllyttää sellaiseen.²⁹

Artikkelista käy selvästi ilmi, että *cubiculum* oli tarkoitettu yksityisen ja salaisen toiminnan paikaksi, jota saatettiin pitää jopa kodin keskuksena ja kotitalouden symbolina ja se kuului etenkin eliitin kulttuuriin.³⁰ Kirjallisten kuvausten perusteella Riggsby on jaotellut *cubiculum*-huoneen funktiot seuraaviin kategorioihin: lepo, seksi, aviorikos, paikka, jossa taidetta voi pitää esillä hallitusti (*controlled display of art*), murha, itsemurha sekä vastaanotto. Hänen mukaansa *cubiculum*-huoneella ei ole yhtä selkeää funktiota ja toisaalta yksikään näistä mainituista toiminnoista ei ole itsessään riittävä määrittelemään *cubiculum*-huonetta.³¹ Kunkin aktiviteetin kohdalla esitellään tärkeimmät tekstikohdat. Riggsbyn artikkeliin viittaa yksityiskohtaisemmin myöhemmin omassa tekstissäni.

2.5. Metodit ja lähestymistavat aiheeseen

Oma työni koostuu pääasiallisesti latinankielisten tekstien läpikäymisestä. Olen kääntänyt ja tulkinnut mahdollisimman kattavan joukon *cubiculum*-esiintymiä antiikin roomalaisessa kirjallisuudessa. Tekstikohdat on valittu ensisijaisesti *Thesaurus Linguae Latinae* -hakuteosta (TLL) käyttäen. Koska *cubiculum*-artikkeli on ilmestynyt jo varhain TLL:n toimitushistoriassa, se on hieman puutteellinen ja paikoin jopa virheellinen. Tämän vuoksi olen etsinyt lisää *cubiculum*-esiintymiä *Library of Latin Texts CLCLT* -nimisestä elektronisesta tietokannasta.³² Valittuja tekstikohtia on muutama sata ja ne kattavat varsin pitkän ajanjakson roomalaisessa kirjallisuudessa. Myöhäislatinan teksteistä olen valinnut kuitenkin vain kiinnostavimmat, ts. sellaiset kohdat, jotka ovat aiheeni kannalta merkittäviä. Myös piirtokirjoitustekstejä olen ottanut huomioon vain hyvin niukasti, jotta tutkimus ei paisuisi kohtuuttoman laajaksi. *Cubiculum*-sanana esiintymistä keskiaikaisessa ja modernissa kielenkäytössä olen kartoittanut muutamien sanakirjojen avulla, joista esim. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, *Mittelateinisches Wörterbuch* ja *The Oxford English Dictionary*.

---

²⁹ Riggsby 36

³⁰ Riggsby 43–44, 54

³¹ Riggsby 37, 38, 39, 41–42

³² Brepolis Latin -verkkotietokannan julkaisija ja ylläpitäjä on Brepolis Publishers, pääsy *Library of Latin Texts CLCLT* -tietokantaan osoitteessa: <http://www.brepolis.net/>.

Valikoiduista tekstikohdista olen poiminut ja analysoinut keskeiset seikat pitkäkhön listan perusteella. Kaikkia listan kohtia ei esiinny yhdessäkään tekstiotteessa, mutta jokainen tekstikatkkelma vastaa ainakin yhteen seuraavista kohdista: rakennustyyppi, jossa mainittu *cubiculum* esiintyy (*domus, villa, insula*, muu rakennus, epäselvä sijoittelu; tarkastelun kohteena myös maantieteellinen ulottuvuus: minne tekstin ympäristö on sijoitettavissa), tilan ensisijainen ja toissijainen funktio, *cubiculum*-huoneen käyttäjän sukupuoli, ikä ja yhteiskunnallinen status, mahdolliset vieraat ja heidän sukupuolensa, ikänsä ja statuksensa, palveluskunnan ja muiden mahdollisten käyttäjien kuvaus, liikkeen kuvaus talon sisällä, *cubiculum*-huoneen fyysinen olemus (mitä kerrotaan irtaimistosta, ovista, ikkunoista, valaistuksesta, koristelusta ym.), huoneen sijainti rakennuksen sisällä, suhde muihin huoneisiin (*atrium*, peristyyli, sijaitseeko huone ylä- vai alakerroksessa), suhde muihin huonetta merkitseviin sanoihin (*conclave, cella, camera, thalamus*) sekä terminologia. Näiden lisäksi olen kiinnittänyt huomiota tekstin ajoitukseen, jossa tarkastelun kohteena on paitsi kirjailijan ja teoksen kirjoitusajan toteaminen myös teoksen sisällön ajoitus (onko kyseessä aikalaiskuvaus, historiallinen teksti vai mytologinen ympäristö), kirjallisuudenlaji sekä tekstin uskottavuus ja hyödyllisyys tutkimuksen kannalta.

Näin kerätystä materiaalista esittelen ensimmäisenä terminologiset huomiot *cubiculum*-sanasta; tämän jälkeen seuraa katsaus siitä, miten tekstit sijoittuvat kartalle: onko mainittu *cubiculum*-huone Roomassa, Italiassa vai jossain muualla Rooman valtakunnan alueella (kappaleet 3.1. ja 3.2.). Tämän jälkeen on vuorossa yksityiskohtaisempi käsittely: kappaleessa 3.3. tarkastellaan *cubiculum*-huonetta tilana, jolloin tarkoituksena on selvittää, voiko kirjallisen materiaalin perusteella tehdä päätelmiä roomalaistalon tietyn huonetilan fyysisistä ominaispiirteistä. Myös irtaimiston kuvaukseen on kiinnitetty huomioita. *Cubiculum*-huoneen asema rakennuksessa -kappaleessa (3.4.) pohditaan, voiko kirjallisuus paljastaa huonetilan tyypillistä sijaintia rakennuksen sisällä. Oman käsittelynsä saa myös *cubiculum*-tilan avoimuus ulkopuolisille. Useat tekstit antavat viitteitä tilojen toiminnasta ikään kuin sattumalta. Metodologisena innoittajana etenkin tässä kappaleessa on E. Leachin lanseeraama nimistöarkeologia. *Cubiculum*-huonetilan käyttö ja merkitykset -kappale (3.5.) menee eniten päällekkäin A. Riggsbyn artikkelin kanssa. Käydessäni itse tekstejä läpi päädyin esittämään *cubiculum*-huoneiden funktiot hänen kanssaan samalla tavalla, joskin löysin mielestäni vielä kaksi muuta *cubiculum*-huoneen tyypillistä aktiviteettiä, jotka Riggsby sivuuttaa melko

nopeasti: sairastamisen sekä työnteon.³³ Eri funktioita käsittelevissä kappaleissa olen lisäksi jatkanut tekstien tarkempaa analyysia ja jaottelua. Viimeisenä vuorossa ovat *cubiculum*-huonetilan käyttäjät kappaleessa 3.6.

Kunkin aihepiirin sisällä tekstit on järjestetty pääosin kronologiseen järjestykseen, joskin tietyissä tilanteissa tekstikohdat esitellään myös temaattisesti järjestettyinä. Kronologinen käsittely antaa mahdollisuuden tutkia muutoksia *cubiculum*-tilan käsittelyssä, kattaahan käsittelemäni kirjallisuus yli kahdeksan vuosisadan mittaisen ajanjakson.

Pidemmät tekstikohtien listaukset, kuten irtaimiston esittelyn sekä *cubiculum*-huoneeseen kohdistuvan liikkeen kuvauksen olen siirtänyt liitteiksi työn loppuun.

3. *Cubiculum* latinankielisessä kirjallisuudessa

3.1. Etymologia ja terminologisia huomioita

Cubiculum-sana³⁴ esiintyy ensi kerran Plautuksella, eikä sanaa muutamia poikkeuksia lukuunottamatta (Plaut. mm. Amph.808, Ter.Ad.694, Varro Men.205, Catull.63,67, Phaedr. 3,10,21) tavata runoudessa.³⁵ Antiikin kirjailijoista Varro ja Isidorus pohtivat kubikulumin etymologiaa. Varron (ling.5,162) mukaan huonetila sai nimensä siitä, että siellä maattiin: *ubi cubabant cubiculum* [sc. appellarunt]. Varro jatkaa kubikulumin etymologian pohtimista vielä toisessa kappaleessa (ling.8,54), jossa hän mainitsee, että sana pohjautuu makaamista merkitsevään *cubatio*-termiin. Samalla hän mainitsee, ettei latinankielisestä sanavarastosta löydy ilmausta huonetilalle, jossa istutaan: *Et cum debuerit esse ut a cubatione cubiculum sic a sessione sediculum*.³⁶ Myös Isidorus (orig.15,3,9) katsoo, että nimitys tulee *cubare*-verbistä. Hän pohtii myös verbejä, joilla kuvataan toimintaa *triclinium*-ruokasalissa sekä kubikulumissa: *Inter accubuit et recubuit, haec differentia est: accubuit in triclinio conviva, recubuit in cubiculo dominus* (diff.11,11).

---

³³ Riggsby 37, alaviitteet 3 ja 5

³⁴ *Cubiculum*-sana esiintyy varsin usein kappaleessa 3. *Cubiculum* latinankielisessä kirjallisuudessa. Tekstin sujumuuden vuoksi käytän sanasta suomennettua muotoa kubikulum, jota taivutan suomen sijamuodoissa. En käytä tätä teknistä termiä kappaleiden otsikoissa. Olen rajannut tämän termin käytön ainoastaan kappaleeseen 3, joka on varsinainen työni.

³⁵ TLL IV, 1266, 44–45

³⁶ Tekstin voi tulkita myös niin, että *sediculum* tarkoittaa 'istuinta', etenkin kun Festus (Paul.Fest.p.336M) mainitsee sen olevan synonyymi *sedile*-sanalle. Ajatuksellisesti tällainen tulkinta on kuitenkin ontuva, sillä muuten samassa kappaleessa Varro esittelee tilanimityksiä ja niiden alkuperää. Tästä syystä voisi olettaa hänen tarkoittaneen myös *sediculum*-sanalla laajemmin jonkinlaista istumapaikkaa. Vrt. ainoastaan Petroniuksella esiintyvä "olohuone" *sestorium* (77,4), OLD s.v.

Molemmat kirjailijat ovat pohdinnoissaan oikeassa sillä myös modernit latinan etymologian tuntijat todistavat, että kubikulum on makaamista tarkoittavan *cubare*-verbin johdannainen. Samaa juurta ovat myös mm. kamaripalvelijaa merkitsevä *cubicularius*, leposijaa tarkoittava *cubile*, sekä frekventatiivimuoto *cubitare*. Poikkeavia kirjoitusasuja ovat mm. *cubiculus*, *cuviculum* ja *cubuculum*, jotka tosin esiintyvät harvoin, ja joita on pidettävä lähinnä virheellisinä muotoina. *Cubare*-verbin ja sen johdannaisten sukulaisia tavataan myös latinan sukukielissä: mm. faliskilaismurteessa on tavattu sana *cupa*, jonka arvellaan merkitsevän samaa kuin latinan *cubat*. Sabiinilaiset puolestaan kutsuivat kantotuolia *cumba*-nimellä, joka sekin lienee sukua kubikulumille. *Cumba*-termin käyttöä selitetään jo antiikin kirjallisuudessa: *Cumbam Sabini vocant eam quam militares lecticam, unde videtur derivatum esse cubiculum* (Paul.Fest.64). Pääte *-culum* puolestaan viittaa 'paikkaan', kuten sanoissa *auguraculum* (lintuenteiden tarkkailupaikka), *cenaculum* (ruokailutila) sekä *receptaculum* (säilytyspaikka).³⁷

Latinan kubikulum on pohjana myös muutamille romaanisten kielten sanoille, kuten abruzzon murteen samanmerkityksiselle sanalle *kuwikkye* sekä espanjan kielen johdannaisille, kuten naispuolista kamaripalvelijaa merkitsevälle *cobijera*-sanalle sekä peitettä ja vuodevaatteita tarkoittavalle sanalle *cobija* sekä peittelemiseen viittaavalle *cobijar*-verbille. Kelttikielissä sanan sukulaisia ovat (samanmerkityksiset) irlannin *cuibhail* ja gaelin *cuddigl*.³⁸

TLL antaa kubikulumille useita merkityksiä. Kubikulum on ensisijaisesti makuuhuone tai laajemmassa merkityksessään huone. Se voi olla munkin kammio, telta, tempelin sisäosa, keisarillinen aitio teatterissa, hautahuone tai sänky. Kubikulum mainitaan usein avioparien sekä erityisen keisarillisen virkanimikkeen yhteydessä.³⁹ *Oxford Latin Dictionary* (OLD) mainitsee näiden merkitysten lisäksi kubikulumin paikkana, jonne kuuluvat niin aviollinen kuin muunlainenkin seksuaalinen kanssakäyminen sekä vieraiden vastaanottaminen ja työnteke. Myös Vitruviuksen maininta kubikulumista arkkitehtonisena terminä mainitaan OLD:ssä.⁴⁰

Myöhäisantiikin teksteissä kubikulum saa uudenlaisen sävyn, ts. sitä käytetään teksteissä kuvaannollisissa yhteyksissä. Esimerkiksi Rufinus (hist.mon.23.3.3) käyttää termiä *cubiculum sapientiae*, jonka voisi kääntää viisauden tyyssijaksi. Tähän liittyy myös kubikulumin merkityksen korostuminen rauhallisena paikkana, jonne tulee sulkeutua yksin

³⁷ Ernout–Meillet, s.v. *cubo*; TLL, IV, 1266, 30 ss.; Leumann 313

³⁸ Meyer-Lübke s.v. *cubiculum* (2352); Ernout–Meillet s.v. *cubo*

³⁹ TLL IV, 1266,46 ss.

⁴⁰ OLD s.v. *cubiculum*. Näitä merkityksiä käsittelen laajemmin omissa kappaleissaan.

rukoilemaan, kuten Jeesus oli opettanut vuorisaarnassa (Matt.6:6). Useat kirkkoisät ja kristilliset kirjailijat selittävät Raamatunkohtaa, jossa neuvotaan: *Tu autem cum orabis, intra in cubiculum tuum et clauso ostio patrem tuum ora in abscondito, et pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi*. Kubikulum symboloi salaisuutta ja yksityisyyttä, jonne ainoastaan Jumala voi nähdä. Vain tekopyhät rukoilevat kaiken kansan nähden. Rukouksen tulee kummuta suoraan sydäimestä, jota voidaan myös kutsua kubikulumiksi.⁴¹ Muuten varsin useissa kristillisissä teksteissä kubikulum esiintyy tavallisena huone-nimityksenä. Lisäksi kirkon rukoustitiloja sekä luostareiden majoitustiloja voitiin kutsua kubikulumeiksi.⁴²

Keskiaikaisissa teksteissä kubikulumin perusmerkitys makuuhuoneena on säilynyt. Sanaa käytetään myös yleisemmin huoneesta, toisaalta se on saanut joissakin yhteyksissä myös merkityksen ’sänky’⁴³. Huone-merkityksessä sana esiintyy usein erityisesti viittaamassa kuninkaan tai paavin käyttämään tilaan. Useissa yhteyksissä kubikulum-sanaa käytetään merkitsemässä kirkon sisällä olevaa kappelia ja rukoushuonetta sekä hautaa. Myöhäisantiikissa muodostunut kuvaannollinen merkitys kubikulumista sydämen tai mielen sopukkana esiintyy myös keskiaikaisissa teksteissä. Kubikulum saa keskiajalla myös uusia merkityksiä, ja sitä käytetään mm. viittaamaan kohtuun sekä metonyymisesti virasta tai instituutiosta. Kubikulum esiintyy myös moderneissa englanninkielisissä teksteissä. Sillä viitataan joko makuuhuoneeseen tai erityisesti arkeologisessa tekstissä mm. katakombien hautahuoneisiin sekä kirkkojen rukoushuoneisiin. Kubikulum-sanan englanninkielinen mukaelma *cubicle* puolestaan merkitsee erityisesti sisäoppilaitoksen pientä, erillistä

⁴¹ TLL IV, 1269, 24 ss.; Ambr.Cain et Ab.1.9.35.396.23: *Cubiculum tuum mentis arcanum animique secretum est.*; Ambr.in psalm.45:4.y. Ps.Ambr.vel Ambr.sacr.6.3.14.77; Ambr.virg.1.7.2: *Cum oras, intra in cubiculum tuum ... cubiculum tuum interiorum secretum est, cubiculum tuum conscientia tua est.*; Ps.Ambr.vel Ambr.sacr.6.3.12.76: *Potes ubique orare et in cubiculo tuo semper orare; habes ubique cubiculum tuum. ... Cubiculum tuum mens tua est* Rufin. Orig.in.Num.hom.10.3.73.23; Aug.De sermone Domini in monte 2.11.233: *Vos autem cum oratis, inquit, introite in cubicula vestra. Quae sunt ista cubicula nisi ipsa corda.*; Aug.serm.50.41(ed.SL).138: *cubiculum cordis*; Aug.serm.nov.26D(198).11.374.241: *Interius cubiculum tuum, quo inters et claudias ostium, sicut ipse Dominus dicit*; Hier.in Isaiam 16.58.5.17: *clauso pectoris suo cubiculo*; Hier. epist.130.56.9.188.20: *cubiculum pectoris*; Hier.Commentarii in evangelium Matthaei.1.496. Vuorisaanan selitys tavataan varsin usealta kirjailijalta moneen otteeseen, edellä mielenkiintoisimmat viittaukset.

⁴² Kubikulumin mainitsemia Raamatunkohtia ja niitä käsitteleviä kirjailijoita: 1. *Moos.31:31–42*: Aug.loc.hept.1.1,116 p.524, 15; *Joel 2:16*: Firm.err.19.3; Cyprianus Carthaginensis: ad Quirium.2.19.3; *Laul.1:4*: Hier.epist.121.56.praef.3.16; ym. Hier.praefatio in Originis homilis II In Canticum.26.4; Rufin. Orig.in.cant. 3.218.9 ym.; Rufin.apol.adv.Hier.2.17; Ps.Ambr.vel Ambr.sacr.5.2.11; Paul.Nol.epist.32.12; Sidon.epist.2.2.10.

⁴³ Ensimmäinen esimerkki tästä käytöstä tavataan jo Senecalla (contr. 1,8,2.) vrt. TLL IV,1269 r. 17s.

makuusoppea sekä yleisemmin mitä tahansa eristettyä tilaa, kuten kirjaston tutkimushuonetta tms.⁴⁴

Joissakin antiikin latinankielisissä teksteissä on ollut tarpeen antaa lisämääreitä kubikulumille. Näistä tärkeimmät, joihin on jo varhaisemmassa tutkimuksessa kiinnitetty huomiota, ovat Pliniukselta peräisin oleva ero päivällä ja yöllä käytettävien kubikulumien välillä. Myös kesä- ja talvikäyttöä varten oleville huoneille voidaan antaa määreitä.⁴⁵

Makuutilaa merkitseviä huonesanoja on latinassa muitakin. Näistä sanoista lähimpänä kubikulumin merkitystä on kreikkalaisperäinen *thalamus*, joka merkitsee etenkin aviovuoteelle varattua huonetta ja esiintyy runoudessa kubikulum-sanaa useammin mitallisista syistä.⁴⁶ Muita termejä ovat *conclave* ja *cella*. Näiden termien täydellinen analyysi ja vertailu vaatisivat oman tutkimuksen, joten olen tähän kerännyt ja kommentoinut vain niitä esiintymiä, jotka ovat teksteissä kubikulumin yhteydessä. Huonesanoista *conclave* mainitaan kubikulumin synonyyminä Apuleiuksella (met.2,24). *Thalamus* puolestaan on kubikulumin synonyymi sekä Petroniuksella (26) että Ausoniuksella: *Ingressus in cubiculum / Postquam est in thalami pendentia pumice tecta / perventum...* (Auson.p.214 Peiper). Apuleiuksella kubikulum ja *thalamus* esiintyvät rinnakkain: *Nam visa sum mihi de domo, de thalamo, de cubiculo, de toro denique ipso violenter extracta* (met.4,26). Vitruvius kertoo kreikkalaisesta talosta ja mainitsee tässä yhteydessä kubikulumin neljä kertaa. Hän mainitsee kreikkalaisen talon naisille varatuissa tiloissa olevan syvennyksen, jonka molemmin puolin sijoitetaan kubikulumit. Toista kutsutaan nimellä *thalamos*, toista *amphithalamos*. Samassa yhteydessä sijaitsevat myös arkikäytössä olevat ruokailu- ja makuutilat, sekä orjien huoneet: *In prostradis autem dextra ac sinistra cubicula sunt conlocata, quorum unum thalamos, alterum amphithalamos dicitur. Circum autem in porticibus triclinia cotidiana, cubicula, etiam cellae familiaricae constituuntur. Haec pars aedificii gynaecionitis appellantur* (6,7,2). Myös vieraille varattiin omat huoneistot, joissa oli niin omat ovet kuin *triclinium* ja kubikulumkin. Vitruviuksen mukaan kreikkalaisilla oli etenkin aiemmin tapana kestitä vieraitaan varsin avokätisesti ja ruokailu- ja makuutilan lisäksi näillä oli huoneistoissaan myös ruokavarastot.⁴⁷

---

⁴⁴ Lexicon Polonorum s.v. *cubiculum*; Lexicon Latinitatis Nederlandicae, s.v. *cubiculum*; Niermayer–Van De Kleef, s.v. *cubiculum*; Mittellateinisches Wörterbuch, s.v. *cubiculum*; OED, s.v. *cubicle, cubiculum*

⁴⁵ LIITE A

⁴⁶ Riggsby 37; OLD s.v. *thalamus*

⁴⁷ Vitr.6,7,4: *Praeterea dextra ac sinistra domunculae constituuntur habentes proprias ianuas, triclinia et cubicula commoda, uti hospites advenientes non in peristylia sed in ea hospitalia recipiantur. Nam quam fuerunt Graeci delicatiores et fortuna opulentiores, hospitibus advenientibus instruebant triclinia, cubicula, cum penu cellas, primoque die ad cenam invitabant, postero mittebant pullos, ova, holera, poma, reliquasque res agrestes.*

Thalamus ja *kubikulum* rinnastetaan toisiinsa myös myöhäisissä teksteissä, kuten Hieronymuksella (*Commentarii in Ezechielem* 12,40,306, 342 sekä 439).

Kun muut em. sanat mainitaan synonyymeinä, niin *cella* asetetaan *kubikulumin* vastakohtaksi. Se esiintyy orjan makuutilana, kun orjan emännälle puolestaan kuuluu *kubikulum*: *<vel servus> ex cella sua in dominae migrabit cubiculum, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam* (*Sen.contr.*7,6,4).

Teksteissä *kubikulum* esiintyy usein muiden huonetilaa merkitsevien sanojen kanssa. Erityisesti juhlien ja illallisten pitopaikan yhteydessä *kubikulum* mainitaan monesti.⁴⁸ Toinen melko usein samassa tekstiyhteydessä esiintyvä tila on *balneum*, kylpylä. *Catosta* (*or.frg.*57,2)⁴⁹ lähtien esiintyvä teema, illalliselta tai juhlista *kubikulumiin* palaava vieras tai isäntä, on yleinen ja esiintyy niin *Cicerolla* (*off.*2,7,5 sekä *Deiot.*21 ja 42), *Liviuksella*: *post cenam in hospitale cubiculum deductus est* (1,58,1) ja *relicto convivio in cubiculum recepisset sese* (40,24,6) kuin *Curtiuksellakin*: *convivio egressum in cubiculum deduceret* (8,6,13). *Seneca* (*epist.*12,8) kertoo erään provinssin kuvernöörin erikoisesta ajanviettotavasta. Tämä järjesti itselleen säännöllisesti hautajaispitoja, joiden päätteeksi hänet kannettiin *kubikulumiin* orijen laulun saattelemana: *Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit, cum vino et illis funebribus epulis sibi ferebatur a cena, ut inter plausus exoletorum ... caneretur*. *Senecalla* juhlat ja makuuhuone liittyvät yhteen muissakin teksteissä: *Alius minister ... in cubiculo vir, in convivio puer est* (*epist.*47,7) sekä *transacta convivio aliae cubicoli contumeliae [sc. infelices pueros] expectant* (*epist.*95,24).

Normaali järjestys on tietenkin nauttia ensin illallista ja tämän jälkeen siirtyä makuuhuoneen suojiin. Päinvastainen järjestys kuullaan *Trimalkion* pidoissa humaltuneelta pitovieraalta, jonka mukaan syömään kannattaa lähteä heti aamulla heräämisen jälkeen, sillä päivät kuluvat liian nopeasti: *Dies, inquit, nihil est. Dum versas te, nox fit. Itaque nihil est melius quam de cubiculo recta in triclinium ire* (*Petron.*41). Useimmiten juhlien pitopaikka näissä tekstiotteissa on *triclinium*. *Cenatio*-nimellä kulkeva ruokasali mainitaan *kubikulumiin* yhdistettynä *Pliniuksella* (*epist.*5,6,22: *iuncta ei cenatio*). *Kubikulum* mainitaan *triclinium*-sanan kanssa myös melko myöhäisissä teksteissä: *Ammianus* (28,4,26) asettelee vastakkain

---

⁴⁸ Riggsby 37; TLL IV, 1267, 48

⁴⁹ Varhaisempi ilmaisu esiintyy *Plautuksen* näytelmässä *Amphitruo* (808), jossa illallisen jälkeen vetäydytään makuuhuoneeseen. Kyseessä ei kuitenkaan ole juhlaillallinen. *Catolla* *kubikulumiin* livahdetaan pikemminkin illallisen aikana, ei sen jälkeen. Samantapaista käytöstä kerrotaan myös *Augustuksen* harrastaneen: juhlista poistutaan välillä puuhastelemaan makuuhuoneeseen ja sitten taas takaisin *triclinium*-ruokasaliin: *e triclinio ... in cubiculum ... rursus in convivium* (*Suet.*Aug.69)

kubikulum- ja *triclinium*-huoneet kertoessaan avioparin testamentinteosta. Myös *Historia Augusta* -teoksessa (Car.17,3) ja Palladiuksella (1,12) kubikulum ja *triclinium* esiintyvät yhdessä.

Pahoinvoiva juhlavieras saatettiin viedä joko makuuhuoneeseen tai kylpytiloihin: Cic.Deiot.21: *Cum vomere post cenam te velle dixisses, in balineum te ducere coeperunt;...in cubiculo malle dixisti. ...Ille signa aënea in insidiis posuerat quae e balineo in cubiculum transire non possent...*; Kubikulum ja kylpytila (*bal(i)neum, balnea*) esiintyvät yhdessä useimmiten, kun kuvaillaan itsemurhan vaiheita (Sen.dial.6,22,6, Tac.ann.15,64; ann.15,69; ann.16,11, vrt. myös Sen.epist.77,9, jossa tarvittavat kylpyvälineet tuodaan kubikulumiin). Kylpylä esiintyy myös Apuleiuksen kubikulumiin yhteydessä: *hospitem meum produc ad proximas balneas, pergens ipse ad balneas* (met.1,23).

Trimalkion pidoissa juhlien isäntä kuvailee taloaan ja mainitsee suuren määrän erilaisia tiloja: ruokailuhuoneita on neljä ja kubikulumeita peräti kaksikymmentä, lisäksi kaksi marmorikoristeista pylväskäytävää ja yläkerrassa vielä ruokailutila, isännän oma makuuhuone ja vaimon olohuone. Ovenvartijaa varten on *cella* ja vieraille vierashuoneet: ... *aedificavi hanc domum. ... habet quattuor cenationes, cubicula viginti, porticus marmoratos duos, susum cenationem, cubiculum in quo ipse dormio, viperae huius sessorium, ostiarii cellam perbonam; hospitium hospites capit* (Petron.77). Taloon kuuluu siis seuraavanlaisia huoneita: *cenatio, cubiculum, porticus, sessorium, cella, hospitium*. Perinteisistä huonetilojen nimityksistä esim. *triclinium* puuttuu tästä listasta, mutta siinä esiintyy ainoana latinankielisissä teksteissä *sestorium*, olohuone (huone, jossa istutaan⁵⁰). Koska Trimalkio kutsu vaimoaan ilkeämielisesti kyykäärmeeksi voisi *sestorium*-huonenimityksen kääntää ”käärmeen pesäksi”! Kubikulumit vaikuttaisivat olevan monikäyttöisiä olohuoneita, joita ei kuitenkaan varattu vieraita varten, vaan heidät majoitettiin muihin tiloihin. Isännän oma makuuhuone näyttäisi olevan yläkerrassa, ainakin jos edellä olevaan *cenatio*-nimitykseen liittyvän *susum*-sanan tulkitsee viittaavan myös mainittuun makuutilaan. Ja vaikka kubikulumeita on useita, Trimalkio käyttää vain yhtä. Myös muissa teksteissä luetteloidaan erilaisia tiloja talossa. Esimerkiksi Pliniuksen (epist.1,3) huvilassa on mm. *porticus verna, gestatio, balineum, triclinia, ja cubicula (diurna, nocturna)*. Suetonius (Aug.72) taas kertoo Augustuksen vaatimattomasta kodista ja asumisjärjestelyistä. Hänen talostaan Palatiumilla mainitaan yleisluontoisesti pylväskäytävät ja vaatimattomat huoneet: *Habitavit ... in Palatio ... aedibus modicis Hortensianis ... in quibus porticus breves essent ... et sine marmore aut insigni pavimento conclavia*. Muuten talosta mainitaan makuuhuone, jota hän käytti

⁵⁰ Vrt. Tertullianuksella esiintyvä *consistorium* (spect.17,1).

kesät talvet, sekä yläkerran yksityishuone, johon hän vetäytyi halutessaan olla rauhassa: *ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hieme et aestate mansit. Si quando quid secreto aut sine interpellatione agrere proposuisset, erat illi locus in edito singularis.* Augustus ei hoitanut kaikkia asioitaan omassa kodissaan, vaan saattoi käyttää hyväksi joidenkin vapautettujen orjiensa asuntoja tai vetäytyä kohteisiin Rooman ulkopuolella. Sairaana ollessaan hän puolestaan suosi Maecenaa asuntoa: *Huc transibat aut in alicuius libertorum suburbanum; aeger autem in domo Maecenatis cubabat. Ex secessibus praecipue frequentavit maritima insulasque Campaniae aut proxima urbi oppida...*

Eräässä *Digesta*-kokoelman kohdassa luetellaan useita tiloja ja pohditaan sitä, miten määritellä ne, jotka ovat rikoksen tekohetkellä saman katon alla (*sub eodem tecto*) ja joita näin ollen rankaistaan *senatus consultum* -päätöksen perusteella. Täytyykö ehto, jos henkilöt ovat olleet samassa *diaeta*-huoneistossa tai kubikulumissa, vai riittääkö se, että joku on ollut samassa talossa, puutarhassa tai yleensä saman huvilan alueella: *'Eodem' autem 'tecto' qualiter accipiatur, videamus, utrum intra eosdem parietes an et ultra intra eandem diaetam vel cubiculum vel eandem domum vel eosdem hortos vel totam villam* (Dig.29,5,1,26–27).

Yksi kubikulumin luonnetta kuvaava seikka on se, että sitä verrataan piilopaikkaan. Näin on laita esim. Pliniuksella (paneg.83): *principum vero non domus modo, sed cubicula ipsa intimosque secessus recludit omniaque arcana noscenda famae proponit atque explicat.* (Pseudo)Quintilianuksella (decl.316, p.246,16) mainitaan onneton isä itkemässä piilossa makuuhuoneessaan: *Fleo secreto, ubi cubiculum et nox et animus sibi relictus est.*

Kubikulum voidaan myös asettaa vastakkain täysin erilaisen tilan kanssa: Niinpä Varro (ling.8,29) käyttää rinnan sanoja *cubiculum* ja *equile*, joista jälkimmäinen tarkoittaa hevostallia. Toisena vastakohtaparina hän mainitsee *atrium*-hallin ja peristyylin: *In aedificiis, quom non videamus habere [ad] atrium περιστολον similitudinem et cubiculum ad equile, tamen propter utilitatem in his dissimilitudines potius quam similitudines sequimur.* Cicerolla (Phil.2,69) esiintyy varsin voimakas ilmaisu, kun hän väittää Marcus Antoniuksen muuttaneen Pompeiuksen talon makuutilat iltaloiksi: *pro cubiculis stabula.* Ciceron perinnettä noudattelee *Historia Augusta* -kokoelman eräs kirjoittaja (Pesc.3,10): *...habent pro cubiculis meritoria. Meritorium* merkitsee vuokrahuoneistoa, tässä kohdassa se lienee syytä tulkita ikään kuin "tuntihotelliksi".

3.2. *Cubiculum*-huoneet kaupungissa ja maaseudulla, Roomassa ja muualla Italiassa sekä Rooman valtakunnan alueella

Käydessäni tekstejä läpi olen yrittänyt selvittää, minkälaisessa rakennuksessa mainittu *kubiculum* sijaitsee. Erityisen mielenkiintoista mielestäni on tämän avulla tarkastella esimerkiksi kaupungissa sijaitsevien yksityistalojen (*domus*) ja maaseutuasumusten (*villa*) välisiä eroja. Useissa tutkimuksissa, joissa *kubiculum*-termiä sivutaan, on jätetty tämä seikka vähäiselle huomiolle. A Riggsby kylläkin keskittyy tarkastelemaan lähinnä tekstejä, jotka käsittelevät kaupunkitaloja ("élite town house, *atrium*-house"⁵¹), mutta sortuu muutamassa kohdassa käyttämään mm. Apuleiuksen ja Curtiuksen kreikkalaiseen maailmaan sijoittuvia tekstejä ja niiden mainintoja *kubiculum*ista esimerkkinä roomalaistalosta. Muuten erityisesti Apuleiuksen *Metamorphoses* on mielenkiintoinen teos tämänkin työn kannalta, vaikka tyyppillisen roomalaistalon kuvaajana tekstin *kubiculum*-esiintymiä ei voi pitää. Vaikka teoksen tapahtumapaikat ovat kaukana Italiasta ja usein varsin mielikuvituksellisia, voi kirjailijan tavasta käyttää *kubiculum*-termiä saada viitteitä siitä, millaisena tilana kyseistä huonetta pidettiin. Varsin usein teoksen kohdat vahvistavatkin tiedon, joka on saatu jo jostakin muusta tekstistä.

Koska vain osa teksteistä viittaa *kubiculum*iin jossakin tietyssä rakennuksessa, aina ei ole mahdollista määritellä sen sijaintia. Määrittely onnistuu kuitenkin varsin monen tekstin kohdalla. Yleensä sen voi päätellä olevan jossakin seuraavassa rakennustyyppissä: yksityinen kaupunkitalo (*domus*), maaseutuhuvila (*villa*), keisarillinen asumus (palatsi tai maaseutuhuvila). Myös ulkomaille, lähinnä Kreikkaan sijoitettuja tekstejä, joissa *kubiculum* mainitaan, on useita. Muut rakennukset, kuten mökit ja majat (*tuguriolum*, *tabernula*) tulevat harvemmin kyseeseen, mutta niitäkin esiintyy. Myös sotilasleirien yhteydessä *kubiculum* mainitaan muutamia kertoja. Mytologian maailmaan sijoittuvat tekstit muodostavat oman ryhmänsä.⁵²

Oman ryhmänsä muodostavat tekstit, joissa *kubiculum*in yhteydessä mainitaan kaupunkitalo (*domus*), tai tapahtumien voi päätellä sijoittuvan yksityistaloon kaupungissa. Yllättävä havainto oli se, että melko harva tekstikohta kertoo varmuudella Rooman kaupunkiin sijoitettavasta kaupunkitalosta. Rooman ulkopuolella sijaitsevista taloista kertoo mm. Cicero esitellessään Verreksen Sisiliassa sijaitsevia virkataloja (Cic.Verr.6,26–28 ym.). Myös puhe Cluentiuksen puolesta (Cluent.15) sijoittuu Rooman ulkopuolelle Larinum-nim-

---

⁵¹ Riggsby 36

⁵² LIITE B

iseen⁵³ kaupunkiin. Kysymyksessä on siis paikallisen eliitin edustajan talo. Ciceron tekstien joukossa on kuitenkin muutama aito roomalaistalo: Pompeiuksen takavarikoitu asumus, josta Cicero puhuu Marcus Antoniusta vastaan pitämässään puheessa (Cic.Phil.8,29) sekä Clodiuksen perheen talo, joka mainitaan puheessa *De haruspicum responso* (9). Kertoessaan Rooman varhaishistoriasta Livius (1,58) sijoittaa kuvaamansa tapahtumat Latiumissa sijaitsevaan Collatiaan. Phaedruksen (3,10) kuvaamassa faabelissa tapahtumat puolestaan sijoittuvat pikkukaupunkiin (*oppidum*) ja Petroniuksen ikuistamat seikkailut sijoittuvat suureksi osaksi Campanian alueen kaupunkeihin, ei ilmeisesti kuitenkaan Pompejiin⁵⁴, jonka yksityisasunnot edelleen saavat useissa nykytutkimuksissa toimia konkreettisena mallina tyypillisestä roomalaisesta kaupunkitalosta. *Satyrica*-teoksen kappaleissa 129–130 ollaan Crotonissa, nykyisen Calabrian alueella sijaitsevassa entisessä kreikkalaissiertokunnassa. Tacitus (ann.1,9) puolestaan puhuu nolalaisesta kubikulumista, jossa sekä Augustus että tämän isä aiemmin päätti päivänsä, saman paikan mainitsee myös Suetonius (Aug.100,1).

Roomassa sijaitsevien talojen kubikulumeista kertovat Ciceron lisäksi mm. useat Valerius Maximuksen ikuistamat tapahtumat, kuten Rooman varhaisvaiheista kertova tarina, jonka tapahtumapaikkana on kansantribuuni Pomponiuksen *domus* kaupungissa (5,4,3). Varro ja Vitruvius, jotka mainitsevat kubikulumin useasti, puhuvat yleisellä tasolla roomalaistalon huonetiloista. Quintilianus (11,2,20), joka käyttää roomalaista *atrium*-taloa yleisluontoisessa esimerkissä, mainitsee kubikulumin. Quintilianuksen nimissä kulkevat kuvitteelliset oikeuspuheet, *Declamationes*, mainitsevat yksityistalon (*domus*) usein. Plinius kuvaa useimmiten maaseutuhuviloiden tiloja, mutta muutaman tekstikohdan voi päätellä kertovan kaupunkitalosta (epist.3,7,4; mahdollisesti myös epist.1,22,4). Tekstien luonteesta johtuen, kubikulum sijaitsee Tacituksella ja Suetoniuksella useimmiten keisarillisen asumuksen yhteydessä, mutta myös yksityishenkilöiden makuukamareihin kurkistetaan. Tacituksen teksteissä liikutaan kaupunkitalon sisätiloissa seuraavissa kappaleissa: ann. 4,69, 13,44 ja 14,45; Suetonius puolestaan mainitsee mm. Caesarin asunnon (Iul.81) ja Tituksen syntymäkodin (Tit.11,1), joka surkeudessaan ei sijainne yksityistalossa vaan vaikuttaa pikemminkin vuokra-asunnolta kerrostalossa. Mielenkiintoisia ajoituksensa kannalta ovat myöhemmät tekstit, kuten Apuleiuksen, Pohjois-Afrikkaan sijoittuva, itsepuolustustuksena pitämä puhe (apol.75) ja erityisesti 300-luvulta peräisin oleva Ammianus Marcellinuksen

---

⁵³ OCD s.v. Larinum: roomalainen *municipium* vuodesta 89 eKr.

⁵⁴ esim. Courtney 44–45

teksti (28,4,26) ja sen maininta talosta, jossa on perinteiset yksityistalon huonetilat, *triclinium* ja kubikulum, vaikka muuten taloa ei sen tarkemmin kuvailla. Myös *Digesta*-kokoelmassa tavataan kaupunkitalossa sijaitseva kubikulum.⁵⁵

Kaupunkien ulkopuolella sijaitsevia rakennuksia, joiden kubikulumit mainitaan kirjallisuudessa, löytyy useita, ja rakennusten tyypit vaihtelevat hyötyrakennuksista joutilaaseen elämään tarkoitettuihin huviloihin. Caton *Herrasmiesmaanviljelijän käsikirjassa* (agr.10,4) mainitaan oliivivila, jonka yhteydessä on kubikulum. Caton kuvaama maaseutuasutus on pikemminkin hyötytarkoitusta palveleva rakennus kuin vapaa-ajan viettoon tarkoitettu huvila. Myös Columellan (1,6,1) ja Palladiuksen (1,12) maanviljelyä käsittelevissä teoksissa mainitaan rakennus, jossa on kubikulum. Columellalla makuuhuone on omistajaperheen käytössä olevassa rakennuksessa (ns. *villa urbana*), Palladiuksella puolestaan kubikulum sijaitsee hyötymaatilalla (*fabrica agrestis*). Samassa yhteydessä puhutaan myös *triclinium*-ruokasalista, joten tässäkin tekstissä lienee kyseessä isäntävälle tarkoitettu osa tilaa.

Cicero mainitsee kubikulumin useasti maaseutuasunnon yhteydessä: kirjeessään veljelleen hän kertoo käynnistään tämän huvilalla Arpinumissa (ad.Q.fr.3,1); Scipio Africanuksen puutarhahuvila (*horti*) kubikulumeineen hieman Rooman pomeriumin ulkopuolella mainitaan dialogissa *De re publica* (1,8 alkaen). Lähimpänä Pompejia sijaitsee Ciceron mainitsema M. Mariuksen huvila, joko aivan Pompejin yhteydessä tai lähellä nykyistä Castellammare di Stabian kaupunkia (fam.7,1,1).

Eri puolilla Italiaa sijaitsevista huviloista kirjoittavat niin Valerius Maximus (6,8,6: *villa Reatiana*), Seneca (epist.89,21), Tacitus (ann.16,11 *Formianos agros*), Suetonius (Vita Hor.p.47,13) kuin Plinius nuorempikin, joka kertoo useammastakin omasta huvilastaan. Yksi Pliniuksen huviloista sijaitsi nykyisen Toscanan alueella (epist.5,6), toinen Laurentumissa (epist.2,17) ja kolmas Larius-järven rannalla Pohjois-Italiassa (epist.9,7,4). Enonsa Plinius vanhemman huvilalla Misenumissa Plinius pääsi seuraamaan Vesuviuksen purkautumista (epist.6,20,4; 6,16). Mainitsepa Plinius vielä vierailleensa ystävänsä kubikulumissa tämän kaupungin ulkopuolella sijaitsevassa talossa (*in suburbano*, epist.1,12,7). Macrobiuksella kubikulum esiintyy kahdesti maaseutuhuvilan yhteydessä: toinen (Sat.1,11) on sama tarina,

---

⁵⁵ LIITE B

joka tunnetaan myös Valerius Maximukselta (6,8,6), toista kertomusta (Sat.1,6,30) ei tunneta muualta latinankielisestä kirjallisuudesta.⁵⁶

Keisarillisessa asumuksessa sijaitseva kubikulum mainitaan myös useasti keisariaikaista historiaa käsittelevissä teoksissa. Osa teksteistä on sijoitettu kaupunkiasuntoihin ja keisarillisiin palatseihin, osa puolestaan maaseudulle. Pliniuksella esiintyy maininta keisarin yksityisestä tilasta (paneg.83). Tacitus puolestaan mainitsee mm. Agrippinan huvilan (ann.14,8⁵⁷) sekä muutaman muun kerran myös keisarillisen palatsin (ann.11,2; 11,28). Suetoniuksen keisarielämäkertoissa liikutaan luonnollisesti keisarillisessa ympäristössä samoin kuin *Historia Augusta* -elämäkertakokoelmassa. Molemmissa mainituissa teoksissa kubikulum mainitaan usein eri keisareiden yhteydessä. Keisarilliset huvilat ovat taustalla myös keisari Marcus Aureliuksen Frontolle lähettämien kirjeiden teksteissä.⁵⁸

3.3. *Cubiculum* tilana

3.3.1. Irtaimisto

Makuuhuoneen tärkein huonekalu on tietenkin sänky. Useimmiten vuoteesta käytetään nimeä *lectus*,⁵⁹ joka esiintyy kubikulumin yhteydessä parikymmentä kertaa. Diminutiivimuotoinen *lectulus* puolestaan mainitaan lähes yhtä usein. *Lectulus* viitanee keyyehköön, mahdollisesti liikuteltavaan kalusteeseen, kuten myös *grabatum*, telttavuode, joka sekin esiintyy kubikulumin yhteydessä. Kubikulumissa sijaitsevasta aviovuoteesta käytetään erilaisia nimityksiä: *lectus genialis* (Cic.Cluent.14⁶⁰), *lectulus genialis* (Auson.p.404 Peiper), *matrimonialis lectulus* (Ps.Quint.decl.1,13), *genialis torus* (Plin.paneg.8). *Torus*-sana esiintyy muutaman kerran, myös sanoista *cubile* ja *cubitus* esiintyy yhdet maininnat.⁶¹

---

⁵⁶ LIITE B

⁵⁷ Huvilan omistajasta ks. lisää esim. Furneaux, vol.2, 239.

⁵⁸ LIITE B

⁵⁹ TLL VII:2 1096, 33–1099, 41: *lectus: cubile hominum nec non deorum*. 1. *vivorum* (*epulantium, amantium, coniugum, infirmorum, scribentium*), 2. *mortuorum*. TLL:2 VII: 1094, 20–1096, 12: Diminutiivimuodolla *lectulus* on muuten samat merkitykset, mutta esiintyy pikemminkin pohdiskelu- ja lukupaikkana (*meditantium vel litteris studentium*) kuin kirjoituspaikkana (*scribentium*). OLD (s.v.) puolestaan määrittelee sanan näin: 1. a. bed, couch, b. (used for reclining at meals) c. (used for study or writing) 2. (as typifying marriage); *-us genialis* etc. the symbolic marriage-bed, placed in the *atrium*.

⁶⁰ Tässä kohdassa ei varsinaisesti määritellä aviovuoteen sijaintia. Boyancén (68) mukaan *lectus genialis* asetettiin *atrium*-halliin avioliiton symboliksi. Itse kuitenkin tulkitsisin tekstiä, etenkin seuraavan kappaleen perusteella niin, että *lectus genialis* saattoi olla tässä tapauksessa myös kubikulumissa.

⁶¹ LIITE C

Sänkyjen peitteet, patjat ja pielukset esiintyvät myös teksteissä. Vuodevaatteista voidaan käyttää useita erilaisia nimityksiä: esim. *vestis* vuodevaatteena esiintyy Petroniuksella (26) ja Apuleiuksella (met.4,12). Vuodevaatteita voitiin käyttää esimerkiksi piilopaikkoina: Otho säilyttää tikaria patjan alla (Suet.Otho 11,1), ja Claudus käskee tutkia ennalta pielukset ja peitteet ennen astumista sairaan makuuhuoneeseen (Suet.Claud.35). Vuodevaatteet saattoivat toimia myös murha-aseina (Liv. 40,24,7) tai apuna sammuneiden juhlijoiden siirtelyssä (Hist.Aug.Ver.4,9).⁶²

Muuten kubikulumiin sopivat huonekalut koostuvat lähinnä säilytysastioista ja istuimista; muutama ruokatarjoiluun viittaava termikin esiintyy. Istuimia esittelevät Cato (agr.10,4) ja Valerius Maximus (2,5,2). Edellisen mukaan oliivitulalla olevassa kubikulumissa tulee olla yksi penkki, kolme matalaa tuolia, neljä selkänojatonta tuolia ja kaksi nojatuolia. Teksti lienee kuitenkin syytä tulkita yleisohjeeksi kaikista oliivitilan istuimista, sillä istuimia mainitaan melko runsas määrä yhtä huonetta varten. Caton mainitsema *solium* (nojatuoli) esiintyy myös Senecalla (epist.77,9), mutta merkitsee hänellä makuuhuoneeseen kannettua ammetta. Ammeen lisäksi samassa Senecan tekstikohdassa huoneeseen on tuotu myös telttä, *tabernaculum*, ja molemmat esineet on kannettu paikalle talon isännän itsemurhan avittamiseksi. Valerius Maximuksen mainitsema istuin on sekin tuotu kubikulumin ulkopuolelta, kysymyksessä on edülin virkaistuin, jonka hän käski tuoda paikalle käydessään tervehtimässä sairasta virkamiestä, jonka kubikulum oli jo niin täynnä ylhäisiä vieraita, ettei istumapaikkaa hellinnyt.⁶³ Vieraat saattoivat istua kubikulumissa myös sängyllä, kuten käy ilmi Suetoniukselta (Dom.11,1) ja Cicerolta: ... *Scipio.. L.Furium repente venientem aspexit, eumque ut salutavit amicissime adprehendit et in lecto suo conlocavit. Et cum simul P.Rutilius venisset, eum quoque ut salutavit, propter Tuberonem iussit adsidere* (rep.1,17). Säilytystä varten kubikulumissa saattoi olla arkkuja, rasioita tai kaappeja. Kirjakaapin, *armarium*, mainitsee Plinius (epist.2,17). Myös Tiberiuksen kerrotaan säilyttäneen kirjoja kubikulumissa (Suet.Tib.43). Ruokatarjoilua varten kubikulumiin tuotuun astiastoon viittaa ainoastaan Apuleius (met.2,15) kertoessaan *Metamorphoses*-teoksen päähenkilön lemmenseikkailusta ja sitä varten tehdyistä valmisteluista: paikalle oli tuotu pieni pöytä, viiniastioita ja maljat. Pliniuksen (nat.15,38) mainitsemat hedelmät, joita on tarjolla tervehdyskäynneillä patsaiden päällä, jää hieman arvoitukselliseksi

---

⁶² LIITE C

⁶³ Irtaimiston liikutelavuuteen viittaa vielä Senecan (clem.1,9,7) maininta Augustuksen järjestämästä neuvonpidosta, johon syytetyille tuotiin tuoli huoneen ulkopuolelta.

hedelmien esillepanon suhteen. Erikoisimpiin kubikulumin sisustuselementteihin kuuluu epäilemättä Pliniuksen (epist.5,6) mainitsema suihkulähde.⁶⁴

3.3.2. Ovet, lukot ja kynnykset

Kubikulumin sulkeminen mainitaan hyvin useissa tekstikohdissa, ja selvää on, että kubikulumin luonteeseen kuului se, että sen saattoi sulkea. Lähes kaikissa tekstikohdissa, joissa puhutaan ovista, käytetään nimitystä *foris*, joka merkitsee yksikössä vain oven toista puolta. Useimmiten sana esiintyykin monikossa merkitsemässä pariovia. Ainoastaan Pliniuksella (epist.2,17) kubikulumin yhteydessä esiintyä *valvae*-nimitys viittaa sekin parioviin. *Ostium*-nimitys viitanee lähinnä jyrkävään ulko-oveen, ja kubikulumin sulkijana se esiintyy ainoastaan kerran (Apul.met.3,21).

Foris esiintyy kubikulumia käsittelevissä teksteissä lähes parikymmentä kertaa, Cicerosta lähtien. Tacitus (ann.3,15) kertoo itsemurhaa hautovasta miehestä, joka käskee sulkea huoneensa ovet (*operiri fores iussit*), jotta saisi olla rauhassa. Aamulla hänet löydettiin kuolleena. Tekstistä voisi päätellä, että ovet suljettiin ulkopuolelta. Suetoniuksella (Iul.81) esiintyvä kertomus Caesarin viimeisistä päivistä sisältää viittauksen makuuhuoneen itsestään avautuviin oviin, mitä voitiin pitää huonona enteenä: *ac subito cubiculi fores sponte patuerunt*. Myös Suetoniuksella esiintyvä kertomus Othosta paljastaa kuinka hänen makuuhuoneensa oli illalla avoin kaikille halukkaille kävijöille, mutta yöllä rauhallinen ja suljettu: *patente cubiculo ...foribus adopertis* (Otho 11,1–2).

Apuleiukselta käy hyvin ilmi, kuinka tärkeää oli sulkea kubikulumin ovet, jos siellä puhuttiin salaisista ja arkaluontoisista asioista: palvelijatar Photis sulkee ovet huolellisesti, jotteivät hänen sanansa kuulu kubikulumin ulkopuolelle ja sanoo sitten Luciukselle: "*Patere,*" *inquit,"oro, prius fores cubiculi diligenter occludam, ne sermonis elapsi profana petulantia committam grande flagitium."* *Et cum dicto pessulis iniectis et uncino firmiter immisso....voce tenui...inquit..*(met.3,15).⁶⁵ Vaikka ovet olisikin suljettu huolellisesti, niin makuuhuoneen tapahtumia voitiin tarkkailla myös ovesa olevan reiän kautta: *...ad illud superius cubiculum suspenso et insono vestigio me perducit ipsa, perque rimam ostiorum quamquam iubet arbitrari, quae sic gesta sunt* (met.3,21). Sama ajatus esiintyy Apuleiuksella muuallakin, esimerkiksi kubikulumiin lukittua aasia vahditaan ovesa olevan raon kautta: *...clausis obseratisque super me foribus obsidebant locum... ... Iamque, ultro foribus*

⁶⁴ LIITE C

⁶⁵ Vrt. myös *cardo*, saranatappi: Ps.Quint.decl.1,7

patefactis ... ..ac de rima quadam prospiciunt... (met.9,2–3). Myös Petroniuksella (26) esiintyvä innokas juhalseurue tirkistelee ovessa olevan reiän kautta leikkihääparin puuhia: *...inclusi iacerent ... in primis Quartilla per rimam ... applicuerat oculum.*

Kubikulumin ovi saatettiin sulkea sekä sisä- että ulkopuolelta, kuten kävi ilmi jo Tacitukselta (ann.3,15). Oven sulkeminen ulkopuolelta esiintyy myös Apuleiuksen teksteissä, esim. met.2,24, met.9,2 sekä met.10,20: *clausis cubiculi foribus* [sc. eunuchi] *facesunt.* Ulkopuolelta suljettavien ovien ansiosta kubikulumiin voitiin säilöä paitsi arvotavaraa, myös ihmisiä.⁶⁶ Useimmiten kuitenkin suljetun makuuhuoneen rauhaan vetäydytään omasta tahdosta, joko tekemään itsemurhaa (Val.Max.9,12,4: *cubiculo se inclusum peremit*), aviorikosta (Quint.decl.335,p.317,12: *adulteros inclusos in cubiculo deprehendit*; Senecalla (contr.1,4,11) esiintyy avionrikkojapari, joka ei vaivaudu sulkemaan kubikulumin ovea tietäessään, ettei petetty aviomies voi heitä vahingoittaa) tai kirjoittamaan (Quint.inst.10,3,25: *clusum cubiculum*). Makuuhuoneen ovien yhteydessä mainitaan usein myös kynnys, *limen*.⁶⁷

Ovien lisäksi yksityisyyttä on mahdollisuus luoda myös verholla. Oviverho, *velum cubiculare*, mainitaan *Historia Augusta* -teoksessa: *obiectuque veli cubicularis quod in introitu erat cubiculi, se texit* (Heliog.14,6). Makuuhuoneen verhot mainitaan myös Pliniuksella (epist.7,21), mutta kyseessä lienevät ikkunaverhot.

3.3.3. Valaistus ja ikkunat

Varro mainitsee kubikulumin valaistuksen *De Lingua Latina* -teoksessa, selittäessään latinan kielen sukusääntöjä ja kielen käytäntöä (ling.9,58). Hänen mukaansa kubikulumista voidaan käyttää sanaa *caecum* (pimeä), jos se ei ikkunattomana saa tarpeeksi valoa: *at si fenestram non habet* [sc.cubiculum], *dicitur caecum, ut caecus et caeca, quod omnia <non> habent <quod> lumen habere debent.* Ikkunat mainitaan muutamassa muussa tekstissä valonlähteenä tai muussa yhteydessä. Ciceron ystävä Marius katselee huvilansa makuuhuoneen ikkunasta Napolinlahtea. Tekstissä esiintyvä ilmaisu, *perforando patefecisti*, ei toki kerro suoraan, että makuuhuoneeseen olisi puhkaistu ikkuna, mutta mielestäni se vaikuttaa todennäköiseltä: *neque tamen dubito quin tu in illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforando patefecisti sinum, per eos dies matutina tempora*

---

⁶⁶ Hyg.fab.190,5; Apul.met.6,11: *cubiculi custodia clausus*; Hist.Aug.Heliog.25,1; Oros. (hist.2,17,6): *in cubiculo clausus.*

⁶⁷ LIITE C

lectiunculis consumpseris (fam.7,1,1).⁶⁸ Pliniuksella esiintyy usein mainintoja ikkunoista sekä kubikulumin valaistuksesta. Hän mainitsee mm. huvilallaan olevan nukkumatilan, joka on eristetty valolta: *cubiculum dormitorium, quod diem ... excludit* (epist.5,6,22; vrt. myös toinen huvilakuvaus, epist.2,17). Samassa kirjeessä kerrotaan kuitenkin, kuinka auringonvalo pääsi useisiin kubikulumeihin. Plinius (epist.1,3) tekee myös eron päivällä ja yöllä käytössä olevien kubikulumeiden välillä, joten mielenkiintoista olisikin tietää, oliko näiden valaistusolosuhteissa jotakin eroa. Yhdessä Pliniuksen kirjeessä tulee hyvin esiin kubikulumien valaiseminen: Pliniuksen silmävaivat pakottavat hänet pysyttelemään hämärissä. Ystävä neuvoo tätä välttämään valoa, ja niin hän kulkeekin katetuissa vaunuissa, ikään kuin olisi kubikulumissa. Kubikuluminsa hän saa varjoisiksi, joskaan ei pimeiksi, verhoihin: *Nam et huc tecto vehiculo undique inclusus, quasi in cubiculo perveni ... Cubicula obductis velis opaca nec tamen obscura facio* (epist.7,21). Kubikulumia kuvaavat hämäräksi myös Tacitus: *cubiculo modicum lumen inerat* (ann.14,8) sekä Suetonius: *cubiculo obscuro* (Tit.1,1, hämäryys viitanee lähinnä Tituksen syntymäkodin surkeuteen), sekä *Historia Augusta* -teoksen kirjoittaja Flavius Vopiscus: *de cubiculo atque umbra* (Tac.4,7)

Muutamissa teksteissä kuvataan, kuinka jotain heitetään ulos kubikulumin ikkunasta. Mm. Seneca kertoo miehestä, joka heitti salaa pois ruokansa nälännyttäkseen itsensä hengiltä:... *quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit* (dial.6,22,6). Apuleiuksella (met.4,12) puolestaan esiintyy murtovaras, joka aikoo heittää varastetut tavarat ulos ikkunasta, mutta joka päätyykin itse syöksymään päistikkää alas. Tähän voi verrata Tacituksen (ann.4,22) kertomusta vaimosta, joka heitetään kuolemaan makuuhuoneen ikkunan kautta. Lain mukaan huoneistoista ei saanut heitellä tavaroita ulos: *oportebit praetorem aequitate motum in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo vel exedra deiectum est, licet plures in eodem cenaculo habitent* (Dig. 9,3,5,2).⁶⁹

Valaistusolosuhteet tuli ottaa huomioon taloja rakennettaessa. Vitruvius mainitsee, että kubikulum samoin kuin *bybliotheca* tulisi sijoittaa aamuauringon puolelle, sillä niitä käytetään erityisesti aamuisin.⁷⁰ Seneca (epist.82,14) kertoo kubikulumista, joka on päivällä valoisa mutta yöllä pimeä: *Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte.*

---

⁶⁸ Glynn Williams (4) ehdottaa myös tulkintaa, jonka mukaan tämä viittaisi puiden kaatamiseen huvilan ja merenlahden väliltä. Ongelmallista tekstikohtaa käsittelee myös Shackleton Bailey (1977) 324.

⁶⁹ LIITE C

⁷⁰ 1,2,7: *Item naturae decor erit, si cubiculis et bybliothebis ab oriente lumina capiuntur.* 6,4,1: *Cubicula et bybliothecae ad orientem spectare debent; usus enim matutinum postulat lumen.* Myös Faventinus toistaa Vitruviuksen sanat omassa lyhennelmässään (Cet.Fav. 14p.272).

Luonnonvalon lisäksi kubikulum voitiin valaista lampuin ja kynttilöin. Quintilianuksella (inst.10,3,25) esiintyy yölampun valossa työskentelemistä merkitsevä *lucubro*-verbi tekstissä, jossa suosittelee työskentelyä kubikulumissa. Valaistukseksi riittää yksi lamppu: *Ideoque lucubrantes silentium noctis et clusum cubiculum et lumen unum ...* Valon tuominen sisään pimeään huoneeseen mainitaan useissa tekstikohdissa: Curt.8,6,22: *lumine illato*; Tac.ann.14,44: *lumen inferre*; Ps.Quint.decl.2,19: *...lumen super lectulum ingerunt multae manus*. Valerius Maximuksella (1,7,7) kummitusta pelästynyt mies vaatii valaisemaan kubikuluminsa: *Itaque fugato somno lumen intro ferri iussit puerosque a se discedere vetuit*. Pimeässä huoneessa tapahtuneet erehdykset paljastuvat, kun paikalle saadaan valoa. Näin käy esimerkiksi Phaeduksen (3,10) sepittämässä tarinassa isästä, joka surmaa vahingossa poikansa erehtyneenä henkilöstä. Kun kubikulumiin on tuotu valoa, hän huomaa mitä on tapahtunut: *ad lectum vadit, temtat in tenebris caput ... lucerna adlata simul adspexit filium sanctamque uxorem dormientem cubiculo* (3,10, 26, 29–30). Tarinassa isä on epäillyt vaimoaan aviorikoksesta. Isän epäilystä ei kannata pitää turhana, sillä aviorikkoajat saattoivat hyvinkin piilottella pimeässä huoneessa, esim: Quint.decl.335,p.319,6–7: *tenebris absconderunt tamquam nefas*.

Apuleius puolestaan kertoo, kuinka romanttista tunnelmaa voitiin luoda vahakynttilöin: *At intus cerei praeclara micantes luce nocturnas nobis tenebras inalabant* (met.10,20).⁷¹

3.3.4. Koristelu

Riggsbyn⁷² mukaan yksi kubikulumin funktioista on taideteosten esitleminen rajatulle yleisölle, mutta mielestäni hänen esittämänsä tekstikohdat eivät erityisemmin tue tätä näkemystä. Kubikulum saattoi toki olla hyvinkin koristeltu, mutta en katsoisi, että sitä pidettiin erityisesti taideteosten esittelytilana. Kirjallisuudessa kubikulumin yhteydessä mainitaan lähinnä seinien koristelu sekä huoneeseen sijoitetut patsaat. Vaikka lukuisat taidehistorialliset tutkimukset tulkitsevat useita makuuhuonetilojen koristeluja, kirjalliset lähteet eivät juuri kerro tyypillisestä makuuhuoneen (seinämaalaus)koristelusta. Muutama kubikulumia käsittelevä tekstikohta mainitsee yksinkertaisesti stukolla päällystetyt pinnat; tällaisia olivat esim. Pliniusten (nat.30,52 sekä med.2,13) mainitsemat sairastupien

⁷¹ Muut Apuleiuksella esiintyvät maininnat makuuhuoneen valaisemisesta: met.2,24: *"Lucerna praegrans et oleum ad lucem luci sufficiens"*; *"Haec simul dicens respexit ancillulam et "Myrrhine" inquit, " lucernam et oleum trade confestim"*; met.2,26: *admoto lumine revelataque eius facie*

⁷² Riggsby (38) viittaa lähinnä arkeologiseen materiaaliin, sekä Suetoniuksen Tiberius-mainintoihin, jotka tulisi mielestäni tulkita nimenomaan esimerkkeinä epäilyttävänä pidetystä käyttäytymisestä.

makuutilojen seinät. Valerius Maximus (9,12,4) kertoo sotapäällikkö Q. Catuluksen makuuhuoneen seinien olleen vastikään kalkittu tämän kuollessa (*recenti calce inlito cubiculo*). Velleius Paterculus (2,22,4), jolla sama tarina esiintyy, ei mainitse kubikulumia, mutta tarkentaa tilan olleen viimeistelty kalkilla ja hiekalla: *conclisit se loco nuper calce harenaque perpolito*. Kyseisessä tarinassa seinien kalkitseminen mainitaan lähinnä erikoisen itsemurhatavan yhteydessä. Plinius vanhempi (nat.35,3) kertoo kubikulumien seinien maalauskoristelusta seuraavasti: *non placent iam abaci nec spatia montis in cubiculo dilatantia: coepimus et lapide⁷³ pingere*. Nuoremman Pliniuksen kirjeessä (epist.5,6,22) esiintyy toinen maininta kubikulumin seinämaalauksen mahdollisesta kuva-aiheesta: hänen huvilallaan oleva huone on koristeltu marmorisella sokkelilla ja freskoilla, jotka kuvaavat oksilla istuvia lintuja. Plinius vanhempi kertoo myös keisari Tiberiuksen harrastamasta taidekeräilystä: *Pinxit et archigallum, quam picturam amavit Tiberius princeps atque HS I L X I aestimatam cubiculo suo inclusit* (Plin.nat.35,70).

Historia Augusta -teoksessa kerrotaan väliaikaisista koristeluratkaisuista. Teoksessa esiintyy mm. ruusunlehdin koristeltu kubikulum: *rosis Mediolanensibus et triclinia et cubicula stravit* (Car. 17,3) ja keväinen "lehtimaja": *veris tempore cubicula de rosis fecit* (Gall.16,2). Ruusut ja yrtit kubikulumissa ovat tuttuja myös Plinius vanhemmalle, joka mainitsee niiden käytön lääkitystarkoituksessa (Plin.nat.20,152). Aina kubikulumin ei tarvinnut olla kauniisti koristeltu: (Pseudo-)Quintilianuksen puheessa esiintyvä sokea poika sai asustaa talon koruttomissa takaosissa (decl.1).

Suetoniukselta (Vita Hor.p.47,13) on peräisin tieto runoilija Horatiuksen mielenkiintoisesta makuuhuonekoristelusta. Tämä kun olisi hillittömyydessään mennyt niin pitkälle, että olisi vuorannut peileillä maaseutuhuvilansa makuuhuoneen niin, että huvitellessaan täällä prostituoitujen kanssa hän saattoi nähdä yhdynnän mistä kulmasta tahansa.⁷⁴ Samantapaisesta koristelusta ja sen syistä kertoo myös Seneca (nat.1,16). Suetonius kuvaa myös Tiberiuksen erikoista makua: hänen kerrotaan koristaneen kubikuluminsa Caprilla eroottisin kuvin ja kirjoin (*tabellis, sigillis, librisque*) yllyttääkseen ihmisiä lemmeleikkeihin. Omassa makuuhuoneessaan hän piti taulua, jonka mytologinen kuva-aihe

⁷³ Tämän muodon on hyväksynyt esim. ranskalainen Croisille; englantilaisen Rackhamin editiossa: *lapidem*. Mielenkiintoista pohdintaa oikeasta muodosta: Croisille: 132–133, Rackham: 260; ks. myös muotokuvista: Plin.nat.35.5: *Epicuri voltus per cubicula gestant ac circumferunt secum*.

⁷⁴ Tieto on kuitenkin hieman epäluotettava mm. siitä syystä että se saattaa olla myöhempi lisäys tekstiin. Tekstistä on olemassa ainakin kaksi erilaista versiota, joskin ajatus on sama molemmissa: *Ad res Venerias intemperantior* [sc. Horatius] *traditur. Nam specula in cubiculo scortans dicitur habuisse disposita, ut quocumque respexisset sibi imago coitus referretur* ja *Ad res venereas intemperantior traditur; nam speculato cubiculo scorta dicitur habuisse disposita, ut, quocumque respexisset, ibi ei imago coitus referretur*. Ks. lisää Rostagni 119

lähentelee pornografiaa: *Secessu Caprensi ... cubicula plurifariam disposita tabellis ac sigillis lascivissimarum picturarum et figurarum adornavit librisque Elephantidis instruxit ... tabulam, in qua Meleagro Atalanta ore morigeratur, in cubiculo dedicaverit* (Suet.Tib.43–44). Tiberiuksen mainitaan myös sijoittaneen ahneuksissaan makuuhuoneeseensa yhden Lysippoksen veistämän, aiemmin julkisella paikalla sijainneen patsaan (Plin.nat.34,62). Kuvauksista käy ilmi, että Tiberiuksen menettelyä pidettiin häpeällisenä. Myös kertomus Nerosta, joka asetti esille Kreikan-matkansa aikana panhelleenissä kisoissa voittamansa seppeleet sekä itseään esittäviä patsaita kubikulumeihinsa, esitetään Neron huonomaineisten tekojen joukossa: *Sacras coronas in cubiculis circum lectos posuit, item statuas suas...*(Suet.Nero19,3; 25). Näiden esimerkkien perusteella ei siis voi väittää, että kubikulumissa oli tapana esitellä taide-esineitä, vaan tekstit kertovat pikemminkin päinvastaista: mainitut tekstikohdat esittävät tämäntapaisen käytöksen sopimattomana toimintana!

Edellä mainittujen esimerkkien lisäksi myös muutamassa muussa tekstissä kerrotaan kubikulumeihin sijoitetuista patsaista. Suetonius (Aug.7) kertoo antaneensa keisarille lahjaksi patsaan, joka esittää nuorta Augustusta. Patsas päätyi keisarin kubikulumiin *Lares*-kotijumalten joukkoon palvottavaksi: *... nactus puerilem imagunculam eius [sc. Augusti-Octavii] aeream ... quae dono a me pricipi data inter cubiculi Lares colitur*. Augustuksella puolestaan oli omassa kubikulumissaan pieni kuvapatsas varhain kuolleesta lapsenlapsenlapsestaan: *cuius effigiem ... Augustus in cubiculo suo positam* (Suet.Cal.7,1). Makuuhuoneeseen sijoitetuista kuvapatsaista kertoo myös Plinius vanhempi (nat.15,38): *... cubiculis inclusa ac simulacris noctium consciis inposita*. *Historia Augusta* -teoksessa mainitaan usein kultaisen Fortuna-patsaan sijoittaminen keisarillisiin makuukamareihin: kysymyksessä on selvästikin keisarin vallan siirtymiseen liittyvä rituaali, jolla oli ilmeisesti pitkät perinteet: *Fortunam deinde regiam, quae comitari principes et in cubiculis poni solebat* (Sept.Sev.23,5). Riggsby mainitsee nämä *Historia Augustan* kohdat tukemassa hänen määritelmänsä kubikulumista "hallittuna taiteen esityspaikkana", mutta mainitsee kuitenkin, että patsasta on pidettävä pikemminkin "virkamerkinä" kuin varsinaisena taide-esineenä.⁷⁵

---

⁷⁵ Riggsby 38; Walentowski 279: tradition puolesta puhuu (imperpektimuotoinen) verbi *solebat*: *...Fortunam auream, quae in cubiculo solebat esse, ad Marci cubiculum transire iussit*; ks. myös Pius 12,5; Aur.7,3; Ks. myös Callu 88.

3.3.5. Huoneiden määrä rakennuksessa, koko

Monet tekstikohdat paljastavat, että varakkailla ihmisillä oli käytössä useita kubikulumeita, erityisesti maaseutuasunnolla. Seneca (epist.89,21) kritisoi moista yllellisyyttä sekä turhan suureellisia rakennuksia. Yksi kubikulum riittäisi hänen mukaansa hyvin, sillä eihän samanaikaisesti voi käyttää useampaa: *Quid prosunt multa cubicula? In uno iacetis. Non est vestrum ubicumque non estis.* Petroniuksen Trimalkio ei moisesta kritiikistä püittaa lainkaan, sillä hän kerskailee talonsa lukuisilla makuuhuoneilla (*cubicula viginti*, Petron.77). Viittaukset useisiin kubikulumeihin ovat yleisiä myös muissa yhteyksissä: Ciceron veljen huvilassa makuuhuoneita oli monia, samoin Pliniuksen maaseutuhuviloilla. Myös kyseisten huoneiden varustelutaso vaihteli.⁷⁶

Palladius (1,12) kehottaa kiinnittämään huomiota maatilan (*agrestis fabrica*) huoneiden mittoihin: *Mensura vero haec servanda est, in tricliniis atque cubiculis, ut, quanta latitudo vel longitudo fuerit, in unum computetur et eius medietas in altitudinem conferatur.*

3.3.6. Vuodenaikojen vaikutus, tilojen lämmitys

Suetonius (Aug.72,1) kertoo Augustuksen käyttäneen yhtä ja samaa kubikulumia kesät talvet vuosikymmenten ajan: *Per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hieme et aestate mansit.* Kesäisin hän kuitenkin ilmeisesti kärsi kuumuudesta, sillä hänen kerrotaan tällöin jättäneen makuuhuoneen oven auki tai peräti levänneen pylväskäytävässä, jossa häntä vilvoitti joko suihkulähteen vesi tai viuhkan leyhyttely: *...aestate apertis cubiculi foribus ac saepe in peristyllo saliente aqua atque etiam ventilante aliquo cubabat* (Suet.Aug.82,1). Normaalimpaa varakkaan väen asumuksissa lienee ollut käyttää eri makuutiloja eri vuodenaikoina. Useat kirjailijat mainitsevat miten vuodenaikojen vaihtelu tulee ottaa huomioon taloa rakennettaessa. Esimerkiksi Columella (1,6,1) kirjoittaa maaseutuhuviloiden ja niiden yhteydessä olevien maatilojen huonejärjestyksestä ja erilaisten tilojen suotuisasta sijoittelusta: *villa* jaetaan kolmeen eri osaan, joista hän käyttää nimityksiä *urbana*, *rustica* ja *fructuaria*. *Urbana* lienee muistuttanut tiloiltaan eniten kaupunkitaloa, ja se oli omistajan käytössä. *Pars urbana* jaettiin edelleen tiloiltaan niin, että vuodenaikojen vaikutus otettiin huomioon: talvikäytössä olevat

---

⁷⁶ Cic.ad Q.fr.3,1,2; Plin.epist.2,7; epist.7,21: Plinius puhuu kubikulumeistaan monikossa, joten ilmeistä on, että hänellä oli niitä maaseutuhuvilallaan useita, vaikka tekstissä ei kerrota tarkemmin, mistä paikasta on kyse. Kirjeessä mainitaan myös kylpylätilat ja *cryptoporticus*, joten oletettavasti puhe on hänen huvilastaan joko Etruriassa tai Laurentumissa (Sherwin-White 428). Myös Suet. Tib.43: *Secessu Caprensi ... cubicula plurifariam disposita*; Colum.1,6,1: monikossa. Myös Dig.32,33 pr.

kubikulumit tuli suunnata kaakkoon niin, että aamuaurinko tuli niihin talvipäivänseisauksen aikaan, ja kesähuoneet etelään päin niin, että kesäpäiväntasauksen aikaan voitiin nauttia keskipäivän auringosta. Kubikulumien orientointi poikkesi näin ollen esimerkiksi ruokailutilojen sijoittelusta.⁷⁷ Myös Ciceron ja Pliniuksen huvilakuvauksissa mainitaan huonetilojen sijoittelussa huomioitavia seikkoja sekä lämmitysmahdollisuus.⁷⁸ Cicerolta (ad Q.fr.3,1,2) saamme tietää, kuinka kylpytilojen lämmitysjärjestelmää käytettiin hyväksi myös kubikulumien lämpimänä pitämiseen. Plinius (epist.2,17) puolestaan kehuskelee, että hänen huvillallaan yksi kubikulum on *triclinium*-ruokasalin ohella tarpeeksi lämmin ollakseen talviasuttava, toisesta kerrotaan, että se on korkeudeltaan (*altitudine*) kesähuone, mutta rakennettu kestäväksi myös talvea ja tuulisia ilmoja. Huvilan lämmitysjärjestelmät vaikuttavat mainioilta ja takaavat sopivan lämmön myös kubikulumeihin. Myös toisessa huvilassa sijaitseva huone saa kiitosta: *cubiculum hieme tepidissimum* (epist.5,6,23). Näistä tiloista lisää kappaleessa 3.4.1.

Aina ei rikkaillakaan ollut lämmintä ja mukavaa, kuten käy ilmi Marcus Aureliuksen kirjeestä, jossa hän valittelee makuuhuoneensa kylmyyttä ystävälleen Frontolle (Aur.Fronto p.85 v.d.H.).

3.3.7. Erikoisuuksia

Muutamissa teksteissä kuvataan melko erikoisiakin makuuhuoneratkaisuja. Omituisin lienee tarina syrakusalaisesta Dionysius-tyrannista, joka kaivaa kuopan makuuhuoneensa sängyn ympärille estääkseen ikävät yllätykset. Ciceron ja tätä lainaavan Valerius Maximuksen mukaan tuo kaivanto oli makuuhuoneen sisällä. Ammianus Marcellinuksen mukaan taas kaivanto on oven ulkopuolella.⁷⁹

Seneca (epist.100,6) puolestaan vertaa kirjailija Fabianus Papiriuksen kirjoitustyylillä rakennukseen, josta puuttuvat tietyt ylellisyydet kuten erilaiset marmoripinnat, juokseva vesi kubikulumeissa ja rikkauksiin kontrastia luovat orjien kammiot: *Desit sane varietas marmorum et concisura aquarum a cuniculis cubacula*⁸⁰ *interfluentium et pauperis cella et quicquid aliud luxuria non*

⁷⁷ Ilmansuuntien kääntämisestä ks. esim. Ash 66 (alaviitteet) ja 67; Ks. myös Palladiuksen (1,12) maininnat tilojen sijoittelusta.

⁷⁸ Ks. myös Riggsby 41, alaviite 29.

⁷⁹ Cic.Tusc.5,59; Val.Max.9,13,4; Amm.16,8,10; Douglas 156

⁸⁰ Tekstikohta on jäänyt hieman epäselväksi erilaisten lukutapojen vuoksi, tämä teksti peräisin Préhacin editiosta (*Sénèque: Lettres a Lucilius, tome IV, livres XIV–XVIII, texte établi par F.Préhac, 1962*).

contenta decore simplici miscet. Ainoastaan Plinuksella (epist.5,6,22–23) esiintyvä maininta suihkulähteestä huvilan kubikulumisissa vastaa tätä muuten hieman epäselväksi jäävää tapaa koristella kubikulumia.

Hajuhaitoista kubikulumisissa kertoo Plinius vanhempi. Hänen mukaansa hajuista voi päästä polttamalla leipää huoneessa: *quin et gravitatem odorum in cubiculi ustus [sc.panis] emendat* (nat.22,139).

3.4. *Cubiculum*-huoneen asema rakennuksessa

3.4.1. Sijainti

Riggsby pohtii artikkelissaan muutamaan kertaan kubikulumin sijaintia asuinrakennuksen sisällä. Hän on mm. huomionnut kirjalliset tilakuvaukset makuuhuoneissa sattuneiden (isän)murhien yhteydessä ja havainnut kuvauksissa tietynlaista kaavamaisuutta: murhakuvauksissa liikutaan yksityistalon sisällä kubikulumin ja sängyn luo (*domus / cubiculum / lectus*), mutta muita huonetiloja ei mainita. Tämän perusteella Riggsby on rekonstruoanut talomallin jossa on kolme samankeskistä kehää: ulkokehällä on talo itse, keskellä makuuhuone ja sisimmällä kehällä sänky. Riggsbylle tämä malli tuottaa ongelmia, sillä se ei hänen mukaansa tue perinteistä roomalaista taloarkkitehtuuria, joka on keskittynyt *fauces–atrium–tablinum*-akselin ympärille ja joka estää kubikulumin sijoittumisen keskiakselille. Ongelmaa helpottaakseen Riggsby mainitsee, ettei tämän mallin ei kuitenkaan tarvitse pitää paikkaansa arkkitehtoniselta kannalta, vaan se palvelee lähinnä ajatuksen tasolla. Hän viittaa myös O. Elian tutkimukseen, jonka mukaan kubikulumilla oli (pompeijilais)taloissa oma vakiintunut paikkansa ts. alun perin *atrium*-hallin ympärillä ja myöhemmin peristyylin sivulla. Huoneen tunnusmerkkinä on useimmiten alkoviin asetettu sänky, sopiihan se tilalle jo etymologiansa puolesta.⁸¹ Penelope Allisonin myöhemmin ilmestynyt tutkimus kuitenkin osoittaa, että yllättävän harvoista keskushallin ja peristyylin ympärillä sijainneista huoneista on löytynyt sänkyjen osia tai muuten makuutilaan viittaavaa esineistöä, vaikka esim. muissa tiloissa leposohvien säilyneet osat ovat löytöaineistossa hyvin näkyvissä. Merkillepantavaa on myös se, että Allison on havainnut useista *tablinum*-nimellä kulkevista tiloista löytyneen metalliosia, jotka saattavat viitata sänkyihin. Hän on myös osoittanut, että sänkyjen paikkoina

---

⁸¹ Riggsby 40–43, 51; vrt. myös Aug.Enarrationes in Psalmos SL 38.45.3.16: *Fugiet ab agro ad civitatem, a public ad domum, a domo in cubiculum ... a cubiculum iam quo fugiat non habet, nisi in interius cubile sum.*

pidetyillä alkoveilla saattoi olla useampia funktioita⁸² Kubikulumin sijainti rakennuksessa kaipaakin uutta analysointia niin tekstien kuin arkeologisenkin tutkimuksen näkökulmasta. Seuraavassa kappaleessa käsittelen kirjallisten lähteiden tarjoamia viitteitä kubikulumin sijoittelusta.

Ajatus kubikulumin sijainnista *cavum aedium*-, eli *atrium*-hallin sivustalla yhdessä muiden erikoistuneiden huonetilojen kanssa on peräisin Varrolta (ling.5,162): *Circum cavum aedium erat unius quousque rei utilitatis causa parietibus dissepata; ubi quid conditum esse volebant a celando cellam appellarunt; penariam ubi penus, ubi cubabant cubiculum, ubi cenabant cenaculum vocitabant*. Tekstikohdasta välittyy tunnelma siitä, että Varro lähinnä muistelsi menneitä aikoja, jolloin huonetiloja oli tapana kutsua näillä nimityksillä. Erityisesti *cenaculum*-nimityksen voi päätellä jo muuttuneen Varron omaan aikaan (116–27 eKr.) mennessä, sillä hän jatkaa kertomalla, että nimitystä käytetään edelleen nykyään muualla kuin Roomassa (*ubi cenabant cenaculum vocitabant*), *ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latii ac Faleriis et Cordubae dicuntur*. Tämän maininnan perustella varsin usein esim. pompejilaisten *atrium*-talojen sivuhuoneet on nimetty kubikulumeiksi.⁸³ Tämä onkin ainoa latinankielinen tekstikohta, joka määrittelee näin tarkasti kubikulumin mahdollisen sijainnin. Muutamissa muissakin teksteissä sen sijaintia sivutaan, mutta useimmiten kohdat jäävät melko viitteellisiksi. Tarkimmat tiedot saadaan Ciceron ja Pliniuksen huvila-kuvauksista. Kaupunkitaloissa sijaitsevan kubikulumin paikkaa ei useinkaan muissa teksteissä käsitellä.

Cicero (ad Q.fr.3,1) kuvaa veljelleen käyntiään tämän huvilalla ja kommentoi meneillään olevia rakennustöitä. Hän mainitsee myös kubikulumin muutamaaan kertaan. Veljeksillä on erilaisia näkemyksiä muutamien tilojen sijoittelusta rakennuksessa. Näin kerrotaan pienen *atrium*-tilan sijoittamisesta: Quintus-veljen antamien ohjeiden mukaan tuli pylväskäytävän yhteyteen sijoittaa *atriolum*. Marcus Cicero neuvoo kuitenkin säilyttämään pylväskäytävän alueen sellaisena kuin se on ollutkin: *Quo loco in porticu te scribere aiunt ut atriolum fiat, mihi ut est magis placebat* (ad Q.fr.3,1,2). Syyksi hän mainitsee tilanpuutteen ja sen, että tällaisia pieniä halleja on tapana tehdä lähinnä niihin rakennuksiin, joissa on myös suurempi *atrium*. Samaan yhteyteen ei olisi myöskään mahdollista sijoittaa kubikulumeita ja senkaltaisia tiloja: *neque enim satis loci videbatur esse atriolo neque fere solet nisi in iis aedificiis fieri in quibus est atrium maius nec habere poterat adiuncta cubicula et eius modi membra*. Ilman uusia

---

⁸² Allison 43, 47, 71, 80–81

⁸³ Vrt. Elia 395–399; myös Riggsby viittaa tähän Varron tekstikohtaan (43).

rakennusjärjestelyjä pylväskäytävän alue olisi joko hienostunut, katettu tila tai sopiva kesähuoneen paikka: *Nunc hoc vel honestae testudinis vel valde boni aestivi cubiculi*⁸⁴ *locum obtinebit*. Cicero muutti myös muutaman huoneen sijaintia kylpytiloissa niin, että niiden lämmitysjärjestelmä palvelisi myös kubikulumeita: *In balneariis assa in alterum apodyteri angulum promovi propterea quod ita erant posita ut eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, esset subiectum cubiculis*⁸⁵. Suuren, sekä talvikäyttöä varten suunnitellun kubikulumin hän hyväksyi täysin, sillä ne olivat tarpeeksi tilavia ja sopivalla paikalla katetun käytävän sillä sivulla, joka oli lähellä kylpyhuoneita: *subgrande cubiculum autem et hibernum alterum*⁸⁶ *valde probavi quod et ampla erant et loco posita ambulationis uno latere, eo quod est proximum balneariis*.

Kubikulum saattoi siis hyvinkin sijaita *atrium*-hallin yhteydessä. Cicero käyttää kuitenkin myös varsin epätarkkaa ilmaisua *eius modi membra*, kuvatessaan tiloja, joita samalle alueelle tulisi myös sijoittaa. Ilmeistä on, että tilojen luonne oli veljeksille selvä ilman tarkempia selostuksia. Toisaalta paikka oli sovelias kesäiselle kubikulumille myös ilman *atriolum*-hallin lisäämistä pylväskäytävään. Kaksi kubikulumia on jo sijoitettu *ambulatio*-käytävän yhteyteen.

Kubikulumin sijoittelua huviloissa saattoi ohjata pikemminkin käytäntö, kuin perinteet, kuten voidaan päätellä Ciceron ilahtumisesta siitä, että kylpytilojen lämmitysjärjestelmä palveli myös makuutiloja. Kubikulumeja oli erikokoisia ja eri vuodenaikoja varten tarkoitettuja. Tekstissä on myös mahdollinen viittaus yläkerran, tai muuten korkealle sijoitettuun kubikulumiin.⁸⁷

Myös Plinius nuoremmalla on varsin seikkaperäisiä kuvauksia maaseutuhuviloistaan. Kubikulum mainitaan usein kahdessa eri kirjeessä. Näistä tekstikohdista voi päätellä jotakin

⁸⁴ Tämä kohta eroaa eri editioissa: *cubiculum*-sanankäytön tekstiin on lisännyt edittori Constans (*Ciceron, Correspondance, tome III, texte établi et traduit par L.-A. Constans, Paris 1936, s. 83*), mutta esimerkiksi Shackleton Baileyn (1980, 77) editiossa sanaa ei ole (*boni aestivi locum obtinebit*). Käsikirjoituksessa Ω on vain (*aestivum*). Mahdollista siis on, että paikassa on ollut jokin muu tila, jolla oli eri funktio. Shackleton Bailey (1980, 204) ehdottaakin, että teksti tulisi täydentää *cenaculum*-sanalla (ruokailuhuone), sillä hänen mielestään on epätodennäköistä, että pylväskäytävässä olisi kubikulum.

⁸⁵ Myös tästä sanasta on eri versioita käsikirjoituksissa, mutta sekä Constans (83) että Shackleton Bailey (1980) hyväksyvät tämän monikkomuodon.

⁸⁶ Myös tässä kohdassa on tekstikriittisiä ongelmia: käsikirjoituksessa Ω tässä kohdassa lukee *altum*, korkea. Muodon *alterum* hyväksyvät sekä Constans (83) että Shackleton Bailey (1980, 77): alkuperäinen muutos: Lehmann (*Berl.Phil.Woch.* 10, 1890, 619 [alkuperäisen viitteen tarkastaminen ei mahdollista]). Edittori W.S. Watt (*Ciceronis epistulae ad Quintum fratrem*, 1958) kannattaa muotoa *altum* ja viittaa Pliniuksen kirjeeseen 2,17,10 (ks. jäljempänä.) Kysymys on varsin mielenkiintoinen kubikulumien sijoittelun vuoksi: jos muoto *altum* onkin oikea, minkä vuoksi kubikulum olisi sijoitettu korkealle talvikäyttöä varten?

⁸⁷ Kubikulumin sijoittelusta Cicerolla myös fam.7,1,1: makuuhuone ilmeisesti sijoitettu niin, että sieltä oli näkymä lounaaseen, jotta aamuisin voi katsella ulos, ilman, että aurinko paistaa silmään (Glynn Williams 4).

tilojen jaottelemisesta huvilan sisällä, mutta varsinaisesti tilojen funktiota kuvataan melko vähän.

Kirjeessä 2,17 Plinius kuvailee huvilaansa Laurentumissa⁸⁸. Kubikulum mainitaan kuvauksessa yli kymmenen kertaa. *Triclinium*-ruokasalin läheisyydessä on kaksi kubikulumia: toinen suurempi ja toinen vähän pienempi. Pienemmässä huoneessa on ikkunat sekä itään, että länteen ja meri näkyy turvallisen välimatkan päässä. Yhdessä *triclinium*-salin kanssa se muodostaa kulmauksen, joka on varsin lämmin talvellakin, joten se toimii talonväen talviasuntona sekä *gymnasium*-tilana. Tähän kulmaukseen liittyy jälleen kubikulum, jossa on kaareva apsis niin, että ikkunoiden kautta aurinko pääsee sisään koko päivän ajan. Huoneen seinään on kiinnitetty kirjakaappi, jonka sisältö on tarkoitettu "lehteiltäväksi", ei niinkään luettavaksi. Näihin huoneisiin liittyy vielä erillinen makuutila, jota ei kutsuta kubikulumiiksi: ... *retractius paulo cubiculum est amplum, deinde aliud minus, quod altera fenestra admittit orientem, occidentem altera retinet, hac et subiacens mare longius quidem, sed securius intuetur. Huius cubiculi et triclinii illius obiectu includitur angulus, qui purissimum solem continet...Hoc hibernaculum, hoc etiam gymnasium meorum est... Adnectitur angulo cubiculum in hapsida curvatum, quod ambitum solis fenestris omnibus sequitur. Parieti eius in bibliothecae speciem armarium insertum est, quod non legendos libros sed lectitandos capit. Adhaeret dormitorium membrum...*(2,17,6–9) Läheisyydessä, huvilan samassa siivessä on myös tiloja, joihin voi majoittaa vieraita: *Reliqua pars lateris huius servorum libertorumque usibus detinetur plerisque tam mundis, ut accipere hospites possint* (2,17,9). Huvilan toisessa siivessä on puolestaan hienostuneempi kubikulum sekä valoisa huone, joka voi toimittaa joko kubikulumin tai *cenatio*-ruokasalin virkaa. Tämän lisäksi on vielä kubikulum ja sen etuhuone, *procoeton*. Huone on sijanniltaan (oikeastaan korkeudeltaan, *altitudine*) kesäkäyttöön tarkoitettu, mutta rakennettu niin, että se on myös suojassa talvisilta tuuilta. Seinän toisella puolella on toinen samanlainen kubikulum etuhuoneineen: *Ex alio latere cubiculum est politissimum; deinde vel cubiculum grande vel modica cenatio, quae plurimo sole, plurimo mare luet; post hanc cubiculum cum procoetone altitudine aestivum, munimentis hibernum; est enim subductum omnibus ventis. Huic cubiculo aliud et procoeton communi pariete iunguntur* (2,17,10) Huvilaan kuului myös useita lisärakennuksia (*diaeta*), sekä kaksi tornia⁸⁹ (*turris*), johon kuuluvaan kubikulumiin

---

⁸⁸ Huvilan paikkaa ei ole identifioitu varmasti (Shewin-White 189); Pohjakaavan rekonstruktio ja tarkempi analyysi kaikista huvilan tiloista esim. Förtschillä. Förtschin lähestymistapa on kyllä melko mielikuvituksellinen, sillä huvilan pohjakaavan rekonstruointi kirjallisten lähteiden perusteella, ilman arkeologisia lähteitä on varsin epävarmaa.

⁸⁹ Torneista lisää esim. Förtsch 116 alkaen

aurinko soi valoaan niin noustessaan kuin laskiessankin: *Est et alia turris. In hac cubiculum, in quo sol nascitur conditurque...*(2,17,13) Pliniuksen suosima *diaeta* sijaitsi selkeästi erossa muusta huvilasta ja tarjosi hänelle rauhallisen lepopaikan. Myös tähän lisärakennukseen kuuluu kubikulum, jota kuvaillaan tarkasti: tämän huoneen toiselta puolelta pääsee pariovien kautta katettuun käytävään (*cryptoporticus*⁹⁰) ja toiselta puolelta oli näkymä merelle. Huoneen seinässä on syvennys (*zotheca*), jonka saa peitettyä lasiovin ja verhoihin. Sisällä huoneessa on leposohva sekä kaksi tuolia ja ulkopuolella hienot maisemat. Samassa yhteydessä oli myös nukkumista varten tarkoitettu kubikulum, jonne eivät päässeet mitkään häiritsevät äänet tai valo, paitsi jos ikkunoita piti auki. Makuuhuoneen rauhaa lisäsi vielä käytävä, joka erotti kubikulumin puutarhasta. Huoneen lämmönsäätelyä varten oli oma lämmitysjärjestelmä (*hypocauston*), ja auringonvalokin pääsi lämmittämään ja valaisemaan sekä makuuhuonetta että sen etuhuonetta: ... *cubiculum autem valvis cryptoporticum, fenestra prospicit mare. Contra parietem medium zotheca perquam eleganter recidit, quae specularibus et velis obductis reductisve modo adicitur cubiculo, modo aufertur. Lectum et duas cathedras capit; a pedibus mare, a tergo villae, a capite silvae. Tot facies locorum totidem fenestris et distinguit et miscet. Iunctum est cubiculum noctis et somni. Non illud voces servorum, non maris murmur, non tempestatum motus, non fulgurum lumen ac ne diem quidem sentit nisi fenestris apertis. Tam alti abditi que secreti illa ratio, quod interiaccens andron parietem cubuli hortique distinguit atque ita omnem sonum media inanitate consumit. Applicatum est cubiculo hypocauston perexiguum, quod angusta fenestra suppositum calorem, ut ratio exigit aut effundit aut retinet. Procoeton inde et cubiculum porrigitur in solem...*(2,17,20–23).

Kirjeessä 5,6 Plinius kertoo nykyisen Toscanan alueella⁹¹ sijaitsevasta kesäpaikastaan. Kubikulumeja mainitaan kolme (5,6,22–23). Ensimmäinen on sijoitettu lisärakennukseen (*diaeta*), ja se on tarkoitettu nimenomaan makuutilaksi, jonne valo eivätkä häiritsevät äänet pääse. Tämän huoneen läheisyydessä on myös arkiruokasali, jota käytetään vain aivan lähimpien ystävien ollessa mukana aterialla: *Est in hac diaeta dormitorium cubiculum, quod diem, clamorem, sonum excludit, iunctaque ei cotidiana amicorumque cenatio.* Toinen kubikulum on myös rauhallinen, plataani-puun läheisyydessä vehreä ja varjoisa, joskin ehkä pikemminkin tarkoitettu seurusteluun tai rentoutumiseen, sillä se on kauniisti koristeltu marmorisella sokkelilla ja lintuaiheisilla freskoilla. Lisäksi siellä on soliseva suihkulähde: *Est et aliud cubiculum a proxima platano viride et umbrosum, marmore excultum podio tenuis, nec cedit gratiae marmoris*

⁹⁰ *Cryptoporticus*-termistä lisää esim. Sherwin-White 195

⁹¹ 5,6,1: *me aestate Tuscos meos petiturum.* Villa sijaitsi Tifernum Tiberinumin alueella, nykyisessä Cività de Castellossa (Sherwin-White 321–322).

ramos insidentesque ramis aves imitata pictura. Fonticulus in hoc in fonte crater; circa sipunculi plures miscent iucundissimum murmur. Suurin kubikulum on pylväskäytävän kulmassa, *triclinium*-ruokasalia vastapäätä. Huoneessa on ikkunat kahteen suuntaan, toisten ikkunoiden alla on koristeena vesiallas. Huone on miellyttävän lämmin myös talvella, sillä se saa runsaasti auringonvaloa. Pilvisenä päivänä puolestaan keskuslämmitys huolehtii mukavasta oleskelulämpötilasta: *In cornu porticus amplissimum cubiculum a triclinio occurrit; aliis fenestris xystum, aliis despicit pratum, sed ante piscinam, quae fenestris servit ac subiacet, strepitu visuque iucundam; nam ex edito desiliens aqua suscepta marmore albescit. Idem cubiculum hieme tepidissimum, quia plurimo sole perfunditur. Cohaeret hypocauston et, si dies nubilus, immisso vapore solis vicem supplet.*

Kirjeiden perusteella voi päätellä, että Pliniuksen huviloilla kubikulum oli paljon muutakin kuin makuuhuone. Hän käyttää erikoistermejä kuvatessaan kubikulumeita, jotka on tarkoitettu nukkumiseen: *cubiculum dormitorium, cubiculum noctis et somni*. Erikseen mainitaan vielä nukkumatilat *dormitorium membrum*.

Nukkumatilat kuvataan rauhallisiksi ja valolta suojatuiksi. Etruskilaisalueella olevan huvilan kubikulum on lähellä paikkaa, joka on tarkoitettu vain perheenjäsenille tai läheisimmille ystäville. Useat kubikulumit sijaitsivat lisärakennuksissa ja muutamassa mainitaan olevan etuhuone (*procoeton*), jonka funktio jää tässä yhteydessä epäselväksi. Mahdollisesti se toimi palvelusväen tilana, mutta myös eristi huoneen melulta.⁹² Monet näistä kubikulumeista vaikuttaisivat olevan pikemminkin tarkoitettuja oleskeluun ja seurusteluun, koska ne ovat valoisia ja niissä voi vaikkapa lueskella tai ihailla joka suuntaan avautuvia maisemia. Yhden kubikulumin funktio voi olla tarpeen vaatiessa *cenatio*. Kubikulumeita oli huviloissa useassa paikassa, ja molemmissa oli ainakin yksi kubikulum sijoitettu nurkkahuoneistoksi.

Kubikulumien käyttäjiä ei juurikaan mainita. Sherwin-White huomauttakin, ettei Plinius mainitse kummassakaan *villa*-kuvauksessa vaimonsa tiloja. Hän toteaa myös että kubikulum-nimitystä voidaan käyttää mistä tahansa oleskelutilasta (*living apartment*).⁹³

Kaupunkitalon huonetiloista Varron ohella parhaan ja lähes yhtä tunnetun kuvauksen antaa Quintilianus (inst.11,2,20). Hän esittelee muistisäännön, jonka mukaan asioita voi ankkuroida mieleen sijoittamalla ne ajatuksissa talon sisälle. Muistaminen helpottuu, kun ajattelee kulkua talossa ja poimii matkan varrelta tiloihin yhdistettyjä asioita. Quintilianuksen

⁹² Förtsch 55, ks. myös Förtsch 54: *cubiculum dormitorium* ja 55 *cubiculum* mit *zotheca*; Sherwin-White (192) muistuttaa, että *procoeton* ja *zotheca* ovat toistensa vastakohtia.

⁹³ Sherwin-White 188, 191

patsain koristellun mielikuvitustalon muodostavat sisäänkäynti, *atrium*-halli vesialtainen sekä kubikulumit ja syvennykset: *Sit autem signum navigationis ut ancora ... Haec ita digerunt: primum sensum vestibulo quasi adsignant, secundum (puta) atrio, tum impluvia circumeunt, nec cubiculis modo aut exbedris, sed stautis etiam similibusque per ordinem committunt.* Kubikulumit vaikuttaisivat siis sijaitsevan *atrium*-hallin välittömässä läheisyydessä.

Talon sisäosissa sijaitsevasta makuuhuoneesta kerrotaan (Pseudo-)Quintilianuksen teksteissä, joissa mainitaan mm. vierekkäisiä kubikulumeita asuttavat veljekset: *Iuncta erant cubicula ... in interiore parte domus* (Quint.decl.328,p.287,3–4). *Declamationes maiores* -kokoelmassa esiintyvällä (Ps.Quint.decl.1) sokealla nuorukaisella on oma makuuhuone talon takaosissa. Nuorukaisen huone mainitaan tekstissä usein, ja samalla alleviivataan huoneen erikoista sijaintia talon perällä, kaukana isän ja tämän uuden aviovaimon makuuhuoneesta ja muista tiloista: *Quidam, cui erat filius caecus...induxit illi novercam iuvenemque in secreta domus parte seposuit* (Ps.Quint.decl.1, johdanto). Isä murhataan, ja hänen kubikulumistaan johtaa veristen kädenjälkien vana nuorukaisen huoneeseen: *primum quod spatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digesto cruore satiatum est usque ad cubiculum miserrimi iuvenis* (Ps.Quint.decl.1,2). Murhasta syytettyä poikaa puolustetaan kyseenalaistamalla tämän kyvyt liikkua huomaamatta öisessä talossa pitkiä matkoja, talon kaukaisimmista tiloista isän huoneeseen, vartiossa olevien orjien ja lukuisten kynnysten yli: *dicitur caecus sine rectore, sine duce ex illa penatium parte secreta et paene ex alia domo per inane longum, per tot offensa limina, per excubantes servulos errasse...cubiculum deinde patris ingressum...* Puolustus jatkaa yhä pohdiskelemalla tilanteen mahdottomuutta ja sitä, kuinka suuri välimatka isän ja pojan huoneiden välillä oli. Kuinka olisi mahdollista liikkua huomaamatta, avata ovi äänettömästi, tappaa isä äitipuolen heräämättä tekoon ja livahtaa takaisin: *Ita non iste sibi dixit "occidere... patrem volo, sed quem sequentur hae manus. Nocte solus egrediar, sed quando perveniam?" Putes nos iunctis habitare liminibus? Domus inter patrem filiumque media; ...Spatium ingens et vix metiendum. Caecitas inconsulta, quid agis? Nox ante deficiet. Quid, si deinde uterque vigilaverint? Quid si noverca? "Age limen inveniam, cardinem sine strepitu movebo, dormientis cubiculum intrabo, quiescentem feriam patrem, semel satis erit, nec noverca vigilabit, securus egrediar, sciente nullo revertar"* (Ps.Quint.decl.1,7). Kappale 16 tekstin loppupuolella käsittelee kokonaisuudessaan tilanjakoa talon sisällä eri perheenjäsenten kesken ja erityisesti sitä, miksi sokea nuorukainen on joutunut muuttamaan pois etualalla sijaitsevista edustavimmista tiloista. Selvää on, että lapsen huoneen sijoittaminen koruttomiin takaosiin ei ollut normaali käytäntö, vaan tässä erikoistapauksessa syy oli pojan sokeudessa. Myös Apuleiuksella

(met.6,11) esiintyvässä mytologisessa tekstissä puhutaan talon sisäosissa sijaitsevasta makuuhuoneesta: *interiori domus unici cubiculi custodia clausus* [sc. Cupido]. Kaupunkitalojen peristyylin yhteydessä olevia makuuhuoneita ei teksteissä mainita.

Muutamassa tekstikohdassa viitataan makuuhuoneeseen, joka saattaa sijaita yläkerrassa. Näistä kiistanalainen tulkinnaltaan on Ciceron edellämainitussa huvilakuvauksessa. Petroniuksella (77) esiintyvä maininta Trimalkion omasta makuukamarista on mahdollinen, joskaan ei varma viittaus yläkerran kubikulumiin: *susum cenationem, cubiculum in quo ipse dormio...* Tacituksella (ann.4,22) esiintyvällä avioparilla voi päätellä olleen makuuhuone talon yläkerrassa, sillä mies oli tappanut vaimonsa heittämällä tämän päistikkaa alas ikkunasta. Yläkerran kubikulum mainitaan varmasti kertaalleen, joskin maininta on peräisin Apuleiukselta: Lucius ja palvelijatar Photis tarkkailevat talon emännän taikamenoja kubikulumista, ovesta olevan reiän kautta.⁹⁴ *Digesta*-kokoelmassa (9,3,5,2) mainittu yläkerran vuokrahuoneisto kubikulumeineen ilmeisesti viittaa kerrostaloon. Augustinuksen eräessä puheessa⁹⁵ kuvailema sairavuode saattaisi sijaita yksityistalon yläkerrassa, sillä hän käyttää huoneeseen sisään pääsyn yhteydessä sanaa *ascendo*.

Kubikulum esiintyy myös Liviuksen (45,6,4) Kreikkaan sijoittuvassa tarinassa. Hän kertoo kuningas Perseuksen vaivalloisesta pakomatkasta talosta, jossa hän oli vieraana. Kuningas seuralaisineen pakenee yöaikaan talon takaoven kautta puutarhaan, joka on hänen kubikuluminsa vieressä. Puutarhasta he poistuvat kapuamalla tiilimuurin yli päästäkseen merelle: *Rex ipse nocte media cum tribus consciis fugae per posticum aedium in propinquum cubiculo hortum atque inde maceriam aegre transgressus ad mare pervenit.*⁹⁶

Vaikka melko harvat tekstit kertovat kubikulumin sijoittelusta yksityistalossa, antavat ne jotain viitteitä huoneen sijoittelusta. Yksityistalon keskushallin ympärille sijoitetusta kubikulumista kertoo muutama hyvin tunnettu tekstikohta. Sen sijaan peristyylin yhteyteen sijoitettua kubikulumia ei mainita yhdessäkään tekstissä. Viittaukset talojen sisäosissa ja yläkerroksissa sijaitseviin makuutiloihin paljastavat kuitenkin, että kubikulumilla oli useita sijaintivaihtoehtoja yksityistaloissa. Lisämääreet kuten *interius ja superius* kertovat paitsi siitä, että kubikulumin paikka saattoi olla talon taka- tai yläosassa, myös siitä, että kubikulumin oletettu sijaintipaikka on etuosassa taloa. Huviloiden rakentamisessa huoneiden sijoittelu

---

⁹⁴ Apul.met.3,21: *...ad illud superius cubiculum suspenso et insono vestigio me perducit ipsa, perque rimam ostiorum quampiam iubet arbitrari, quae sic gesta sunt.*

⁹⁵ serm.ed.Mai 1, pag.469, linea 23

⁹⁶ Myös Plu.Aem.26,3–4 kertoo samasta tapahtumasta.

vaikuttaa olleen melko joustavaa. Koska kirjalliset maininnat kubikulumin sijoittelusta jäävät melko vähäisiksi, tulisi esim. pompejilaistalojen makuutilojen sijaintia tutkia tarkemmin myös arkeologista aineistoa apuna käyttäen.

3.4.2. *Cubiculum*-huoneen lähestyttävyyys

Vitruviuksen (6,5,1) tunnetun tekstikohdan mukaan *kubiculum*, *triclinium* sekä *balnea* ja näiden kaltaiset, yksityistalon isännälle kuuluvat yksityiset tilat vaativat ulkopuolisilta kutsun tulla sisään: *Animadvertendum est quibus rationibus privatis aedificiis propria loca patribus familiarum et quemadmodum communia cum extraneis aedificari debeant. Namque ex his quae propria sunt, in ea non est potestas omnibus introeundi nisi invitatis, quemadmodum sunt cubicula, triclinia balneae ceteraque quae easdem habent usus rationes.* Vastaavasti ilman erillistä kutsua ulkopuoliset saivat vapaasti käyskennellä eteisessä, hallissa ja pylväskäytävässä ja tämänkaltaisissa tiloissa: *Communia autem sunt quibus etiam invocati suo iure de populo possunt venire, id est vestibula, cava aedium, peristylia quaeque eundem habere possunt usum.*

Tutkiessani *kubiculumia* käsitteleviä tekstejä olen kiinnittänyt huomiota myös siihen, miten teksteissä kuvataan *kubiculumiin* suuntautuvaa liikettä, ja esiintyykö niissä myös ajatus siitä, että tähän tilaan oli rajoitettu pääsy ja sitä varten vaadittiin kutsu. Olen löytänyt ja listannut yli seitsemässäkymmentä tekstikohtaa, jossa esiintyy liikettä joko sisään *kubiculumiin* tai, selvästi harvemmin, sieltä ulos kuvaava verbi.⁹⁷ Nämä sanat jakaantuvat kolmeen selkeään ryhmään. Kaksi ensimmäistä ryhmää ovat kutakuinkin yhtä hyvin edustettuina teksteissä. Ensimmäinen ryhmä muodostuu varsin neutraaleista liikettä kuvaavista sanoista kuten ‘tulla, astua sisään, poistua’ (*venio, intro, digredior*). Toinen ryhmä koostuu sanoista, jotka sisältävät viittauksen siihen, että henkilö on kutsuttu huoneeseen, tai että hänet on sinne johdatettu, tai peräti kannettu jonkun muun toimesta. Tällaisia sanoja ovat mm. *deduco*, johtaa, ja muut *ducere*-verbin johdannaiset sekä *mittere*-verbistä muodostetut sanat kuten *admitto, immitto* ja *intromitto*, (laskea, päästää luo; päästää sisään) jotka sisältävät ajatuksen siitä, että sisäänpääsyy on annettu lupa. Näiden ryhmien perusteella voidaan hyvinkin todeta, että Vitruviuksen maininta rajoitetusta pääsystä *kubiculumiin* pitää paikkansa. Kolmas ryhmä on pienempi, mutta siitä huolimatta melko hyvin edustettu ja varsin mielenkiintoinen. Se sisältää ilmaisuja, jotka paljastavat kutsumattomien vieraiden

---

⁹⁷ LIITE D

saapumisen kubikulumiin. Näiden sanojen joukossa on yksi maininta salaa livahtamisesta, *introrepto*, mutta muuten ryhmän sanat kuvaavat varsin rajua toimintaa; makuuhuoneisiin rynnittää väkivalloin sisään. Murtautumista, tunkeutumista ja vieläpä hyökkäämistä merkitsevä *irrumpto* on näistä sanoista yleisin, ja se esiintyy teksteissä kahdeksan kertaa. Näiden lisäksi teksteissä esiintyy muitakin ilmaisuja kuvaamassa liikettä kubikulumiin. Näistä mielenkiintoisin lienee ainoastaan Catolla esiintyvä verbi *subrectito*, jonka merkitys ei ole täysin varma. Seuraavassa kappaleessa tarkoitukseni on käydä läpi tarkemmin mielenkiintoisia tekstikohtia, joissa kuvataan liikettä kubikulumiin.

3.4.3. Pääsy huoneeseen

Cicerolta, jonka teksteissä kubikulum esiintyy usein, löytyy myös esimerkkejä liikumiseen kohdistuvista rajoituksista. Eräs mielenkiintoinen tekstikohta (rep.1,18) on hänen kuvitteellinen dialoginsa jota käsitellään tarkemmin kappaleessa 3.5.5.: Scipion maaseutuasunnolla järjestettyyn keskustelutilaisuuteen saapuu pari ystävää, jotka pääsevät aivan vapaasti kulkemaan aina kubikulumiin. Orja kuitenkin ilmoittaa Laeliuksen tulosta, jotta Scipio voisi olla valmiina vastaanottamassa. Vihollisen vastaanottaminen onnistui sekin omassa kodissa, mistä Cicerolla on toinen maininta (Phil.8,29): vastapuolen lähettiläs otetaan vastaan talossa ja päästetään peräti kubikulumiin. Muita tiloja ei mainita ennen kubikulumia, joten ilmeisesti tilaan käydään suoraa päätä. Kuitenkin lähetin voi viedä vielä syrjemmälle (*etiam seducere*), jos kubikulum ei ole tarpeeksi suojaista.

Vaikka läpikäymäni tekstikohdat vahvistavatkin Vitruviuksen maininnan siitä, että käynti kubikulumiin vaatii kutsun, monista tekstikohdista käy ilmi, että (luvaton) liikuminen yksityistalojen sisällä oli monesti varsin vaivatonta. Vieraiden, usein väkivaltaisten, liikettä talojen sisällä kuvataan muutamassa tekstissä. Näistä varhaisimpaan aikaan sijoittuu Liviuksen (1,58,1) kertomus Lucretian raiskauksesta. Raiskaaja, Sex. Tarquinius, johdatetaan illallisen jälkeen vieraalle osoitettuun kubikulumiin, mutta tämän jälkeen hän pääsee talossa vapaasti kulkemaan nukkuvan Lucretian luokse. Myös toisessa Liviuksen kohdassa (perioch.7) liikutaan väkivaltaisissa aikeissa yksityistalon sisällä melko ongelmattomasti: *adulescens ipse ... venit in cubiculum tribuni strictoque gladio coegit eum...* Valerius Maximuksellakin (8.1.abs.12) esiintyy mies, joka yllätetään vieraan talon kubikulumista. Huoneeseen hän lienee päässyt ongelmitta. Apuleiukselta on peräisin tarina, jossa nuori kreikkalaistyttö siepataan häöpäivänään kubikulumista. Neidonryöstäjät pääsevät huoneeseen talonväen estelemättä: *nec*

ullo de familiaribus nostris repugnante ac ne quidem resistente (met.4,26). Apuleiukselta (apol.75) on peräisin myös häpeällisenä poikkeustapauksena esitetty kuvaus aviovoimosta, jonka rakastajilla oli pääsy talon ovelta kubikulumiin ilman pelkoa, kunhan vain ymmärsivät suorittaa siitä maksun aviomiehelle.⁹⁸ Tacitus (ann.13,44) puolestaan kertoo miehestä, joka surmaa rakastamansa naisen tämän makuukamarissa. Miehellä oli pääsy kubikulumiin kylläkin naisen luvalla, mutta hän pääsee pakoon väkivaltaisen tekonsa jälkeen varsin helposti, haavoitettuaan palvelijatarta. Suetonius (Aug.69) mainitsee Augustuksen, joka viettelee toisen miehen vaimon tämän kotona. Avionrikkajilla on ilmeisen vapaa kulku *triclinium*-ruokasalin ja kubikulumin välillä. Ystävällisissä aikeissa olleet vieraat ilmeisesti saattoivat myös kulkea vapaasti talossa, kuten kävi ilmi jo edellä mainitusta Ciceron dialogikuvauksesta ja sekä Tacitukselta (dial.3,1 ja 14,1), joka kertoo kuinka Maternuksen ystävät pääsevät kulkemaan vapaasti tämän talossa aina kubikulumiin asti (dialogia käsitellään tarkemmin kappaleessa 3.5.5.).

Asukkaiden liikkumista talon sisällä on vielä hankalampi rajoittaa. Kubikulumin saattoi vaikkapa sulkea ovella ja näin pitää ei-toivotut vieraat pois huoneesta, ainakin osittain. Seneca (dial.6,22,6) kertoo isästä, joka näännyttää itseään hengiltä kubikulumissaan, jossa sai olla piilossa tyttäreltään. Myös hätätapauksissa lienee ollut normaalia, että kulku makuuhuoneisiin oli vapaata, ainakin läheisten perheenjäsenten välillä. Kuvatessaan maanjäristystä Campaniassa ennen Vesuviuksen purkautumista Plinius (epist.6,20,4) kertoo, kuinka hänen äitinsä syöksyy yöllä hänen huoneeseensa hätäntyneenä. Plinius oli juuri ollut aikeissa tehdä samoin, jos äiti olisi vielä ollut nukkumassa: *Inrumpit cubiculum meum mater; surgebam invicem, si quiesceret, excitaturus*. Erikoisempi tapaus esiintyy (Pseudo-)Quintilianuksella (decl.8,22): äiti valittaa sitä, ettei häntä päästetty sisään lapsen kubikulumiin tämän kuollessa; rajoituksen takana on naisen aviomies.

Teksteistä käy kuitenkin ilmi, ettei kubikulum suonut aina toivottua rauhaa talon sisällä. Talon isännän voi olettaa pystyneen liikkumaan vapaasti omassa kodissaan. Joskus isännätkin joutuivat turvautumaan salajuoniin mahdollisten petosten selvittämiseksi. Phaedrus (3,10) kertoo itse sepittämänsä tarinan miehestä, joka uskoo väärää syytöksiä vaimon uskottomuudesta. Mustasukkaisena hän punoo juonen, jossa hän teeskennellen poissaolevaa tuleekin taloonsa yöllä yllättäen. Mies painelee suoraan talon ovelta sisemmällä talossa sijaitsevaa kubikulumia kohti kenenkään pystymättä estämään etenemistä: ... *simulavit*

---

⁹⁸ Hunink 192: kulku talon sisällä on kuvattu järjestelmällisesti alkaen ovelta ja päättyen makuuhuoneeseen.

iter ad villam clamque in oppido / subsedit; deinde noctu subito ianuam / intravit, recta cubiculum interius petens / ...dum quaerunt lumen, dum concursant familia / irae furentis impetum non sustinens / ad lectum vadit....(3,10,19–21, 24–26). (Pseudo-)Quintilianuksella (decl.335,p.317,12) esiintyy aviomies, joka pääsee yllättämään avionrikkojat, vaikka nämä ovatkin suljettuina kubikulumiin.

Toisessa (Pseudo-)Quintilianuksen harjoituspuheessa (347) yllätetään aviopari, joiden liiton laillisuus on kyseenalainen: vaimo on saanut perintönä talon mieheltään luultuaan tämän kuolleen ja mennyt uudestaan naimisiin. Kuolleeksi luultu mies palaakin elävänä ja yllättää valheparin. Mies pääsee sisälle taloon helposti, sillä palvelusväki on hänelle tuttua, olihan talo aiemmin hänen. Palvelijoiden mainitaan olevan valveilla vartiossa, ja ovenvartija päästää hänet yöllä taloon: *Diis gratias ago quod nocte veni. .... ut eadem familia excubaret, ut is ianitor esset qui me admitteret...*(decl. 347, p.368,2–5)

Palveluskunnan liikkuminen talon sisällä vaikuttaa olleen melko vapaata, jos on uskomisen Petroniuksen ja Apuleiuksen teoksia: Petroniuksella (129) esiintyvä Chrysis-niminen palvelijatar pääsee vaivatta Encolpiuksen kubikulumiin kirjettä tuomaan. Apuleiuksen henkilöllä, palvelijatar Photiksella, on mahdollisuus liikkua isäntänsä talossa varsin vapaasti, hän mm. pääsee yllättämään Luciuksen huoneestaan ongelmitta: *Et ecce Photis ancilla*. Myöhemmin paikalle saapuu vielä talon isäntä Milo, joka pakottaa Luciuksen lähtemään kanssaan huoneestaan: *...pergit ipse et .... me trahere adoritur* (met.1,25). Tacitus (ann.15,55) kertoo, kuinka vapautetun orjan petoksella varastetaan isännän omaisuutta kubikulumista.

Jopa murha-aikeissa oleva talonväki, lähisukulaiset tai palveluskunta, pääsi tarpeen vaatiessa liikkumaan talon sisällä kohtalaisen helposti. Niinpä esim. Quintilianuksen (inst.4,2,72) kuvaamat isän murhaa yrittävät veljekset pääsevät ilmeisen helposti nukkuvan miehen makuuhuoneeseen. Hieman vaivalloisemmalta tavalta vaikuttaa Senecalla (contr.7,5) säilynyt tapaus, jossa perheenisä löydetään kubikulumistaan surmattuna. Syytettynä on miehen vanhempi poika, joka oli joutunut muuttamaan naapuritaloon. Murhan yhteydessä huoneen seinän läpi oli kaivettu reikä: *Cum frequenter essent iurgia novercae ei privigno, iussit eum semigrare: ille trans parietem habitationem conduxit. ... Quodam tempore pater familiae in cubiculo occisus inventus est, uxor volnerata, communis paries perfossus*. Joskus murha-aikeissa olevan orjan vapaa pääsy isännän makuukamariin kuitenkin kyseenalaistetaan, kuten käy ilmi Tacitukselta (ann.14,44): kuinka olisi mahdollista ohittaa ovella vartiossa makaavat orjat, avata ovi ja kuljettaa lamppu sisään makuuhuoneeseen kenenkään huomaamatta?: *Sane consilium occultavit,*

telum inter ignaros paravit; num excubias transire, cubiculi foris recludere, lumen inferre, caedem patrare poterat omnibus nesciis. Talon sisällä tapahtuvaa liikettä ja orjien vartiointitehtävää kuvaillaan seikkaperäisesti eräässä Quintilianuksen nimissä kulkevassa oikeuspuheessa (Ps.Quint.decl.1), jossa puolustetaan isänsä murhasta syytettyä sokeaa poikaa. Myös tässä tekstissä kyseenalaistetaan se, että talon sisällä voisi liikkua huomaamatta. Talon takaosissa asuvan pojan mahdollisia liikkeitä yöaikaan pohditaan melko tarkastikin. Tekstistä käy ilmi, että talossa oli murhayönä orjia vartiassa, ja ihmetellään sitä, kuinka poika olisi voinut päästä heidän ohitse isän makuuhuoneeseen: *Dicitur caecus ... per excubantes servulos errasse...cubiculum deinde patris ingressum...* (decl.1,3) Myöhemmin tekstissä mainitaan kuitenkin, että murhaa suunnitella tulisi tarkistaa, onko koko talonväki jo unessa (...*deinde prospicere sollicite, an omnis familia dormiat...* decl.1,7), joten aiemmin esiintynyt *excubo*-verbi viitannee tässä yhteydessä talossa, mahdollisesti makuuhuoneiden ovien edessä, nukkuvien orjien toimintaan. Isän huoneen ovi on suljettu, ja teksti vihjaa, ettei ovea olisi voinut avata saranoiden kirkumatta: *...cardinem sine strepitu movebo, dormientis cubiculum intrabo ...*(decl.1,7). Sama ajatus toistuu vähän myöhemmin tekstissä, jossa kehoitetaan tuomareita kuvittelemaan murhatilanne ja pojan osallisuuden mahdottomuus: *Ponite nunc ante oculos actum parricidii; deprehenditis difficultatem. Dono illud: dum a suo limine egreditur, dum illos quos accepit a patre, servulos fallit, ecce cubiculum senis invenit aliquando...* (decl.1,9). Orjien paikka oli siis lähellä pojan huonetta, sillä jos he olisivat nukkumassa omissa kammioissaan, tuskin heidän harhauttamisensa olisi muodostunut ongelmaksi. Ongelmallinen on myös oven avaaminen ääneti: *cessere fores sine strepitu.*

Puheesta käy myös ilmi, että pääsy pojan omaan kubikulumiin oli jokseenkin vapaa koko talonväelle, niin äitipuolelle kuin orjillekin. Yleisesti näet tiedettiin pojan säilyttävän siellä miekkaa, joka päätyi murha-aseeksi: *ante gladium illum familiarem oculis tuis feci, ante omnibus servulis notum? Pependit in cubiculo ...palam, in medio, neglegenter, sic ut subtrahi posset. ... Tam notus in cubiculo fuit quam caecitas domini* (Ps.Quint.decl.1,8). Samanlaisessa tapauksessa, joka esitetään puheessa numero kaksi, orjat astuvat sisään isännän kubikulumiin kuultuaan meteliä: *intravit familia in cubiculum domini* (Ps.Quint.decl.2,johdanto). Pääsy huoneeseen sisälle ei ollut aivan yksinkertaista, sillä orjien tuli murtaa ovi auki: *Ecce cubiculi vestri fores trepidae festinationis effringuntur impulsu* (decl.2,19). Aiemmin samassa kappaleessa kerrotaan, kuinka vähän talossa nukkuvat orjat välittivät metelistä ympärillään: *illam servilis neglegentiae quietem, illos sine curis, sine adfectibus somnos, illos qui non statim promo timore prosiliunt, fragor noctis agitavit.* Orjia ei siis ollut

valveilla vartiossa. Voimaa joutuvat käyttämään myös Caton lääkäri ja talon orjat rynnätessään sisään kubikulumiin epäillessään jotain sattuneen (Bell.Afr.88).

Keisarillisissa asumuksissa liikkuminen oli yllättävän vapaata, vaikka se olisi tapahtunut pahoissa aikeissakin. Esimerkiksi Suetonius kertoo useista salamurhayrityksistä, joiden tekijät saatiin kiinni viime hetkellä joko kubikulumista tai aivan sen läheisyydestä. Illyricumin sotajoukon kenttäkaupustelija oli päässyt aina Augustuksen makuuhuoneen luo harhautettuaan ensin ovenvartijoita, mutta jäänyt kuitenkin kiinni onnistumatta murhayrityksessään: *Quin etiam quondam iuxta cubiculum eius lixa quidem ex Illyrico exercitu, ianitoribus deceptis, noctu deprehensus est cultro venatorio cinctus* (Aug.19,2). Ovenvartijat olivat ilmeisesti siis (tarkemmin määrittelemättömän) rakennuksen ulko-ovella, eivät makuuhuoneen ovella. Myös Claudiuksen murhaa yrittänyt mies pääsee lähelle keisarin kubikulumia, mutta ei aivan sisään asti (Suet.Claud.13,1). Vaikka vainoharhainen keisari Claudius tarkistutti sairashuoneet ennen vierailuaan niissä (Suet.Claud.35), hänen omaan huoneeseensa oli kuitenkin melko vaivatonta päästä. Esimerkiksi Narcissus, keisarin vapautettu orja, pääsee syöksymään sisään ongelmitta ja yllättämään keisarin aikaisin aamulla (Suet.Claud.37). Keisarillisten kubikulumeiden vartioinnista kerrotaan muuallakin Suetoniuksen tuotannossa (Nero 47,3; Galba 10,3). Othon kerrotaan viimeisenä iltanaan ennen itsemurhaa jättäneen sotilasleirissä sijaitsevan kubikulumin oven auki niille, jotka haluaisivat päästä hänen luokseen. Yön ajaksi hän sulki ovet, ja aamulla, kun hän oli iskenyt tikarin rintaansa, ulkopuolella olevat sotilaat syöksyivät huoneeseen valitushuudon kuultuaan (Suet.Otho 11,1). Tacitus (ann.14,8) kertoo Agrippinan viimeisistä hetkistä: murhaajat pääsevät suorittamaan surmatyönsä tunkeutumalla väkivaltaisesti tämän huvilaan, eikä Agrippinan orjista ole emäntänsä suojelijoiksi. Ovella vartiossa olleet orjat työnnetään väkisin tieltä, ja kubikulumin luona olleet pakenevat hätäisesti paikalta: *Anicetus villam statione circumdat refractaque ianua obvios servorum abripit, donec ad foris cubiculi veniret; cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis*. Myös *Historia Augusta* -teoksessa kerrotaan keisarimurhista. Sotilaat pääsevät tunkeutumaan esimerkiksi keisari Pertinaxin asuntoon (*ad imperatorias aedes*) keisarin oman hoviväen (*aulici*) avustuksella. Pertinax itse edesauttaa sotilaiden pääsyä luokseen, tulee heitä vastaan ja saa surmansa. Tekstikohdassa kerrotaan myös versio, jonka mukaan keisari pyrkii pakoon, mutta surmataaan kubikulumissa (Hist.Aug.Pert.11).⁹⁹ Myös Heliogabaluksen kerrotaan piiloutuneen kubikulumin nurkkaan kuullessaan sotilaiden saapuvan: *qui subito*

⁹⁹ Dio 73,8,1 ei mainitse kubikulumia vastaavaa paikkaa.

militum strepitu exterritus in angulum se condit obiectuque veli cubicularis quod in introitu erat cubiculi, se texit. (Hist.Aug.Heliog.14,6).

Kubikulum antoikin *mahdollisuuden* rauhaan, joskin käytännössä se saattoi olla varsin suojatonta tila. Tekstikohdat vahvistavat ensinnä sen, että tilaan pääsemistä varten tarvittiin varsin usein lupa. Toisaalta tekstit kuitenkin paljastavat, että erityisesti pahoissa aikeissa liikkunut henkilö pääsi huoneeseen tavalla tai toisella. Kubikulumille tyypillisestä rauhallisuudesta lisää esim. kappaleessa 3.5.1., jossa käsitellään kubikulumia makuuhuoneena. Rauhattomuudesta kertoo sen sijaan kappale 3.5.4., joka mm. paljastaa kubikulumissa tehdyt murhat.

3.5. *Cubiculum*-huonetilan käyttö ja merkitykset

3.5.1. Nukkuminen ja lepääminen, *cubiculum* makuuhuoneena

Kubikulumeissa kuvatuissa tapahtumissa, joita käsitelen tarkemmin myöhemmissä luvun 3.5. kappaleissa, nukkuminen mainitaan usein ikään kuin lähtötilanteena tai taustana varsinaiselle tapahtumalle (esimerkiksi aviorikoksen osapuolet kuvataan nukkumassa: Quint.decl.347,p.367,27–29). Pseudo-Quintilianuksen (decl.1) ikuistamassa rikostapauksessa murhapaikkana on kubikulum, jossa aviopari on nukkumassa: *Is noctu, dum in cubiculo cum uxore iaceret, occisus est.* Samoin Marcus Aurelius mainitsee eräässä kirjeessään Frontolle (Aur.Fronto.p.85 v.d.H) paitsi nukkuvansa kubikulumissa, myös harrastavansa siellä kirjoittamista. Tässä kappaleessa tarkoitukseni on esitellä niitä tekstikohtia, joissa kubikulum kuvataan nimenomaan makuuhuoneena, ts. nukkuminen tai lepääminen mainitaan tai siihen viitataan tämän sanan yhteydessä. Lepopaikkana ja makuuhuonetilana kubikulum esiintyykin läpi koko antiikin kirjallisuuden Plautuksesta Isidorukseen ja Justinianuksen aikaiseen *Digesta*-lakikokoelmaan.¹⁰⁰

Cato mainitsee kubikulumin (agr.10,4) maanviljelysoppaassaan kuvaillessaan, miten erilaisia tiloja tulee varustaa. Hänen mukaansa oliivivilalla (*oletum*) olevassa kubikulumissa tulee olla sekä istuimia että sänky. Yhteensä tilalla tulee olla kahdeksan sänkyä, joista ainoastaan yhden mainitaan erikseen sijaitsevan kubikulumissa: *Quomodo oletum instruere*

---

¹⁰⁰ Plautus: Amph.808; Most.696; Isidorus: *cubiculum vero, quod eo cubamus ibique dormientes requiescimus* (orig.15,3,9) ja *recubuit in cubiculo dominus* (diff.11,11); Dig: 32,33 pr.: *Uxori suae inter cetera ita legavit: "et domus eam partem, in qua morari consuevimus". quaesitum est ... an ea tantummodo videtur legasse cubacula, in quibus dormire consueverat. Respondit eam omnem partem, in qua morari cum familia sua consuevisset.* ja Dig. 29,5,3,2: *intra cubiculum secum cubantem.*

oporteat... scamnum in cubiculo I, scabilla III, sellas IIII, solia II, lectum in cubiculo I, lectos loris subtentos IIII et lectos III... Ohjeet makuutilojen varustamiseksi jatkuvat kappaleessa 13, jossa kerrotaan kuinka viininpuristamon (*torcularium*) yhteyteen tuli varustaa sänky vapaasyntyisille vartijoille: *...lectum stratum ubi duo custodes liberi cubent*. Orja sai nukkua viininpuristajien kanssa: *tertius servus una cum factoribus uti cubet* (agr.13). Vaikka tässä kappaleessa kubikulumia ei mainitakaan, on se yhdessä kappaleen 10 kanssa varsin mielenkiintoinen ja herättänyt paljon pohdintaa erilaisten mautilojen nukkumajärjestelyistä. Kappaleessa 10 mainitulla oliivivilalla työskentelee 13 henkilöä, joihin kuuluu myös mautilan hoitaja puolisoineen (*vilicus* ja *vilica*). Kun sänkyjä olisi yhteensä kahdeksan, joidenkin näistä tulee olla kahdelle hengelle sopivia. P.Cugusin ja M.T. Sblendorio Cugusin käännöksessä kubikulum on saanut merkityksen "isäntäväen makuuhuone," *stanza padronale*, ja heidän mukaansa kyseinen kubikulum olisi ollut mautilan hoitajien makuukamari. Muut sängyt kuuluisivat mautilalla työskenteleville orjille, eikä niiden tarkkaa sijaintia mainita, kuten ei myöskään kappaleessa 13. Myös R. Goujaurdin mukaan kappaleen 10 kubikulum on isännän huone, *chambre du maître*. Tekstikohta jää kuitenkin hieman epäselväksi, eivätkä nukkumajärjestelyt selviä täysin varmasti. Tekstissä mainittu kubikulum voi toki olla tilanhoitajaparin makuuhuone tai omistajien vierailua varten varattu tila. Tilojen muiden työntekijöiden makuupaikkojen tarkempaa sijoittelua ei eritellä.¹⁰¹

Varsin usein kubikulum kuvataan rauhalliseksi tilaksi vastakohtana meluisalle elämälle, ja sitä käytetään myös kuvaannollisesti muodostamaan vastakohtan julkisen elämän kiivaalle tahdille. Esimerkiksi Varrolla (men.319) esiintyy sosiaaliisiin velvoitteisiin kyllästynyt pitoisäntä, joka mainitsee haluavansa mieluummin olla jo nukkumassa omassa huoneessaan kuin esiintyä isännän roolissa leposohvalla: *In cubiculo dormire mallet scilicet potus vinum meum cibarium, quam ego dominus cubarem*. Varro korostaa kubikulumin rauhaa ja vastakohtaa juhlapitoihin myös toisessa kohdassa: *silentium vero non in convivio set in cubiculo esse debet* (men.337). Myös *De Lingua Latina* -teoksessa (9,58) toistetaan ajatus kubikulumin rauhallisuudesta ja hiljaisuudesta: *ergo dicitur ut surdus vir, surda mulier, sic surdum theatrum, quod omnes tres <res> ad auditum sunt comparatae; contra nemo dicit cubiculum surdum, <quod> ad silentium non ad auditum*. Sama ajatus toistuu vielä paljon myöhäisemmissäkin teksteissä: keisari Tacituksen valtaannoususta kertova elämäkerta asettelee vastakkain varjoisan makuuhuoneen rauhan ja

¹⁰¹Cugusi–Sblendorio Cugusi 59; Goujard 156; Molemmissa kommentaareissa pohditaan myös tarkemmin sänkyjen olemusta ja niiden jakautumista työläisten kesken.

keisarinviran epätasaisen rytmin, joka ei sovi vanhukselle: *videte diligentius, quam aetatem de cubiculo atque umbra in pruinas aestusque mittatis* (Hist.Aug.Tac.4,7).

Kubikulum mainitaan varsin usein lepopaikkana myös Pliniuksen tuotannossa. Hän kertoo mm. Vesuviuksen purkausta edeltäneestä maanjäristyksestä, joka herättää hänet ja hänen äitinsä (epist.6,20,4). Kirjeessä 6,16 hän kuvailee enonsa unta purkauksen alkaessa. Kuvauksen mukaan tämä nukkui rauhallisesti ja oli niin syvässä unessa, että kuorsaus kuuluu jopa huvilan lisärakennuksessa (*diaeta*¹⁰²) sijaitsevan makuuhuoneen ulkopuolelle. Kun kulku *diaeta*-huoneistoon alkoi jo täytyä tuhkasta ja hohkakivestä, hänet piti herättää: *nam meatus animae ... ab iis, qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area ex qua diaeta adibatur, ita iam cinere mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora, exitus negaretur. Excitatus...* Rantahuvilansa etuja ja joutilasta elämää kuvaa Pliniuksen (epist.9,7,4) maininta maaseutuhuvilastaan, joka sijaitti niin lähellä Larius-järveä (nyk. Lago di Como), että sen makuuhuoneesta, melkein sängyllä maaten voisi vaikka kalastaa: *ex hac [sc. villa] ipse piscari hamumque de cubiculo ac paene etiam de lectulo ut e navicula iacere.*¹⁰³ Pliniuksella kubikulum saa muutamassa kohdassa lisämääreen, jos se on tarkoitettu nimenomaan nukkumiskäyttöön: *cubiculum noctis et somni* (epist.2,17), *cubiculum dormitorium* (epist.5,6,22). Myös mahdollista päivälepoa varten oli oma lepohuoneensa, kuten Plinius mainitsee tehden eron päiväsaikaan ja öisin käytettävän kubikulumin välille: *cubacula diurna, nocturna* (epist.1,3). Erään hänen ystävänsä makuuhuone sänkyineen edustaa Pliniukselle (epist.1,22,4) esimerkkiä menneen maailman yksinkertaisuudesta: *soleo ipsum cubiculum eius ipsumque lectum ut imaginem quandam priscae frugalitatis aspicere.* Uskoakseni tässä on pikemminkin ajatuksena makuuhuoneen yksinkertainen sisustus kuin viittaus mahdolliseen moraaliseen kunnollisuuteen. Myöhemmin samassa kirjeessä mainittu mies kutsuu ystäviään kubikulumiin pyytääkseen neuvoja mitä tehdä, kun sairaus pahenee.

Gelliuksen (6,1,3) P. Scipio Africanuksen äidistä kertovassa tarinassa kubikulumissa yksin nukkuva nainen näkee käärmeen, joka katoaa paikalta säikähtäneiden huutojen saattelemana: *Postea cum in cubiculo atque in lecto mulieris, cum absente marito cubans sola condormisset, visum repente esse iuxta eam cubare ingentem anguem eumque, his qui viderant territis et clamantibus, elapsum inveniri non quisse.*

¹⁰² Ks. *diaeta*-termin käytöstä Pliniuksella esim. Sherwin-White 193–194, Förtsch 48 alkaen.

¹⁰³ Vrt. Mart.10,30,17: *nec seta longo quaerit in mari praedam, sed a cubili lectuloque iactatam spectatus alte lineam trahit piscis*

Apuleiuksen *Metamorphoses*-teoksessa kubikulum esiintyy varsin usein monenlaisten tapahtumien näyttämönä, myös kuvaamassa lepopaikkaa. Vieraaseen taloon majoittunut päähenkilö Lucius livahtaa väsyneenä pakoon puheliaan isäntänsä juttuja voidakseen levätä omassa huoneessaan.¹⁰⁴ Luciuksen seikkailut jatkuvat vähän tämän jälkeen aasin hahmossa, mutta hän pääsee silti nauttimaan inhimillistä kohtelua lepuuttaessaan itseään isännän kubikuluminissa (met.9,3–4). Apuleius (met.7,7) kuvaa myös eloisesti, miten kubikuluminissa nukkuvat sotilaat sekä palvelijat heräävät vaaran uhatessa neuvokkaan rouvan avunhuutoihin, jotka kantautuvat naapuriin asti. Myllärin tarinassa puolestaan Lucius-aasi tarkkailee petollista vaimoa, joka aamuvaihain vielä vuoteessaan maaten antaa käskyjä uuden aasin kohtelusta (met.9,15). Kertoopa hän vielä tarinan vanhasta naisesta, joka peittoaa mökkinsä makuuhuoneeseen tunkeutuneen murtovarkaan (met.4,12): *Qui cum dormientis anus perfracto tuguriolo conscendisset cubiculum superius iamque protinus obliis faucibus interstinguere eam debuisset, prius maluit rerum singula per latiore fenestram forinsecus nobis scilicet rapienda dispergere*. Myös mytologian maailmaan sijoittuva tarina Cupidosta ja Psychestä sisältää maininnan kubikuluminista makuutilana (met.5,2).

Apuleiuksen romaanissa seikkailaan kreikkalaisessa maailmassa, samoin kuin Curtiuksen Aleksanteri Suuresta kertovassa historiateoksessa, jonka sivuilla mainitaan usein kubikulum. Varsin monta kertaa sillä viitataan juuri hallitsijan makuuhuoneeseen: esimerkiksi kohdassa 8,6,22 kuningas herätetään makuuhuoneestaan kesken unien.

Aina kubikulum ei suonutkaan odotettua rauhaa ja viihtyisyyttä, kuten käy ilmi Senecalta (contr.1,8,2), joka kertoo sotilasleirin karuista olosta ja vähäisistä unista: *Quousque duro castrorum iacebis cubiculo? Quousque somnum classico rumpes?*

Varsin elävän katsauksen roomalaiseen elämänmenoon saa useista tekstikohdista – erityisesti melko myöhäisestä *Historia Augusta* -keisarielämäkertateoksesta. Teoksessa kerrotaan mm. kuinka juhlien aikana viiniä liiallisia määriä nauttinut isäntä tai vieras saatetaan tai peräti kannetaan kubikulumin rauhaan lepäämään. Mm. Lucius Veruksesta kerrotaan, että hänet jouduttiin pitosohvalle sammuneena kantamaan kubikulumiin.¹⁰⁵ Eläimellisen herätyksen saivat puolestaan pitovieraat Heliogabaluksen juhlissa (ks.kappale 3.6.6).

¹⁰⁴ Apul.met. 1,26: *Evasi aliquando rancidi senis loquax et famelicum convivium, somno non cibo gravatus...et in cubiculum reversus optatae me quieti reddidi.*

¹⁰⁵ Hist.Aug.Ver.4,9: *...trahens cenas in noctem et in toro conviviali condormiens, ita ut levatus cum stromatibus in cubiculum perferretur.* Kubikulum rauhallisena paikkana myös Hist.Aug.Maximin.17,4: ystävät saattavat hurjistuneen keisari Maximinuksen kubikulumiin rauhoittumaan: *Ardentem igitur iracundia amici intra cubiculum receperunt.*

Tämänkaltainen käytös ei rajoittunut suinkaan vain roomalaisiin: Curtius (8,3,8) kertoo kreikkalaisesta miehestä, joka kannettiin lähes sammuneena pidoista kubikulumiin: *et epulis gravis et semisomnus in cubiculum fertur*.

Lepääminen tai nukkuminen mainitaan kubikulumin käyttötarkoituksena kaikkialla latinankielisessä kirjallisuudessa: Cicero mainitsee kubikulumin yhteydessä lepäämisen kolme kertaa (Cic.Verr.4,56: ... *domum ad istum in ius eductus est, et cum, iste etiam cubaret in cubiculum introductus est*. Cic.Deiot.19: Caesar vetäytyy kubikulumiin lepäämään; Cic.Deiot. 42: *cum in cubiculo recubuisse*). Kubikulumissa nukutaan niin Phaedruksen faabeleissa 3,10,21–22: *cubiculum ... dormire* ja 3,10,30: *uxorem dormientem cubiculo*; Quintilianuksen retoriikkaa käsittelevässä teoksessa (inst.4,2,72) kuin Petroniuksen *Satyrica*-romaanissakin: *cubiculum in quo ipse dormio* (77) ja *Hinc ante somnum levissima ambulatione compositus sine Gitone cubiculum intravi* (130).

Suetoniuksella kubikulum on usein paikka, jossa jotakin kertomisen arvoista tapahtuu: hän kertoo kuinka Caesar ja Calpurnia näkevät levottomia enneaikaisia makuuhuoneessaan (Iul.81). Keisari Claudiuksen vapautetun orjan Narcissuksen kerrotaan puolestaan rynnänneen isäntänsä huoneeseen aamutuimaan teeskennellen juuri nähneensä unta, jossa Claudius joutuu väkivallan kohteeksi: *alter [sc. Narcissus] ante lucem similis attonito patroni cubiculum intravit, affirmans somniasse se vim ei ... inlatam*. (Claud.37). Epäilemättä taustalla oli juoni, jonka mukaan kesken unien yllätetty Claudius olisi otollisessa tilassa uskomaan Narcissuksen kertomusta ja toimimaan tämän tahdon mukaisesti. Tacituksen historiateoksissa kubikulum esiintyy myös useasti, mutta nukkumisen hän mainitsee samassa yhteydessä melko harvoin (lähinnä Tac.ann.4,22).

3.5.2. Seksi, aviovuoteen paikka

Nukkumisen ohella toinen makuuhuonetilaan luonnollisesti sopiva toiminta on seksin harjoittaminen. Kubikulumissa tapahtuvaa sukupuolista kanssakäymistä kuvataankin latinankielisissä teksteissä laaja-alaisesti hääyöaikeista sekä aviollisista velvollisuuksista insestiin ja pedofiliaan asti. Kubikulum saa siis todistaa niin roomalaisten hyveitä kuin paheitakin. Riggsby on jakanut tämän aihepiirin kahteen osaan, seksi-kappaleeseen ja aviorikosta käsittelevään osioon. Jälkimmäinen aihepiiri on hänen mukaansa yliedustettuna seksiaiheisissa, kubikulumiin sijoituvissa kirjoituksissa. Kubikulum on hänen mukaansa myös aviorikoksen *oletettu* tapahtumapaikka. Aviorikosten esittelyn yleisyyden lienee syynä se,

että sen katsottiin olevan loukkaus kotia vastaan ja aiheuttavan miehille kiusallista epäilyä isyydestä.¹⁰⁶

Plautuksella kubikulum on kahdessa kohdassa avioparin makuuhuone: *Amphitruo*-näytelmässä (808) puitteet ovat myyttiset. *Mostellaria*-näytelmässä puolestaan vanha vaimo yrittää houkutellessa hyvällä aterialla miehensä kubikulumiin, muka päiväunille. Yritys jää turhaksi: *nunc dormitum [sc. uxor] iubet me ire: minime (693) ... melius quom prandium quam solet dedit: / voluit in cubiculum abducere me anus (695–6)*. *Asinaria*-näytelmässä (787) kubikulumia käyttää naimaton pari. Tekstissä esiintyvä kubikulum mainitaan kesken jäävässä lauseessa, mutta ajatus on selvä. Puhujana on mies, joka odottaa rakastajattarensa suorituksia makuuhuoneessa: "*Ita scilicet facturam ... verum in cubiculo ... Deme istuc; equidem illam moveri gestio.*"

Casina-näytelmässä (965) sänkypuuhiin houkutellessaan ivailevaan sävyyn: *Nunc tu si vis subigitare me, proba est occasio. Redi sis in cubiculum*. Terentius (Ad.694) puolestaan mainitsee tuotannossaan kubikulumin kerran ja juuri naimakauppojen yhteydessä. Kubikulum on paikka, jonne vastavihitty vaimo johdatetaan: *Credebas ... illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum?*

Morsiamen saattaminen kubikulumiin mainitaan myös myöhemmissä teksteissä, mm. (Pseudo-)Quintilianuksella (decl.306, p.203,19): *ut inducta in cubiculum quomodo blandiatur*. Myös Apuleius sivuaa teemaa kuvatessaan Psychen ja Cupidon ensimmäistä kohtaamista (met.5,4), samoin Petronius (ks. jäljempänä). Varsin vaikuttava kuvaus morsiusparin johdattamisesta häävuoteeseen on Ausoniuksen Vergilius-vaikutteinen *Cento nuptialis* -runoelma. Ausonius paljastaa häävuoteen salat (*cubiculi et lectuli operta prodentur*), mutta suosittelee herkempiä jättämään väliin seuraavan kappaleen, jossa kuvataan melko rajustikin hääyön tapahtumia (Auson.p.214–218 Peiper). Ausoniuksella (p.404 Peiper) kubikulum merkitsee myös aviovuoteen paikkaa. Hääyön viettämistä kuvailevat myös Augustinus (civ.6,9) ja Arnobius (nat.4,7) perinteisiä roomalaisia tapoja ivatessaan. Molemmat ihmettelevät, miksi hääparin ensimmäistä yötä vahtimaan tarvitaan koko joukko erikoisiakin jumaluuksia. Toisaalta esim. Rufinus kuvailee hääparin yhteistä huonetta aivan päinvastaisena tilana, jossa avioparille on annettu oma rauha.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Riggsby 37–38

¹⁰⁷ Aug.civ.6,9: *Quid impletur cubiculum turba numinum, quando et paranympbi inde discedunt?*; Arnob.nat.4,7: *Etiamne Pertunda, quae in cubiculis praesto est virginalem scrobem effodientibus maritis?*; Rufin.hist.mon.30,1,3: *Et cum vim parentum non potuisset effugere, accepta virgine cum intra nuptials thalamos convenissent et data eis essent cubacula secreta silentia adloqui coepit.*

Vaikka vastavihityn vaimon saattaminen aviomiehen makuuhuoneeseen olikin käytäntö ja osa häärituaaleja, ei roomalaisen lain mukaan avioliittoa määritelty sen mukaan, että aviopari makasi yhdessä, vaan siten, että liitto oli sovittu yhteisymmärryksessä. Tämä käy ilmi eräästä *Digesta*-kokoelmaan kuuluvasta lainkohdasta (35,1,15): *Cui fuerit sub hac condicione legatum 'si in familia nubsisset', videtur impleta condicio statim atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit. Nuptias enim non concubitus sed consensus facit.*¹⁰⁸

Varsinaisesti aviovuodetta merkitsevänä sanana ja aviovuoteen paikkana käytetään usein kreikkalaisperäistä *thalamus*-nimitystä.¹⁰⁹ Sana sopinee paremmin runouden kieleen ja rakkauslauluihin kuin kubikulum, mutta selvää on, että myös kubikulum saattoi tarkoittaa aviovuoteen paikkaa. Perimätiedon mukaan perheen isäntäväen vuode sijaitsi roomalaistalossa varhaisina aikoina *tablinum*-nimisessä tilassa *atrium*-hallin perällä, joten ainakin tältä osin kubikulum- ja *tablinum*-huoneiden funktiot ovat osin päällekkäisiä.

Hyvin suuri osa kubikulumiin sijoitetuista teksteistä kertoo ikävistä ja väkivaltaisistakin puolista roomalaisten seksielämässä. Myönteiset kuvaukset hääaiheiden lisäksi ovat melko vähässä. Valerius Maximus (4,3,3) on kuitenkin ikuistanut yhden tällaisen esimerkin kertoessaan pidättyvyydestä ja aviopuolisoiden välisestä kiintymyksestä sekä uskollisuudesta. Esimerkin aiheena on Drusuksen ja Antonian luja suhde, joka säilyy vielä Drusuksen kuoleman jälkeen, sillä Antonia ei unohda miehensä rakkautta menemällä uudelleen naimisiin, vaan tyytyy seurustelemaan anoppinsa Livian kanssa.¹¹⁰ Apuleiuksen *Metamorphoses*-teoksen päähenkilön Luciuksen lemmenseikkailuista kerrotaan laajalti ja useimmiten varsin positiiviseen sävyyn. Palvelijatar Photiksen kanssa sovitut lemmenyöt sijoittuvat kubikulum-vierashuoneeseen, joka mainitaan ensi kerran kappaleessa 1,23. Varsinaiset tapahtumat saavat alkunsa toisessa kirjassa ja jatkuvat useassa kohdassa myöhemminkin (met.2,10; 2,15–17; 3,20–21). Photis on yhtä halukas yölliseen seikkailuun kuin Luciuskin ja järjestää kohtaamiselle soveliaat puitteet: tarjolla on illallista sekä juotavaa,

---

¹⁰⁸ Ks. myös Riggsby 37.

¹⁰⁹ OLD, sv. *thalamus*²: Catull.61,185; Verg.Aen.2,503; Prop.2,15,14; Ovid.epist.20(21),158; Petr.26,1; Stat.Theb.5,137; Hyg.fab.104,1; Apul.Met.8,12; Ks. myös maininnat aviovuoteesta kappaleessa 3.3.1.

¹¹⁰ *Drusus constitit usum veneris intra coniugis caritatem clausum tenuisse. Antonia quoque ... amorem mariti egregia fide pensavit, quae post eius excessum ... convictum socrus pro coniugio habuit in eodemque toro alterius adolescentiae vigor extinctus est, alterius viduitatis experientia consenuit. Hoc cubiculum talibus experimentis summam imponat.*

ja orjat on siirretty pois kuuloetäisyydeltä.¹¹¹ Apuleiuksella (met.8,11) esiintyy vielä lupaus lemmyydestä huijauksena, jolla mies houkuttelee salaa paikalle.

Ihailun ja paheksunnan välimaastoon sijoittuvat Suetoniukselta peräisin olevat maininnat runoilija Horatiuksen ja keisari Tiberiuksen erikoisesta mausta. Horatiuksen kerrotaan peittäneen erään makuuhuoneensa seinän peilein seksileikkien piristämiseksi (Vita Hor.p.47,13) ja Tiberiuksen puolestaan mainitaan yllyttäneen vieraitaan lemmeleikkien Caprin-huvilan makuuhuoneissa. Oppaina ilotteluihin toimivat eroottisaiheiset taulut, kuvat ja kirjat: *Secessu Caprensi ... cubicula plurifariam disposita tabellis ac sigillis lascivissimarum picturarum et figurarum adornavit librisque Elephantidis instruxit* (Suet.Tib.43,2).

Muiden tekstien perusteella voidaan päätellä roomalaisten kokeneen paljonkin väkivaltaa makuuhuoneissaan. Murhia ja itsemurhia käsitellään tarkemmin myöhemmässä kappaleessa; tähän olen kerännyt esimerkkejä seksuaalirikoksista. Yhtenä Rooman varhais historian väkivaltaisena käännekohtana mainitaan Lucretian raiskaus, jonka tapahtumapaikkana oli tämän oma makuuhuone (Liv.1,58) Eräs myöhäinen historiateos summaa tapahtumat yhteen näin: *Ad quam corrumpendam Tarquinius Sextus nocte Collatiam rediit et iure propinquitatis in domum Collatini venit et cubiculum Lucretiae irrupit, pudicitiam expugnavit* (Vir.ill.9,3).

Insestistä kubikulumissa on säilynyt ainoastaan Ciceron vihjaus tämän syyttäessä vihamiestä Clodiusta seksisuhteesta sisariinsa.¹¹² Muuten esimerkkejä lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä modernissa merkityksessä löytyy esimerkkejä Petroniukselta. *Satyrice*-nimellä kulkevan romaanin päähenkilö joutuu mm. todistamaan leikkihäitä, joiden morsian on reilusti alle kymmenen ikäinen¹¹³. Tekstissä häyöitä kerrotaan vietettävän huoneessa, josta käytetään nimityksiä *thalamus* sekä kubikulum: *Iam Psyche puellae caput involverat flammeo ... ebriae mulieres ... thalamumque incesta exornaverant veste. Tum Quartilla quoque iocantium libidine accensa et ipsa surrexit, correptumque Gitona in cubiculum traxit.* (26,1–2). Kun pikkutyttö ja hänen "sulhasensa" Giton on saatu suljettua huoneeseen tirkistelevät muut tapahtumia ovesa olevan aukon kautta: *Itaque cum inclusi iacerent, consedimus ante limen thalami, et in primis Quartilla*

---

¹¹¹ met.2,10: "Nam ego tibi mutua voluntate mancipata sum, nec voluptas nostra differretur ulterius, sed prima face cubiculum tuum adero"; met.2,15 *Et cubiculum meum contendo, atque illic deprehendo epularum dispositiones... Nam et pueris extra limen - credo, ut arbitrio nocturni gannitus ablegarentur - humi quam procul distratum fuerat. Et grabatulum meum astitit mensula cenae totius honestas reliquias tolerans, et calices boni iam infuso latice semipleni, solam temperiem sustinentes et lagoena iuxta orificio caesim deasceato patescens facilis hauritu -prorsus gladiatoriae Veneris antecennia.*

¹¹² *Ex sororum cubiculo egressus...* (har.resp.9); Tämänkaltaisista syytöksistä tai panetteluista: Lenaghan 76–77

¹¹³ Petron.25: *puella, quae non plus quam septem annos habere videbatur.* Gitonin iästä ja roomalaisten käsityksistä sopivasta iästä aloittaa sukupuolielämä, ks. Courtney 70

per rimam ... adplicuerat oculum curiosum...(26,4). Toisesta hyväksikäyttötapaudesta kerrotaan myöhemmässä kappaleessa (86). Tällä kertaa kohde ei ole enää lapsi, vaan selvästi vanhempi, *ephebus*, mutta hyväksikäyttö-teema on ilmeinen, sillä siihen sisältyy kotona asuvan nuorukaisen vanhempien huijaaminen. Hyväksikäyttäjää, Eumolpus, on vieraana talossa ja tekeytyy lapsen opettajaksi. Samainen Eumolpus onnistuu vielä toisenkin kerran saamaan käsiinsä nuoria uhreja, joskin tällä kertaa juonessa on mukana lasten perintörahoja havitteleva äiti: ... *relinquere se pueros in domo Eumolpi ... nec aliter [sc. mater puerorum] fecit ac dixerat, filiamque speciosissimam cum fratre ephebo in cubiculo reliquit simulavitque se in templum ire* (140,3–4). Epäselväksi jää, kuuluuko tähän ryhmään myös Tacitukselta (ann.13,13,2) peräisin oleva maininta Agrippinasta, joka tarjoaa kubikulumin suojaa pojalleen Nerolle: *Tum versis artibus per blandimenta iuvenem adgredi, suum potius cubiculum ac sinum offerre contegendis quae prima aetas et summa fortuna expeterent*. Tekstiä on tulkittu niin, että Agrippinan on nähty tarjoavan huonettaan rauhalliseksi kohtauspaikaksi Nerolle ja tämän rakastetulle, mutta voisiko sen tulkita myös tarkoittavan viittauksia äidin ja pojan väliseen kieroutuneeseen suhteeseen?

Varsin usein kubikulum esiintyy moralistissävyisissä kirjoituksissa, joissa paheksutaan kevytmielisen seksielämän löyhyyttä ja parjataan mahdollisia vihamiehiä sekä oikeudenkäyntien syytettyjä. Varhaisimpana moralistina esiintyy Cato kertoessaan kevytkenkäisenä pitämästään henkilöstä, joka puikahtaa kesken pitojen kubikulumiin: *Ibi pro scorto fuit, in cubiculum subrectitavit e convivio, cum partim illorum iam saepe ad eundem modum erat* (Cato or.frg.57,2).¹¹⁴ Valitettavasti tekstin fragmentaarisuus kuitenkin estää sen tarkemman analyysin, epäselväksi jää myös paheksuko hän tässä naista vai miestä.

Samainen teema esiintyy myös Cicerolla. Esimerkiksi puheessa Marcus Antoniusta vastaan (Cic.Phil.2,69) hän hyökkää tätä kohtaan varsin värikkääseen tyyliin, käyttäen esimerkkinä mm. Pompeiuksen takavarikoitua taloa, joka on päätynyt Antoniuksen haltuun. Cicero sääliittelee taloa ja asettaa vastakkain sen kunniallisen entisen omistajan ja häpeällisen Marcus Antoniuksen, käyttäen vastapareina erilaisia tilanimityksiä: makuuhuone on muuttunut bordelliksi ja ruokailutilat syöttölöiksi: *me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim umquam domus illa viderat nisi pudicum ... fuit enim ille vir [sc. Cn. Pompeius] foris clarus ... domi admirandus ... huius in sedibus pro cubiculis stabula, pro conclavibus popinae sunt*.

¹¹⁴ Verbi *subrectito*, nousta usein pöydästä, esiintyy ainoastaan tässä kohdassa, OLD s.v.; Sblendorio Cugusi (454): verbi ilmaisee selvästi liikkeen "salakähmäisyyttä".

Etsi iam [sc. Antonius] *negat...*¹¹⁵ Suetoniuksen mukaan Cicero nälväi myös Caesaria tämän suhteesta kuningas Nikomedeeseen: *Cicero vero non contentus in ... epistulis scripsisse a satellitibus eum* [sc. Caesarem] *in cubiculum regium eductum in aureo lecto veste purpurea decubuisse floremque aetatis ... contaminatum* (Suet.Iul.49). Esimerkkinä moraalisesti arveluttavasta miehestä Cicerolla on erityisesti Verres (esim. Verr.4,79). Vieläpä eräs Ciceron nimissä kulkeva, mutta ilmeisesti paljon myöhempää perua oleva teksti liittyy tähän perinteeseen: vastustajaa herjataan kyseenalaistamalla tämän maine illallisvieraana ja makuukamareissa: *omnium mensarum assecula, omnium cubiculorum in aetate paelex*¹¹⁶ (Ps.Cic.in.Sall.21).¹¹⁷

Moraalisesti epäilyttävänä pidetty käytös ei suinkaan rajoittunut Rooman kaupunkiin: Cicero kertoo maaseutukaupunki Larinumin asukkaiden naimapuuhista ja kauhistelee asiakkaansa Cluentiuksen äidin Sassian naimakauppaa oman vävynsä kanssa. Hän on syrjäyttänyt tyttärensä aviovuoteesta (*lectus genialis*), eikä häpeile siirtymistä tyttären huoneeseen ja sänkyyn.¹¹⁸

Seneca ei jää moralisoinnissa suinkaan muiden jälkeen, vaan hän kauhistelee ympäristössään esiintyvää kevytkenkäisyyttä. Eräskin mies on hänen mukaansa niin himokas, ettei humalaisena malta odotella niin pitkään, että pääsisi kubikulumin suojiin, vaan antautuu haluilleen heti niiden yllättäessä: *Non facit ebrietas vitia, sed protrahit; tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierunt sine dilatatione permittit* (epist.83,20). Toisessa kirjeessä arvostellaan isäntiä ja näiden orjia, jotka joutuvat palvelemaan paitsi pidoissa, myös kubikulumissa.¹¹⁹ Juhlien jälkeiset häväistyksen, joita harjoitetaan kubikulumissa, mainitaan myös kirjeessä 95: *transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta convivia aliae cubiculi contumeliae expectant* (epist.95,24). Rouvasväen paljastavat hepeneet saavat kyytiä *De beneficiis* -esseessä, jossa hän mainitsee silkki-vaatteita käyttävien naisten esittelevän

¹¹⁵ Tämän kohdan lisäksi *stabulum*-sana (talli, myös majatalo) esiintyy bordelli-merkityksessä myös ainakin Suetoniuksella (Iul.49) ja Valerius Maximuksella (7,7,7); vrt. myös Hist.Aug.Pesc 3,10, joka selvästi myötäilee Ciceron ilmaisutapaa: *...habent pro cubiculis meritoria*, Ramsey (259). Ramsey (258) mainitsee myös asumuksen käyttämisen kirjallisena topoksena tihutöiden todistajana. Kyseinen Pompeiuksen talo sijaitsi varakkaalla *Carinae*-nimisellä asuinalueella Esquilinuksella.

¹¹⁶ *Paelex*-nimitys tarkoittaa rakastajatarta, joka kilpailee vaimon kanssa asemasta, mutta sitä voidaan käyttää myös löyhämaineisista miehistä: OLD, sv.; TLL, X, fasc.1, p.40,1–15.

¹¹⁷ Samaan sarjaan voidaan liittää myös Varrolla (men.205) esiintyvä *'cubiculum pudoris primus polluit'*.

¹¹⁸ Cic.Cluent.14: *lectum illum genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti straverat in eadem domo sibi ornari et sterni expulsa atque exturbata filia inbet*. Cic.Cluent.15: *nonne timuisse ... illam ipsam noctem facesque illas nuptialis, non limen cubiculi, non cubile filiae, non parietes ... superiorum testis nuptiarum?* Quintilianus toistaa saman kohdan käyttäessään Ciceron tekstiä esimerkkinä teoksessaan (inst.4,2,105).

¹¹⁹ Sen.epist.47,7: orjapoika joutuu taistelemaan vanhenemista vastaan ja esittämään julkisesti nuorukaista, kubikulumissa hän joutuu kuitenkin näyttämään miestä: *Alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum aetate luctatur ... inter ebrietatem domini ac libidinem dividit et in cubiculo vir, in convivio puer est*.

paljasta pintaa yhtä paljon julkisesti kuin rakastajilleen makuuhuoneessa: *Hae* [sc. *sericae vestes*] ... *accersuntur, ut matronae nostrae ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant* (benef.7,9,5). Vielä Senecan parodiassa keisari Claudiuksesta mainitaan keisarin kubikulum. Huoneen funktio jää kylläkin epäselväksi, joskin sen voi olettaa viittaavan Senecan käsitykseen keisarillisen makuukamarin kieroutuneisuudesta... *Quid in cubiculo suo faciat nescio* (apocol.8,2).¹²⁰

Mustamaalaamista ja maineen kyseenalaistamista harjoitettiin Ciceron jälkeen myös muissa oikeuspuheissa. Apuleiuksen puolustuspuheessa herjauksen kohteeksi joutuu syyttäjänä toimineen miehen appi, jota syytetään vaimonsa (ja aiemmin itsensä) parittamisesta. Apuleiuksen mukaan vaimon rakastajat pääsevät vapaasti kulkemaan talon kubikulumiin, kunhan vain ymmärtävät suorittaa siitä maksun: *domus eius tota lenonia ... cubiculum adulteris pervium, neque enim ulli ad introeundum metus est, nisi qui pretium marito non attulit. Ita ei lecti sui contumelia vectigalis est. Olim sollers suo, nunc coniugis corpore vulgo meret* (apol.75). Apuleiuksen maininta häpeällisistä ja vain kubikulumiin sopivista jutuista yhdistyy samaan perinteeseen: *in feminam sanctissimam digna cubiculo suo diceret, amatricem eam* (Apul.apol.78).

Kubikulum esiintyy epäilyttävien toimien paikkana moralistissävyisissä teksteissä vielä myöhemminkin, mm. Lactantiuksen (inst.6,20,31) moraalialla rappeuttavien näytelmien kritiikissä. Toisaalta kristillisessä yhteydessä kubikulum mainitaan myös moraalialla kiittävään sävyyn.¹²¹

Kubikulum on sovelias paikka myös aviorikokselle, mistä on säilynyt useita mainintoja teksteissä.¹²² Aviorikokseksi katsottiin lähinnä naimisissa olevan naisen avioliiton ulkopuolinen suhde, kun miehellä oli oikeus pitää yllä sivusuhteita. Vaikka aviorikoksesta itse teossa kiinnijääneitä sai rangaista surmaamalla, melko useat roomalaisrouvat uskaltautuivat antautua rakastajiensa syleilyyn (miehensä talon) kubikulumissa.

Valerius Maximus (8.1.abs.12) kertoo miehestä, joka on syytettynä osallisuudesta aviorikokseen. Hänet on yllätetty öiseen aikaan, kuten kirjailija asian ilmaisee, naimisissa olevan miehen makuuhuoneesta. Puolustukseksien mies sanoo päätyneensä kubikulumiin

---

¹²⁰ Bruun (86) ja Focardi (27) uskovat, että tässä kubikulum viittaa Claudiuksen suhteeseen veljentyttärensä Agrippinaan.

¹²¹ *Admonentur utique quid facere possint et inflammantur libidine, quae aspectu maxime concitatur, ac se quisque pro sexu in illis imaginibus praefigurat probantque illa, dum rident et adbaerentibus vitiis corruptiores ad cubicula revertuntur...;* Cypr.ecccl.6,143: *Adulterari non potest sponsa Christi, incorrupta est pudicitia: unam domum novit, unius cubicula sanctitatem casto pudore custodit.*

¹²² Ks. myös Riggsby 37–38

siksi, että hän oli rakastunut talon orjapoikaan. Vaikka selitystä, samoin kuin talon rouvaa ja syytetyt miehen menneisyyttä, pidettiin epäilyttävänä ja syytteen kannalta raskauttavina, tuomio oli vapauttava: *Calidus Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprehensus, cum ob id causam adulterii diceret ... adfirmavit enim se ob amorem pueri servi eo esse perductum. Suspectus erat locus, suspectum tempus, suspecta matris familiae persona, suspecta etiam adulescentia ipsius, sed crimen libidinis confessio intemperantiae liberavit.*

Kuvitteellisissa oikeuspuheissa esitettiin yllättäviäkin puolustuksia aviorikokselle. Erästäkin naista, jonka mies oli hylännyt yllätettyään tämän kubikulumista orjan seurassa, puolustettiin puheessa (*color*) kääntämällä syyttävä sormi miestä kohti. Jutussa vaimoan alun perin syyttänyt aviomies olikin se, joka oli houkutelut orjan heidän yhteiseen makuuhuoneeseensa, ei vaimo: *Speciosum iuvenem dominus suus deprehendisse cum uxore in cubiculo testatus est ob hoc uxorem suam dimisit; ... Opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum servo et marito. ... Hoc colore usus est: arcessitum a domino servum ut inter se medius et dominam recumberet; illam non esse passam ... dixit enim arcessitum servum ut dominicae libidini paparium faceret ... adulterum accusator in cubiculum usque perduxit, patronus in lectum ... non appareret quomodo servus sollicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum* (Sen.contr.2,1,34–36). Aviomiehen ja rakastajan välinen kilpailutilanne näyttäisi olleen yleinen miimi-näytelmien aihe, kuten voi päätellä viittauksesta, joka löytyy niin ikään Senecalta (contr.2,4,5): aviomies joutui kilpailemaan paikastaan kubikulumin vaimon rakastajan kanssa jopa häiden yhteydessä: *Vere mimicae nuptiae <in> quibus ante in cubiculum rivalis venit quam maritus*. Senecalla esiintyy vielä kolmaskin (contr.1,4,11) tekstikohta, jossa sama teema esiintyy: mies yllättää vaimonsa rakastajan kanssa omasta talostaan.

Monet Quintilianuksen nimissä kulkevat kuvitteelliset oikeuspuheet (nk. *Declamationes minores*) käsittelevät aviorikosta, ja näissä teksteissä kubikulum esiintyy usein. Syytöksissä esiintyy mm. pelko makuuhuoneen siveyden sekä lastensaantimahdollisuuden menettämisestä (decl.279, p.138,23–24: *qui pudorem cubiculi ... spem liberorum expugnatam esse credunt*) sekä lasten syntyperän epävarmuudesta (decl.310,p.222,89: *duo cubicula inruisti, duobus maritis iniuriam fecisti, duas familias incerta stirpe confudisti*). Aviorikokseen syyllistyneet ovat saattaneet vahingoittua tai saada surmansa jäätyään kiinni itse teossa: *Pater reversus adulteros inclusos in cubiculo deprehendit. Occidit uxorem, adulterum vulneravit; Is fugit* (decl. 335, p.317,11–14). Eräessä puheessa käsitellään epäselvää aviorikosta. Vaimo on kuullut valheellisen huhun

miehensä kuolemasta ja saman tien nainut uuden miehen.¹²³ Aiempi, edelleen elossa oleva aviomies kauhistelee vaimon sukkeluutta uuden miehen saattamisessa heidän yhteiseen, vaimolle perintönä siirtyneeseen kotiin sekä sänkyyn: *Sed festinato quoque nupsit et in novae libidinis amorem mea iudicia protinus transtulit, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? Adeo mariti prioris etiam memoria obierat.* Tämä aviorikos päättyy rakastavaisten murhaan (decl.347 p.366,23 – p.367,1–2; p.368,10–14). Petetty aviomies puolustelee tekoaan sillä, ettei hänellä ollut muuta mahdollisuutta. Eihän hän vain voinut hyväksyä uutta avioliittoa ja olla menemättä kotiin. Tai kotona ollessaan majoittua "väärän" avioparin viereen, toiseen kubikulumiin tai mahdollisesti yllätettyään aviorikokseen syylistyneet tyytyä vain käskemään näitä nousemaan sängyiltään: *Utrum domum meam non fui intraturus, an me in aliud cubiculum et iuxta adulteros meos collocaturus, an, cum venissem in cubiculum et iacentem cum adultero uxorem meam deprehendissem, excitaturus tantum?* (decl.347, p.367,24–29).

Tacitus (ann.11,28) mainitsee keisari Claudiuksen puolison Messalinan uskottomuuden ja sen aiheuttaman häväistyksen keisarihoville: *dum histrio cubiculum principis insultaverit, dedecus quidem inlatum.* Tacitukselta (ann.13,42) on peräisin myös Suilliuksen Senecaan kohdistama syytös, jonka mukaan tämä oli vastuussa keisarillisten naisten makuuhuoneiden häpäisemisestä. Suetonius puolestaan kertoo kuinka Augustustakin moitittiin aviorikoksista ja naimisissa olevien naisten viettelemisestä. Suetonius puolustelee Augustusta väittäen tämän kuuluneen vain hänen politiikkaansa, jonka mukaan vastustajien mielenliikkeitä voi tiedustella näiden naisten kautta. Augustus ei hänen mukaansa suuremmin peitellyt puuhiaan, vaan hänen väitettiin vietelleen rouvia jopa näiden miesten silmien alla.¹²⁴

Kubikulumiin sijoitettu aviorikos-teema esiintyy myös Phaedruksella (epäilty aviorikos: 3,10), Apuleiuksella (myllärin vaimolla on nuori rakastaja: met.9,15) ja *Digesta*-kokoelmassa (29,5,3). Muita mainintoja kubikulumin seksuaalissävytteisistä puuhista edustaa Quintilianukselta peräisin oleva, hieman hämäräksi jäävä arvoitus, jossa viitataan tunnetun roomalaisnaisen, Clodian, käyttäytymiseen: *ut Caelius "quadrantariam Clytaemestram [sc. Clodiam]" et "in triclinio coam, in cubiculo nolam"* (inst.8,6,53).¹²⁵ Kuriositeettina mainittakoon

¹²³ Samanlaisesta tapauksesta ks. Winterbottom 548 ja Dig.48,5,12,12

¹²⁴ Suet.Aug.69: *Adulteria quidem exercuisse ne amici quidem negant, excusantes non libidine sed ratione commissa, quo facilius consilia advesariorum per cuiusque mulieres exquireret. ...feminam consularem e triclinio viri coram in cubiculum abductam...*

¹²⁵ Pohdintaa arvoituksen ratkaisusta esim. Russel 456 ja Cousin 299–300; Mahdollisesti tällä halutaan sanoa, että Clodia esiintyi julkisuudessa provosoivasti, mutta kahden kesken makuuhuoneessa kuitenkin torjuvasti.

Apuleiuksen *Metamorphoses*-teoksen kertomus eläimiinsekaantumisesta: jalosukuinen nainen himoitsee Lucius-aasia, ja he viettävät kiihkeän yön yhdessä (met.10,20),.

3.5.3. Sairastaminen

Rauhallisena ja hiljaisena lepopaikkana kubikulum on mitä mainioin myös sairastamiseen, minkä A. Riggsby mainitsee varsin lyhyesti artikkelissaan.¹²⁶ Viittauksia tähän on latinankielisessä teksteissä useita, joista varhaisin on peräisin Cicerolta (fam.7,1,1). Eräs useamman kerran esiintyvä kuvaus on sairaskäynti vuoteenomana olevan ystävän tai kollegan luona. Tällaisista esimerkeistä varhaisimpaan historiaan sijoittuu Valerius Maximuksen (2,5,2) kertomus 300-luvun lopulla eKr. eläneestä ediili Cn. Flaviuksesta, joka käy tervehtimässä kollegaansa: koska kubikulum on jo täynnä ylhäisiä vieraita, ei vaatimatonta syntyperää edustavalle miehelle tahdo löytyä istumapaikkaa. Kunniaansa puolustaakseen hän käskee tuoda paikalle kuruulisen virkaistuimensa ja asettuu sille.¹²⁷

Myös Plinius nuoremmalta on säilynyt maininta vuoteen omana olevan henkilön luona kokoontuvasta seurapiiristä. Kysymyksessä on kirjailija Silius Italicus ja hänen makuuhuoneensa, jossa lukuisat vierailijat kävivät viettämässä aikaa filosofisissa keskusteluissa: *Fuit inter principes civitatis sine potentia, sine invidia: salutabatur, colebatur multumque in lectulo iacens cubiculo semper non ex fortuna frequenti doctissimis sermonibus dies transigebat, cum a scribendo vacaret* (Plin.epist.3,7,4). Sairaskäynneistä kertoo myös Suetonius (Claud.35).

Nuoremmalla Pliniuksella esiintyy muutamassa kirjeessä maininta kubikulumuissa sairastavista ystävistä. Varsin koskettava on tarina Arria-nimisestä naisesta, joka hoitaa sairasta aviomiestään. Yrittäessään säästää tätä mielenliikutuksilta hän teeskentelee, että heidän sairas poikansa on paranemaan päin, vaikka todellisuudessa poika olikin jo kuollut: *aegrotabat Caecina Paetus... huic [sc. filio] ita funus paravit [sc. Arria] ... ut ignoraret maritus... quotiens cubiculum eius intraret, vivere filium ... simulabat... deinde, cum diu cohibitae lacrimae vincerent, prorumperentque, egrediebatur; tum se dolori dabat satiata siccis oculis composito vultu redibat, tamquam orbitatem foris reliquisset* (epist.3,16). Plinius käy tervehtimässä sairasta ystäväänsä tämän kaupunkitalossa (epist.1,22,4), ja kertoo myös vierailusta maaseutuasuunnossa sairastavan ystävän luona: *Iam enim dolor non pedibus solis ... sed omnia membra pervagabatur. Veni ad eum ... in*

---

¹²⁶ Riggsby 37

¹²⁷ Cn. Flavius libertino patre genitus ... cum nobilitatis indignatione factus aedilis curulis ... Qui cum ad visendum aegrum collegam suum veniret neque a nobilibus quorum frequentia cubiculum erat completum sedendi loco reciperetur, sellam curulem adferri iussit.

suburbano iacentem. Servi e cubiculo recesserunt; habebat enim hoc moris, quotiens intrasset fidelior amicus; quin etiam uxor quamquam omnis secreti capacissima digrediebatur (epist.1,12,7).

Kubikulum sairastavien paikkana esiintyy myös Tacituksella ja Suetoniuksella. Tacitus kertoo mm. kuinka Seneca pysytteli tämän huoneen suojissa teeskennellen sairautta: *Seneca ... ficta valetudine quasi aeger nervis cubiculum non egressus* (ann.15,45). Häneltä (ann.15,69) on peräisin myös maininta lääkäristä, joka valvoo potilaansa itsemurhaa kubikulumissa. Suetonius (Aug.72) puolestaan mainitsee Augustuksen suosineen sairaana ollessaan Maecenaan asuntoa, joka oli terveyden kannalta suotuisalla paikalla Roomassa¹²⁸. Suetonius kertoo vielä Augustuksen viimeisistä päivistä. Tämä oli pysähtynyt Nolaan sairastaamaan ennen kuolemaansa ja mitä ilmeisimmin sairastavuode oli samassa huoneessa kuin kuolinvuodekin (Aug.99–100).

Rikkaan miehen luona sairaskäynnillä olevien lääkäreiden toimintaa kuvaa Apuleius (flor.23), joka samalla muistuttaa, kuinka turhaa on maallinen omaisuus silloin kun terveys on vaarassa: *Sed et medici cum intraverint ad aegrum uti visant, nemo eorum, quod tabulina perpulbra in aedibus cernant et lacunaria auro oblita et gregatim pueros ac iuvenes eximia forma in cubiculo circa lectum stantis, aegrum iubet uti sit animo bono, sed ubi iuxtim consedit, manum hominis prehendit eam pertractat, venarum pulsus et momenta captat: si quid illic turbatum atque inconditum offendit, illi renuntiat male morbo haberi*. Apuleius (apol.52) sijoittaa myös epileptisen kohtauksen kubikulumiin¹²⁹ sekä kertoo toipilasajasta kubikulumissa (met.6,1; met.6,21). Vielä myöhäisantiikista tunnetaan sairaustapauksia, joissa lääkäri käy tapaamassa potilasta: *Odit ergo febrem tuam; contra illam intravit domum tuam, contra illam ascendit in cubiculum tuum, contra illam accessit ad lectum tuum, ... tetigit venam tuam, ... praecepta tibi dedit, ... medicamenta composuit et apposuit* (Aug.serm.ed.Mai 1, pag.469, linea 23).

Sairastavasta lapsesta ja äidin murheesta kerrotaan Quintilianuksen nimissä kulkevassa puheessa. Oikeustapauksessa puidaan kaksospoikien kohtaloa: kun toinen heistä kuolee, äiti kuvaa kuolleen lapsen kubikulumia nimellä *conditorium*, hauta: *non quidem licuit mihi in illud conditorium cubiculum tuae mortis intrumpere* (Ps.Quint.decl.8,22).

---

¹²⁸ Ks. lisää Adams 189.

¹²⁹ Apuleius vihjaa oikeuspuheessaan vastapuolensa samankaltaisuudesta kaatumatautisen kanssa: *Neque enim gravius est corpore quam corde collabi, pede potius quam mente corruiere, in cubiculo despui quam in isto splendidissimo coetu detestari*. Huninkin (142) mukaan kubikulum on tähän valittu lähinnä kontrastiksi ilmaisulle *splendidissimo coetu*, eikä niinkään kuvaa tavanomaista epileptisen kohtauksen paikkaa.

Vaikka esim. Marcus Lucretiuksen talon eräästä pienestä *atrium*-hallin sivuhuoneesta on löytynyt kirurgin välineistöä, kubikulum ei näytä toimineen varsinaisena sairashuoneena, jossa lääkäri olisi harjoittanut ammattiaan. Varsinaisesti sairastupana kubikulum esiintyy ainoastaan Pliniuksilla (Plin.nat.30,52 sekä Plin.med.2,13). Mielenkiintoista on, että muissa lääketiedettä käsittelevissä teoksissa sana ei esiinny, esimerkiksi Celsus käyttää *De Medicina* -teoksessaan sairashuoneesta nimitystä *conclave* (1,2; 3,4; 3,7,2; 7,29). Marcus Lucretiuksen talon kaltaisessa yksityistalossa kirurginvälineitä on mahdollisesti käyttänyt orja, jonka tehtävänä on ollut huolehtia talonväen terveydenhuollosta.¹³⁰

Molemmat Pliniukset kuvaavat sairastupina toimineita kubikulumeita selostaessaan erikoisia taikakeinoja (*magicis praeceptis*), joilla sairaita yritetään parantaa. Sairashuoneista käytetään nimitystä *cubiculum dormitorium*. Vanhempi Plinius käyttää myös pelkkää *dormitorium*-nimitystä.¹³¹ Vanhemmalta Pliniukselta saamme tietää tarkemmin makuukamarissa suoritettavista hoitokeinoista ja yrtililäkinnästä. Hänen mukaansa Varro suositteli sijoittamaan makuuhuoneeseen ruusuisen kimpun sijaan voimakkaasta minttu-yrtistä sommitellun seppeleen, sillä tällä on parempi vaikutus mm. päänsäryn poistamisessa: *Qua de causa dignior e puleio corona Varroni quam e rosa cubiculis nostris pronuntiata est, nam et capitis dolores inposita dicitur levare* (nat.20,152). Parantamiseen sopivista yrteistä hän kertoo myös kuvatessaan naistentautien lääkitsemistä ja mainitsee mm. ratamon (*plantago*) ja mäkimeiramin (*dictamnus*) auttavan moniin ongelmiin. Erityisesti mäkimeiramia hän pitää varsin voimakkaana, eikä sitä sopinut viedä raskaana olevien naisten makuutiloihin, sillä se saattaisi aiheuttaa raskauden keskeytymisen: *sed precipua dictamno vis est; menses ciet, partus emortuos vel traversos eicit - adeo ad haec efficax ut ne in cubiculum quidem praegnantium inferatur* (Plin.nat.25,8).

Piirtokirjoitusteksteistä löytyi mielenkiintoinen esimerkki myös yksityistalon ulkopuolella olevasta kubikulumista. Kyseinen piirtokirjoitus mainitsee Aquincumissa (nyk. Budapest) sijaitsevan sotilasleirin yhteydessä olevan, ilmeisesti parantolana toimineen temppelin ja sen kubikulumin: *genio v[aletudin(arii?) II adi(utricis) p(iae) f(idelis) Se[ve(rianae) templum] a solo sum[ptibus suis] cum cubicu[lo et porticu] fecit Au[r(elius) ... ex]* (CIL III, 10403).

¹³⁰ Berg (2004) 152–153

¹³¹ *lacerta viridis viva in olla ante cubiculum dormitorium eius cui medeatur suspensa* (Plin.nat.30,52) sekä *deinde in pariete dormitorii cubiculi tectorio includitur...*; *lacerta viridis viva, in olla ante cubiculum dormitorium suspenditur* (Plin. med. 2,13); Plin.nat.30,51: *iubent in pariete dormitorii eius tectorio includi*.

3.5.4. Kuoleminen

Antiikin latinankielisessä kirjallisuudessa esiintyy vain harvoin kertomuksia kubikulumissa luonnollisen kuoleman kohdanneista henkilöistä. Augustuksen jo edellisessä kappaleessa mainitut viimeiset elinpäivät Nolassa kuuluvat tähän pieneen vähemmistöön: Tacitus ja Suetonius kertovat tämän kuolleen samassa huoneessa kuin isänsä aikanaan: *dies ... vitae supremus, quod in Nolae in domo et cubiculo in quo pater eius Octavius vitam finivisset* (Tac.ann.1,9) ja *obiit [sc. Augustus] in cubiculo eodem, quo pater Octavius* (Suet.Aug.100,1). Riggsbyn mukaan maininta kuolemasta on kiinnostanut historiankirjoittajia lähinnä tuon yhteensattuman vuoksi.¹³² Samoin edellisessä kappaleessa esiintynyt maininta kuolleesta lapsesta (Ps.Quint.decl.8,22) voidaan lukea kuuluvan samaan ryhmään. Plinius kertoo yllättävistä kuolemantapauksista mainiten mm. erään epäonnisen miehen, joka kuoli satutettuaan isovarpaansa lyömällä sen kubikulumin kynnykseen: *Q. Aemilius Lepidus iam egrediens incusso pollice limini cubiculi* (Plin.nat.7,181).

Koska murhista kertominen on paljon vaikuttavampaa, ei liene erikoista, että niitä kuvataankin kirjallisuudessa useammin kuin luonnollisia kuolemia.¹³³ Näin on myös kubikulumia käsittelevien tekstien kohdalla. Mainintoja murhista, joita on tehty kubikulumeissa, esiintyy Cicerosta lähtien. Hän mainitsee teksteissään usein Scipio Africanuksen kuoleman ja uskoo, että hänet murhattiin. Kubikulum esiintyy mahdollisena murhapaikkanaan esimerkissä, jonka hän antaa *De fato* -teoksessaan: *morietur noctu in cubiculo suo vi oppressus Scipio*.¹³⁴ Valerius Maximus (6,8,6) taas on ikuistanut liikuttavan tarinan orjasta, joka kuolee lainsuojattomaksi julistetun isäntänsä puolesta. Isäntä pakenee huvilansa takaovesta vaihdettuaan vaatteitaan orjansa kanssa ja annettuaan tälle sormuksensa. Orja vetäytyy isännän makuuhuoneeseen, jonka sängystä murhaajat hänet löytävät. Sama tarina tunnetaan myös Macrobiukselta.¹³⁵

---

¹³² Riggsby 39

¹³³ Riggsby (39–40) esittelee artikkelissaan murhat ja itsemurhat samassa kappaleessa. Hän huomauttaa, että suurin osa kuvatuista murhista ja niiden yrityksistä on suunnattu perheenpäästä vastaan. Hän myös kiinnittää huomiota siihen, kuinka liikettä kuvataan talon sisällä murhakuvausten yhteydessä.

¹³⁴ Muista maininnoista: fam.9,21,3; Att. 10,8,7; rep. 6,12; Lael. 12 ja 41; ks.myös Shackleton Bailey (1968), 410; Liv.perioch.59: kuolinsyynä mahdollisesti myrkky, ei väkivalta: *P.Scipio Africanus mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tamquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor...*; Oros.hist.2,5,10,9,1

¹³⁵ ...*Urbini Panapionis servus.. cum ad dominum proscriptum occidendum domesticorum indicio certiores factos milites in Reatinam villam venisse cognosset, commutata cum eo veste, permutato etiam anulo, illum postico clam emisit, se autem in cubiculum ac lectulum recepit et ut Panapionem occidi passus est;* Macr.Sat.1,11,16: *Vis exercitas in servili pectore virtutes recenseamus? Primus tibi Urbinus occurrat: qui cum iussus occidi in Reatino lateret, latebris proditis, unus ex servis anulo eius et veste insignitus, in cubiculo ad quod inruebant qui persequabantur, pro domino iacuit militibusque ingredientibus cervicem praebuit et ictum tamquam excepit.*

Aviorikoksen yhteydessä tehdyt murhat muodostavat oman kokonaisuuden tekstien joukossa. Varhaisimpien esimerkkien joukossa on Phaedruksen (3,10) tarina miehestä, joka hurjistuu vaimoon kohdistuneiden väärin syytösten vuoksi ja surmaa erehdyksessä oman poikansa kubikulumissa luullen tätä vaimokseen. Vanhemman Senecan *Controversiae*-puhekokoelmassa esiintyy myös muutama esimerkki. Kuvitteellisessa oikeuspuheessa (contr.1,4) puidaan aviorikoksen rankaisuun liittyvää ongelmaa. Mielenkiintoinen tapaus saa alkunsa, kun mies yllättää vaimonsa rakastajan kanssa omasta talostaan Koska hän ei voi heitä rangaista, menetettyään taistelussa kätensä, isä pyytää poikaansa surmaamaan äitinsä. Poika kieltäytyy toimimasta äitiään vastaan. Isän puolustajat syyttävät poikaa velvollisuuden laiminlyömisestä ja siitä, että tämä saattaa isänsä naurettavaan tilaan: *Arcessitus ut occideret adulteros, venit ut dimitteret. Ita ergo manus etiam pro adulteris perdidit? Steti deprehensus ab adulteris meis; patris desertor, matris leno, quem, puto, iam creditis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit* (1,4,2). Poika puolustautuu mm. vetoamalla hämmennykseen: *Ago confusio meae gratias quod nihil in illo cubiculo vidi praeter matrem et patrem* (1,4,9). Aviorikostapahtumista kerrotaan vielä seuraavasti: *inrupi in cubiculum adulterorum: quid mentior miser? aperto cubiculo expectabant adulteri* (1,4,11). Aviorikoksen yhteydessä tapahtuvasta surmasta kertoo eräs toinen kuvitteellinen puhe (contr.4,7), jossa murhan uhri on petetty aviomies eikä rakastaja. Rakastajasta tulee tyranninmurhaaja, kun hänet yllätetään tyrannin vaimon kubikulumissa. Yllättävässä tilanteessa hän surmaa aviopuolison tämän omalla miekalla: *In adulterio deprehensus a tyranno gladium extorsit et occidit eum. ... Non loricae clipeumve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem; perfusus unguento intravit cubiculum.* Vielä eräessä kuvitteellisessa oikeuspuheessa (contr.7,5,4) kubikulumissa tapetun miehen murhasta syytettyinä ovat sekä vaimon rakastaja että murhatun miehen poika. Myös kahdessa (Pseudo-)Quintilianuksen *Declamationes*-puheessa mainitaan aviorikoksen yhteydessä suoritettu murha. Toisessa mies surmaa uskottoman vaimon kubikulumissa ja haavoittaa tämän rakastajaa (decl.335), kun toisessa petetty aviomies päätyy surmaamaan sekä vaimon että rakastajan (decl.347).

Oikeuspuheissa, niin oikeissa kuin kuvitteellisissa harjoituksissakin, käsitellään toki myös muiden motiivien vuoksi tehtyjä murhia. (Pseudo-)Quintilianuksen puheharjoittelussa (decl.328) puidaan nuorukaisen surmaa, josta syytetään tämän veljeä: riidoissa olevat pojat asuvat isän talossa vierekkäisissä kubikulumeissa, jotka on sijoitettu talon sisäosiin. Oikeuspuheen varsinaisena sisältönä on toisen pojan makuuhuoneessa sattunut murha: *Filii familiae duo adulescentes fratres dissidebant. Iuncta erant eorum cubicula. Quodam tempore audito tumultu*

in interiore parte domus venit pater in eum locum in quo clamor erat. Invenit alterum ex filiis occisum (decl.328,p.287,3–7). Pojilla on *cubicularius*-palvelijat, joista toinen kohtaa loppunsa murhakuulustelujen aikana poikien isän käsissä: *Cubicularium eius [sc. filii] torsit et occidit in tormentis* (decl.328,p.287,7–8). Isän puolustuspuheessa murhapaikka ja siten myös kubikulum mainitaan vielä muutamaan kertaan.¹³⁶ Myös nk. *Declamationes maiores* -kokoelmassa esiintyy teemana murha, joka tapahtuu kubikulumissa. Ensimmäisessä puheessa (Ps.Quint.decl.1) termi esiintyy varsin usein, kaksikymmentä kertaa. Kysymyksessä on murhatapaus, jossa talon isäntä on saanut surmansa nukkuessaan kubikulumissaan. Epäiltyinä teosta ovat miehen sokea poika ja tämän äiti puoli. Rikospaikalta on löytenyt verisiä kädenjälkiä, jotka johtavat murhapaikalta sokean nuorukaisen kubikulumiin. Tehokkaan toiston ansiosta murhan tekopaikka ei jää kenellekään epäselväksi.¹³⁷ Toisessa harjoituspuheessa esitetään lähes samanlainen tapaus, jolloin uhrina on jälleen talon isäntä ja syytettyjen penkillä tämän uusi vaimo sekä sokea poika. Murhatun miehen löytää tämän talonväki, joka ryntää kubikulumiin epäilyttävää melua kuultuaan. Jälleen aviovaimo nukkuu tai teeskentelee nukkuvaa samassa huoneessa, kun taas poika löytyy oman kubikuluminsa ovelta:... *nocte strepitus in domo fuit: intravit familia in cubiculum domini, invenit ipsum occisum et novercam iuxta cadaver dormienti similem, caecum in limine cubiculi sui stantem* (Ps.Quint.decl.2 [johdanto]). Nukkuvan isän surmaamista pohtivat myös Quintilianuksella esiintyvät nuorukaiset, jotka yrittävät vuorotellen surmata isän tämän makuuhuoneessa siinä kuitenkaan onnistumatta: *sortiti [sc. tres filii] nocte singuli per ordinem cum ferro cubiculum intrarunt patre dormiente ... occidere eum nemo potuisset* (Quint.inst.4,2,72).

Tacitus (ann.4,22) kertoo esimerkin varhaisesta rikospaikkatutkimuksesta: aviomies on pahoinpidellyt vaimoaan ja työntänyt lopulta tämän ulos heidän yhteisen makuuhuoneensa ikkunasta. Aviomies puolustautuu väittämällä, ettei hänellä ollut osaa eikä arpa vaimon putoamiseen, mutta asiaa tutkinut Tiberius löytää kamppailun jälkiä rikospaikalta: *Plautius Silvanus praetor incertis causis Aproniam coniugem in praeceps iecit, tractatusque... turbata mente respondit, tanquam ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset.*

¹³⁶ Decl.328, p.288,28: *in cubiculo suo occisus est...in lecto suo*; p.289,5–6: *...fratrem discordem in domo, in cubiculo occidit...*

¹³⁷ Ps.Quint.decl.1[johdanto]: *Quidam [vir]... noctu ...in cubiculo occisus est inventusque postero die habens gladium filii defixum in vulnere, pariete ab ipsius ad filii cubiculum vestigiis palmae cruentato. Accusant se invicem caecus et noverca,* decl.1,13: *...Ubi occisus est maritus? In cubiculo suo. ... occisus est in cubiculo senex;* decl.1,14: *cum maritus tuus in cubiculo occideretur.*

Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum, in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur.

Tacitukselta (ann.13,44) tunnetaan myös esimerkki intohimomurhasta: rakkaudessa pettynyt mies surmaa rakastajattarensa, haavoittaa tämän palvelijataria ja pakenee rikospaikalta: *Ex qua quasi incensus nihil metuentem [sc. mulierem] ferro transverberat et adcurrentem ancillam vulnere absterret cubiculoque prorumpit.* Niin ikään Tacitukselta (ann.14,44) peräisin olevassa maininnassa kaupunginprefektin murhasta rikospaikka on kubikulum.

Keisarien elämäkertoihin sisältyvät kertomukset hallitsijan murhasta tai häneen kohdistuneesta murhayrityksestä kubikulumissa ovat tyypillisiä. Suetonius (Aug.19,2) kertoo Augustusta vastaan tehdyistä salaliitoista ja murhayrityksistä. Caligulan puolestaan kerrotaan pohtineen Tiberiuksen surmaa ja tunkeutuneen tämän makuuhuoneeseen tikarilla varustettuna: *gloriatum enim ... introisse se cum pugione cubiculum Tiberii dormientis et misericordia correptum abiecto ferro recessisse* (Suet.Cal.12,3). Claudius, joka lopulta kuoli ilmeisesti vaimonsa myrkyttämänä, joutui salamurhayritysten kohteeksi jo aiemmin. Yksi yrittäjä napattiin tämän kulkiessa tikari kädessä lähellä keisarin kubikulumia: *E plebe homo nocte media iuxta cubiculum eius [sc. Claudii] cum pugione deprehensus est* (Suet.Claud.13,1). Claudius pelkäsikin salamurhaajia niin paljon, että antoi tutkia läpikotaisin myös ne kubikulumit, joissa hän kävi katsomassa jotakuta sairasta tuttavaa: *neque aegrum quemquam visitavit [sc. Claudius] nisi explorato prius cubiculo culcitisque et stragulis praetemptatis et excussis* (Suet.Claud.35). Keisarillisessa kubikulumissa saattoi myös valmistella murhayrityksiä. Näin toimi ainakin Nero, joka suunnitellessaan keisari Claudiuksen pojan raivaamista pois tieltä valvoi myrkyneittäjän työtä omassa huoneessaan tai sen välittömässä läheisyydessä. Tapauksesta raportoivat Tacitus ja Suetonius.¹³⁸ Neron äidin Agrippinan murha sijoittui myös kubikulumiin tämän huvilalla (Tac.ann.14,8). Keisareista Domitianuksen kohtalona oli tulla surmatuksi kubikulumissa: *Itaque summotis omnibus in cubiculum se recepit atque ibi occisus est* (Suet.Domit.16,7). Erään version mukaan myös Helvius Pertinax kohtasi loppunsa makuuhuoneessaan yrittäessään paeta häntä takaa-ajavia sotilaita.¹³⁹

---

¹³⁸ *Britannicum ... veneno adgressus est...coegitque se coram in cubiculo quam posset velocissimum ac praesentaneum [sc. venenum] coquere* (Suet.Nero 33,2); ... *cubiculum Caesaris iuxta decoquitur virus cognitis antea venenis rapidum* (Tac.ann.13,15)

¹³⁹ Hist.Aug.Pert.11,13: *Multi sane dicunt etiam cubiculum milites intrupisse atque illic circa lectum fugientem Pertinacem occidisse.*

Salamurhia ja niiden yrityksiä kuvataan myös Curtiuksen Aleksanteri Suuri - elämäkerrassa kohdissa 6,10,21 ja 8,3,8. Samassa teoksessa kerrotaan vartiojärjestelyistä kuninkaan makuuhuoneen ovella: *Iam alii ex cohorte in stationem successerant ante cubiculi fores excubaturi* (8,6,18); ... *Ptolomaeum ac Leonnatum excubantes ad cubiculi limen excitaverunt* (8,6,22). Muista kreikkalaisen maailman kubikulumeissa tehdyistä murhista kertovat Livius ja Orosius. Liviuksen aiheena on Flippos-kuningas, joka surmauttaa poikansa Demetrioksen. Nuorukainen myrkytetään illallisella ja surma viimeistellään tuhkehduuttamalla: *In ea cena dicitur venenum datum ... relicto convivio cum in cubiculum recepisset sese... Intromissi deinde Thirsis quidam Stuberæus et Beroææus Alexander iniectis tapetibus in caput faucesque spiritum intercluserunt* (40,24,6). Orosius puolestaan muistuttaa Alkibiadeen kurjasta kohtalosta: yrittäessään paeta hänet poltettiin elävältä makuuhuoneeseensa: *Occiso Alcibiade ... qui fugiens in itinere clausus cubiculo vivus incensus est* (hist.2,17,6).

Kubikulum saattoi toimia suojaisana tilana myös rikosten peittelylle: Cicero ja Livius kertovat ruumiista, joka löytyy haudattuna yläluokkaisen roomalaismiehen kotiin. Cicero sijoittaa ruumiin kätköpaikan kubikulumiin, kun Livius puhuu yleensä vain talosta. Sitä, miten vainaja on erikoiseen hautaansa päätenyt, ei kerrota.¹⁴⁰ Vainajan ruumista saattoi myös säilyttää kubikulumissa ennen hautajaisia.¹⁴¹

Nukkuvan uhrin yllättäminen kubikulumissa ei siis näyttänyt olleen vaikeaa roomalaisille. Tämän lisäksi useat turvautuivat itsemurhaan, jonka suorittamiseen kubikulum tarjosi sopivan suojan. Jo aiemmin mainittu Lucretian raiskaus päättyi häväistyn uhrin itsemurhaan.¹⁴² Muutenkin Rooman kirjallisuudesta löytyy esimerkkejä naisista, jotka päätyvät ottamaan hengen itseltään, useimmiten yhdessä miehensä kanssa: Valerius Maximus (3,2,15) mainitsee Brutuksen vaimon "harjoitelleen" itsemurhaa saatuaan tietää miehensä suunnitelmista Caesarin päänmenoksi. Näin hän halusi varmistua olevansa valmis jakamaan tämän kohtalon, jos murhasuunnitelmat epäonnistuisivat ja mies saisi rangaistuksen

¹⁴⁰ Cic.rep. 2,61: ...*C. Iuli, qui hominem nobilem L. Sestium, cuius in cubiculo ecfossum esse se praesente corpus mortuum diceret...* Liv.3,33,9–10: *defosso cadavere domi apud P.Sestium, patriciae gentis virum invento proloatoque in contionem...* Tapahtumavuosi on ilmeisesti 451 eKr.

¹⁴¹ Tapa ei kuitenkaan liene yleinen roomalaisten keskuudessa, sillä asiasta mainitsee ainostaan Apuleius (met.2,24) taustana uskomattomalle kertomukselle ruumiita järsivistä thessalialaisnoidista (met.2,21–22, 24). Apuleiukselta (met. 8,11) on peräisin maininta vielä yhdestä kubikulumissa sattuneesta väkivallanteosta: murhaajalle kostetaan puhkaisemalla tämän silmät.

¹⁴² Liv.1,58,11

vehkeilystään.¹⁴³ Pliniuksella (epist.3,16,4) esiintyy esimerkillisen rohkea nainen, joka näyttää mallia itsemurhaan tuomitulle aviomiehelleen.¹⁴⁴ Valerius Maximus (9,12,4) kertoo lisäksi melko erikoisesta kuolintavasta, johon sotapäällikkö Q. Catuluksen kerrotaan turvautuneen. Hän teki pakotettuna itsemurhan sulkeutuen tulikuumaksi lämmitettyyn kubikulumiin: *Dux Q. Catulus...exitus violentioris: mori iussus, recenti calce inlito multoque igni percafacto cubiculo se inclusum peremit.*¹⁴⁵

Caesarin Afrikassa käymää sotaa kuvaava historiategos kertoo Caton itsemurhasta vuonna 46 e.Kr. seuraavasti: Cato vetäytyy yölevolle teeskennellen, että kaikki on hyvin. Tosiasiassa hän kuitenkin salakuljettaa mukanaan miekan, johon hän heittäytyy. Talonväki sekä lääkäri epäilevät kuitenkin jotain hämää olevan tekeillä ja tunkeutuvat sisään hänen makuuhuoneeseensa, josta löytävät Caton edelleen hengissä. Paikalle tulleet palvelijat yrittävät sitoa Caton haavaa, mutta tämä repii sen uudelleen auki ja heittää näin henkensä: *Ipse omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L.Caesari, qui tum ei pro quaestore fuerat, commendatis, et sine suspicione, vultu atque sermone quo superiore tempore usus fuerat, cum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit atque ita se traiecit. Qui dum anima nondum expirata concidisset, et impetu facto in cubiculum ex suspitione medicus familiaresque continere atque vulnus obligare coepissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime divellit atque animo praesenti se interemit* (Bell.Afr.88).

Senecalla (epist.77,9) esiintyvä Marcellinus-niminen mies tekee hitaan itsemurhan kubikulumissa paastoamalla ja näännyttämällä: huoneeseen tuodaan amme, jossa hänen päälleen valetaan kuumaa vettä, sekä teltaa, jonka alla hän hikoili nestehukkaa edistääkseen. Lopputuloksena on hidas kuolema: *Triduo abstinnit [sc.Marcellinus] et in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde inlatum est, in quo diu iacuit et calda subinde suffusa paulatim defecit.* Samankaltainen kuolintapa Senecalla muulloinkin, esim. A. Cremutius Corduksen kohdalla (dial.6,22,6): *Usus itaque balneo, quo plus virium poneret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit et, dimissis pueris, quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit; a cena deinde, quasi iam satis in*

¹⁴³ *Quae* [sc. Porcia], cum Bruti viri sui consilium quod de interficiendo ceperat Caesare ... cognosset, egresso cubiculo Bruto cultellum tonsorium quasi unguium reseccandorum causa poposcit, eoque velut forte elapso se vulneravit. Clamore deinde ancillarum in cubiculum revocatus Brutus obiurgare eam coepit...

¹⁴⁴ muut esimerkit: Tac.ann.15,63 ja 16,11

¹⁴⁵ Tarinasta kertoo myös Velleius Paterculus (2,22,4), joka tarkentaa kuolintapaa (tukehtuminen myrkyllisiin kaasuihin), mutta ei mainitse kubikulumia: *Q. Catulus cum ad mortem conquiretur, conclusit se loco nuper calce harenaque perpolito, illatoque igni qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo ... obiit.* Plutarkhos (Mar.44,8), joka myös mainitsee tapauksen, käyttää tapahtumapaikasta nimitystä οὐρημα. Kyseisellä sanalla on varsin laaja merkitys, se voi tarkoittaa niin asuinrakennusta, huonetta kuin talliakin jne, Liddel – Scott – Jones s.v. οὐρημα

cubiculo edisset, abstinuit. Kubikulum suojasi miehen suunnitelmat tarpeeksi pitkään tyttäreltä, joka epäilemättä vastusti isänsä aikeita.

Itsemurha tuli lopulta myös Senecan ja tämän vaimon Paulinan kohtaloksi. Pariskunnan viimeisiä hetkiä kuvaa Tacitus (ann.15,63). Vaikka puoliset suunnittelevat surmaavansa itsensä toistensa seurassa, Seneca pyytää vaimoaan siirtymään toiseen kubikulumiin pelätessään, että molemmat luopuisivat viimein hankkeestaan: *Seneca ... venas abrumpit; saevisque cruciatibusque defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse visendo eius tormenta ad impatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscedere.* Aivan lopuksi Senecakin päättää päivänsä kylvyssä (ann.15,64). Myös Tacitukselta peräisin oleva tieto erään konsulin itsemurhasta noudattaa samanlaista kaavaa: hän viiltää ranteensa auki makuuhuoneessaan lääkärin valvoessa toimitusta, kunnes hänet viedään kylpyyn kuolemaan: *clauditur cubiculo, praesto est medicus, absconditur venae, vicens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur* (Tac.ann.15,69). Tacitukselta on peräisin kertomus vielä yhdestä samantyyppisestä itsemurhatapauksesta: Neron aikana Lucius Vetus, Pollitta ja Sextia tekevät joukkoitsemurhan maatilallan olevassa kubikulumissa, josta heidätkin kannetaan kylpyyn kuolemaan: *tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibus ad verecundiam velati balineis inferuntur* (Tac.ann.16,11). Tacitus (ann.3,15) on kuvannut myös Pison itsemurhan. Itse asiassa meille säilynyt *Annales*-teos päättyy itsemurhakuvaukseen kubikulumissa: *accepto dehinc senatus consulto Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit* [sc. Thrasea]; *porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quaestore, "Libamus" inquit "Iovi liberatori"* (ann.16,35).

Itsemurhan tehneistä keisareista Othon kerrotaan viettäneen viimeisen yönä sotilasleirissä olevassa kubikulumissa. Kuolemaa edeltävänä iltana hän pitää huoneen ovet auki kaikille halukkaille, jotka toivoivat pääsyä hänen puheilleen. Suljettuaan ovet hän nukkui rauhallisen yön ja aamun valjetessa surmasi itsensä tikarilla: ... *et serum usque patente cubiculo, si quis adire vellet, potestatem sui praebuit. Post hoc sedata siti gelidae aquae potione arripuit duos pugiones et explorata utriusque acie, cum alterum pulvino subdidisset, foribus adopertis artissimo somno quievit. Et circa lucem demum expergefactus uno se traiecit ictu infra laevam papillam irrumpentibusque ad primum gemitum modo celans, modo detegens plagam exanimatus est* (Suet.Otho 11,1–2)¹⁴⁶

Vaikka roomalaistalon kubikulum saattoi olla turvaton paikka siellä lepäävälle, erikoisimmat tavat suojautua murhayrityksiltä ovat peräisin kreikkalaisesta maailmasta. Cicero kertoo vainoharhaisesta Syrakusan tyranni Dionysiuksesta, joka varustautuu erikoisin

---

¹⁴⁶ Muut viittaukset itsemurhaan: Apul.met.1,16: Aristomeneen kertomus itsemurhayrityksestä.

keinoin: ...*et cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset eiusque fossae transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipse, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat* (Tusc.5,59)¹⁴⁷ Varotoimiin ryhtyi myös toinen ulkomainen valtaapitävä, josta Cicero (off.2,7,5) ja Valerius Maximus (9,13.ext.3) niin ikään kertovat. Thessialilainen tyranni Alexander, jonka sydänalaa korvensi rakkaus ja pelko vaimoan kohtaan, oli tarinan mukaan niin epäluuloinen, että tarkistutti vaimonsa kubikulumin vuodevaatteita myöten, ennen kuin saapui sinne juhlista barbaarimaisen vartijan saattamana.¹⁴⁸

Lainsäädännöstä kubikulumin suojissa tehdystä murhasta voi lukea *Digesta*-kokoelmasta: *Si maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cubantem necaverit vel uxor maritum, servi poena senatus consulti liberabuntur. Sed si exaudissent et opem non tulissent, plectendi erunt, non tantum si proprii essent mulieris, sed etiam si mariti* (Dig.29,5,3,2)

3.5.5. Vastaanotto

Varakkaan roomalaismiehen julkiseen asemaan kuului itsestäänselvänä näkyvyys yhteiskunnassa. Sosiaalisena näyttämönä toimi hänen kotinsa, joka oli arkkitehtuuria myöten tehty sopimaan yhteiskunnallisten velvoitteiden hoitamiseen. Klienttien vastaanottotiloina toimi perinteisesti *atrium* ja isännän työhuone eli *tablinum* ja ystäviä kestittiin ruokasaleissa. Useat modernit tutkijat Wallace-Hadrillin johdolla ovat todenneet, että myös kubikulum kuului vastaanottoon varattujen tilojen joukkoon.¹⁴⁹

Kubikulumin toiminta vastaanottotilana ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteinen, vaan useimmiten riippuvainen jostakin erityisestä syystä. Syynä saattoi olla esim. isännän sairaus, kuten käy ilmi sairastamista käsittelevästä kappaleesta 3.5.3.¹⁵⁰ tai asian vaatima yksityisyys.

---

¹⁴⁷ Samasta äärimmillen viedystä varotoimenpiteestä kertoo myös Ammianus Marcellinus (16,8,10), joka vertaa keisari Constantiusta Dionysiukseen. Valerius Maximus seuraa Ciceroa kertoessaan saman tarinan: *Dionysius Syracusanorum tyrannus ... cubicularem lectum perinde quasi castra lata fossa cinxit, in quem se ligneo ponte recipiebat, cum forem cubiculi, extrinsecus a custodibus opertam, interiorem claustro ipse diligenter obserasset* (9,13.ext.4)

¹⁴⁸ Cic.off.2,7,5: *..qui [sc. Alexander] ut scriptum legimus cum uxorem Theben diligeret tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens barbarum... districto gladio iubebat anteire praemitebatque de stipatoribus suis qui scrutarentur arculas muliebres et ne quod in vestimentis telum occultaretur exquirerent.*

Val.Max.9,13.ext.3: *... infelicio Alexander, cuius praecordia hinc amor hinc metus torserunt: nam cum infinito ardore coniugis Thebes teneretur, ad eandem ex epulis in cubiculum veniens barbarum compunctum notis Thraciis stricto gladio iubebat anteire, nec prius se in eadem lecto committebat, quam a stipatoribus diligenter esset scrutatus.*

¹⁴⁹ Wallace-Hadrill (1988) 59, alaviite 44. Riggsby (41) viitanee lähinnä tähän mainitessaan jo tarpeeksi monien tutkijoiden käsitellen kubikulumia vastaanottotilana, niin ettei hänen tarvitse enää asiaa todistella.

¹⁵⁰ Kappaleessa esiintyvä Plinius-ote (epist.3,7,4) on saanut tutkijoiden joukossa aikaan keskustelua muodollisen tervehdyskäynnin (*salutatio*) merkityksestä, ks. esim. Sherwin-White 228.

Ciceron puheita Verrestä vastaan pidetään esimerkkeinä kubikulusta tyypillisenä vastaanottotilana. Mielestäni nämä kohdat on useassa tutkimuksessa kuitenkin ymmärretty hieman väärin.¹⁵¹ Ciceron puheissa Verrestä vastaan kubikulusta todellakin mainitaan useasti. Cicero kertoo mm. Verreksen ottaneen vieraita vastaan ja työskennelleen kubikulussa, mutta useista tekstikohdista saa pikemminkin sellaisen käsityksen, että tällaista käytöstä pidettiin sopimattomana: laiska ja moraaliton mies hoitaa asioitaan makuuhuoneessa. Esimerkiksi sopii kohta Verr.6,26–28, jossa Verreksen kerrotaan viettäneen talviajan Syrakusassa lähinnä vuoteessaan makoillen. Säiden salliessa hän matkusti, ei ratsastaen vaan kantotuolissa, joka vietiin aina kussakin kaupungissa sijaitsevaan asuntoon ja suoraan kubikulumiin. Siellä hän otti vastaan sisilialaiset virkamiehet ja roomalaiset ritarit, sekä työskenteli hetkisen ennen antautumista "Venuksen ja Liberin" iloille.¹⁵² Aiemmin on kerrottu varsin väkivaltaisesta ja ilmeisesti myös laittomasta viranhoidosta: kohtuuttomien kymmenyksien maksamisesta kieltäytynyt mies tuodaan aina Verreksen makuuhuoneeseen, jossa hänet maaherran vielä nukkuessa pahoinpidellään. Tässä kohdassa Cicero mainitsee, ettei Verreksen kubikulumiin muuten ollut pääsyä kuin naisilla ja veronkerääjillä.¹⁵³ Kohdassa 4,23 kammottavaksi kuvatus Aproniuksen kerrotaan olleen ainoa seuralainen Verreksen kubikulussa: *Ille [sc. Apronius] erat in tribunali proximus, in cubiculo solus, in convivio dominus*. Kohdassa 4,79 hoidetaan verotukseen liittyviä asioita jälleen Verreksen kubikulussa. Tässä kohdassa paikanvalinnan pöyristyttävyyttä tulee selkeimmin esille. Ciceron tarkoituksena on ollut osoittaa tuomareille Verreksen kunniantomuus sijoittamalla hänet viranhoidotehtäviin kubikulumiin ja peräti sänkyyn! Asian häpeällisyyttä lisää vielä se, että jäljet Verreksen huonomaineisen naiseuralaisen läsnäolosta olivat näkyvillä vuoteessa.¹⁵⁴ Yksi tunnetuimmista lähteenä käytetystä tekstikohdista, jossa kubikulusta esiintyy, on sekin peräisin Ciceron puheesta Verrestä vastaan:... *nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provinciae totius in uno cubiculo inclusa* (Cic.Verr.3,133). Vastapainoksi tällaiselle

¹⁵¹ Riggsby mainitsee lähinnä, että Verreksen toimia kubikulussa voi pitää epäasiallisina, ja niiden luonne vaati salailua. Hän kuitenkin olettaa, että kubikulusta oli vastaanottoa paikkana tyypillinen, ainoastaan Verreksen käsittelemät asiat olivat epänormaaleja (47, 41).

¹⁵² Cic.Verr.6,26: *Hic [sc. Syracusis] ita vivebat, ut eum non facile non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret*. Cic.Verr. 6,27–28: *Eo [sc. in cubiculo] veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani... controversiae secreto deferebantur... Deinde, ubi paulisper in cubiculo ... iura discipserat, Veneri iam et Libero tempus deberi arbitrabatur*.

¹⁵³ Cic.Verr.4,56: *Polemarchus... domum ad istum in ius eductus est, et cum iste [sc. Verres] etiam cubaret, in cubiculum introductus est, quod nisi mulieri et decumano patebat alii nemini*.

¹⁵⁴ Cic.Verr. 4,79: ... *Atque hoc agebat in cubiculo, iudices, atque in lecto suo... praesertim cum in lecto decumanae mulieris vestigia viderent recentia...*

kieroutuneelle käytökselle Cicero asettaa veljensä, jonka suvaitsevuuatta provinssin viranhoitajana hän ylistää eräässä kirjeessään: *facillimos esse aditus ad te, patere auris tuas querelis omnium, nullius inopiam ac solitudinem non modo illo populari accessu ac tribunali sed ne domo quidem et cubiculo esse exclusam tuo* (ad Q.fr 1,7,25).

Epäilyttävään sävyyn Cicero mainitsee myös vihollislähettilään vastaanottamisen kotona, hänen päästämisenä kubikulumiin, vieläpä syrjään johdattamisen ja tähän liittyvän vaaran: *Quam magnum est personam in re publica tueri principis! Quae non animis solum debet sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere etiam seducere hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis* (Cic.Phil.8,29). Verreksen kaltainen esimerkki häpeällisestä käytöksestä ja huonosta johtamistaidosta esiintyy myös Tacituksella, joka mainitsee komentoja kubikuluminsa sängystä jakelevan sotapäällikön: *Hordeonium e cubiculo et lectulo iubere quidquid hosti conducat* (hist.4,24).

Perinteisemmästä vastaanotosta saattaisivat kertoa Senecan maininta Caeliuksesta, joka kestitsee klienttiä kubikulumissa: *cum quo* [sc. Caelio] *ut aiunt, cenabat in cubiculo cliens* (dial.5,8,6), sekä Valerius Maximuksen (5,4,3) tapaus Rooman varhaishistoriasta, jossa kansantribuuni Pomponiuksen luona vieraillee aamuvorhain nuorukainen, jonka isän tribuuni on haastanut oikeuteen. Nuori mies otetaan vastaan Pomponiuksen kubikulumissa, joka on jo täynnä väkeä hänen saapuessaan. Muut paikallaolijat, joita ei sen tarkemmin määritellä, määrätään poistumaan, jotta tribuuni voisi paremmin perehtyä nuorukaisen asioihin. Tämä käyttää kuitenkin tilaisuutta hyväksi ja uhkailee tribuunia mukanaan salakuljettamalla miekalla.¹⁵⁵ Tarina tunnetaan myös Liviukselta (perioch.7). Koska muita kubikulumissa olleita henkilöitä ei sen tarkemmin määritellä, on vaikea päätellä oliko kyse klienttien vastaanotosta vai yllätettiin Pomponius kesken aamutoimien.¹⁵⁶

Salutatio alkoi kylläkin jo ilmeisen varhain aamulla. Loma-aikoina saatettiin tervehdyskäynnit aloittaa myöhemmin, aamuyhdeksän aikaan. Keisari Antoninus Pius ei välittänyt tervehdyskäyntien muodollisuuksista, vaan saattoi pitää niitä myös maaseutuhuvilallaan Rooman ulkopuolella (esim. Aur.Front.p.61 sekä p.62 v.d.H.).¹⁵⁷ Näistä tekstikohdista ei selviä, missä tervehdyskäynti pidettiin. Sen sijaan Fronton kirjeessä Lucius

---

¹⁵⁵ *Manlius adolescens ... protinus urbem petit et se in Pomponii domum prima luce direxit. Qui existimans in hoc eum venisse, ut patris crimina, a quo plus iusto aspere tractabatur, deferret, excedere omnes iussit cubiculo, quo licentius, remotis arbitris, indicium perageret. Nactus occasionem opportunam proposito suo, iuvenis gladium quem tectum attulerat destrinxit.*

¹⁵⁶ Vrt. Riggsby 45.

¹⁵⁷ Van den Hout 10 (Hug, s.v. *salutatio*, RE 1 A 2 (1920), Mommsen, Staatsrecht II, 813, 834)

Verukselle mainitaan ilmeisesti muissa jopa kateutta herättänyt suosionosoitus, yksityinen audienssi keisarillisessa kubikulussa: +... *desideretur is honor, quo pariter quisque expetit si quid honoris aliis impertitum videat. Probasti me laudastique consilium, neque tamen triduo amplius vel quatrinduo id a te optinere potuisti, ut mihi verbo saltem+ responderes; sed ita excogitasti: primum me intromitti in cubiculum iubebas, ita sine cuiusquam invidia osculum dabas...*(Fronto p.111–112 v.d.H.).¹⁵⁸ Kutsu keisarin makuuhuoneeseen ei ollut aina kadehdittavaa: Domitianuksen kerrotaan kestinneen hilpeästi rahastonhoitajaansa kubikulussaan juuri ennen tämän lähettämistä teloitettavaksi: *Auctorem summarum pridie quam cruci figeret in cubiculum vocavit, assidere in toro iuxta coegit, securum hilaremque dimisit...* (Suet.Dom.11,1).

Keisarilliseen hallintoon kuuluvat yksityiset oikeudenkäynnit ja neuvonpidot tunnetaan jo keisariajan alusta Senecan (clem.1,9,7) välityksellä. Hän kertoo Augustuksesta, joka pohtiessaan erään häntä vastaan rikkoneen kohtalosta päättää kutsua ystäviään neuvonpitoon. Kokous peruuntuukin, kun Augustus päättää ottaa vastaan syyllisen yksinään. Kahdenkeskinen neuvottelu tapahtuu Augustuksen kubikulussa, joka oli tarkoitusta varten tyhjennetty ylimääräisistä ihmisistä (kyseessä ilmeisesti vaimo ja orjat, vaikka heitä ei mainitakaan) ja jonne oli tuotu istuin syytettyä varten: ... *renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogaverat, imperavit et Cinnam unum ad se accersit dimissisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram iussisset*. Keisarilliseen hallintoon liittyviä kokouksia ja oikeudenistuntoja saatettiin järjestää Augustuksen jälkeenkin keisarin kubikulussa. Tacitus (ann.11,2) on säilyttänyt tiedon keisari Claudiuksen aikana järjestetystä kuulustelusta, jossa oli syytetyn ja keisarin lisäksi paikalla myös keisarin puoliso Messalina sekä syyttäjänä toiminut henkilö.¹⁵⁹

Ongelmallista oikeusasiaa saatettiin puida myös yksityiskodeissa, kuten käy ilmi Pliniuksen kirjeestä, jossa hän kertoo ongelmallisen perintöasian hoitamisesta. Asianosaiset ja Pliniuksen avustajat on kutsuttu esittämään asiansa Pliniuksen kubikulumiin: *adhibui in consilium duos, quos tunc civitas nostra spectatissimos habuit, Corellium et Frontinum. His circumdatus in cubiculo meo sedi. Dixit Curianus, quae pro se putabat* (Plin.epist.5,1,5).¹⁶⁰ Vielä 300-luvulla kirjoittaneella Ammianus Marcellinuksella (28,4,26) kubikulum esiintyy paikkana, jossa hoidetaan virallisia asioita. Ammianus kertoo avioparin testamentinteosta. Testamentin

¹⁵⁸ Aiemmassa kirjeessä hän on ilmeisesti yrittänyt ehdottaa, ettei hänen ja keisarin lämpimät välit tulisi yleiseen tietoon hovissa: Van den Hout 275; Haines, vol.2, 238. Kateudesta keisarillisessa hovissa: Van den Hout 144; Ks. myös Sen.Benef.6,34,2.

¹⁵⁹ *Neque data senatus copia: intra cubiculum auditur, Messalina coram et Suillio ...cubiculo egrediens [sc. Messalina] monet Vitellium, ne elabi reum sineret*

¹⁶⁰ *Consilium* on tässä ikään kuin oikeudenkäynti, joka järjestettiin yksityistalossa, ks. Sherwin-White 314.

laatimista varten aviopuolisoiden luokse kutsutaan lainoppineita, joiden kanssa asiaa puidaan. Myös synnyinhetkellä saadun kohtalon ts. horoskooppien tulkitsijat ovat apuna virallisen asian hoidossa. Toinen osapuoli käsittelee asiaa kubikulumissa, toinen on majoittunut *triclinium*-ruokailutilaan. Vaikka tekstissä ei suoraan sanota, niin siitä voi päätellä, että aviomiehen puoluelaiset työskentelevät kubikulumin puolella ja vaimon ryhmä on kokontunut ruokasaliin: *Parte alia uxor ... maritum testari compellit, hocque idem ut faciat uxor, urget maritus instanter: et periti iuris altrinsecus assciscuntur, unus in cubiculo alter eius aemulus in triclinio, repugnantia tractaturi: eisdemque subseruntur genitalium fatorum interpretes controversi; hinc praefecturas profusius largientes, et sepulturas divitum matronarum; inde ad exequias virorum iam adventantes necessaria parari oportere et iubentes.*

Kubikulumin yksityisyys ja sen takaama soveliaisuus esiintyy myös Tacituksen (ann.4,69) kertomuksessa salaliittolaisista, jotka pyrkivät ilmiantamaan vihollisensa ja saattamaan tämän huonoon valoon. Salajuonen mukaan kohde tuli viedä näennäisesti rauhalliseen paikkaan, jossa tämä voisi puhua ajatuksensa julki. Todellisuudessa tilaisuuteen oli kuitenkin järjestetty kuuntelumahdollisuus usealle ihmiselle. Keskustelupaikkana oli yksityistalon kubikulum, jonka yläpuolella olevan paneelikaton ja ulkokaton väliin oli tehty piilopaikka salakuuntelijoille.¹⁶¹

Ystävien viihdyttäminen ja vapaamuotoinen seurustelu saattoi myös tapahtua kubikulumissa. Cicero (rep.1,14 alkaen) kuvaa keskustelua, joka käydään Scipio Africanuksen maaseutuasunnolla (*horti*)¹⁶² *Feriae Latinae* -liittojuhlan aikaan vuonna 129 eKr. Keskustelemassa on isännän lisäksi tämän läheisiä ystäviä ja sukulaisia. Keskustelu saa alkunsa Scipion ja tämän sisarenpojan, ensimmäisenä paikalle saapuneen Q. Tuberon välillä kubikulumissa. Paikkaa ei varsinaisesti mainita, mutta se käy ilmi tekstistä myöhemmin. Tubero saapuu melko aikaisin joutilaana olevan Scipion luo: *Tunc ille [sc. Tubero]:" ... te autem permagnum est nancisci otiosum"* (rep.1,14). Keskustelu on jo käynnissä, kun paikalle saapuu L. Furius Philus yllättäen puhujat. Hänelle tarjotaan paikka vuoteella, samoin kuin samaan aikaan saapuvalla P. Rutilius Rufukselle (rep.1,17): ... *Scipio.. L.Furium repente venientem aspexit, eumque ut salutavit amicissime adprehendit et in lecto suo conlocavit. Et cum simul P.Rutilius venisset, eum quoque ut salutavit, propter Tuberonem iussit adsidere.* Pian herrojen asetuttua istumaan vuoteille,

¹⁶¹ Tac.ann.4,69: *Consultant ... quonam modo ea plurium auditu acciperentur. Nam loco in quem coibatur servanda solitudinis facies; ... Tectum inter et laquearia tres senatores ... sese abstrudunt, foraminibus et rimis aures admovent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum ... domum et in cubiculum trahit...*

¹⁶² *in hortis*: Scipion *horti* sijaitsivat Campus Martiuksella, pomeriumin ulkopuolella (Zetzel 111).

paikalle saapuu orja, joka ilmoittaa C. Laeliuksen olevan tulossa kohti Scipion asuntoa. Saatuaan tiedon tästä Scipio pukeutuu, laittaa kengät jalkaansa, poistuu kubikulumista ja ottaa vastaan Laeliuksen, sekä hänen kanssaan saapuvat miehet pylväskäytävässä (rep.1,18): ... *puer nuntiauit venire ad eum Laelium domoque iam exisse. Tum Scipio calceis et vestimentis sumptis e cubiculo est egressus, et cum paululum inambulavisset in porticu, Laelium advenientem salutavit et eos, qui una venerant.* Ystävien tapaaminen ja keskustelu jatkuu kubikulumin ulkopuolella, ensin pylväskäytävässä ja lopulta ulkona "talviauringon paistessa" (rep.1,18): *quos cum omnis salutavisset, convertit se in porticu et coniecit in medium Laelium;... placitum est, ut in aprico maxime pratuli loco, quod erat hibernum tempus anni, considerent.*¹⁶³

Keskustelua ei siis käyty kubikulumissa, vaan sen ulkopuolella, ehkä suurehkon osanottajamäärän vuoksi. Orja ilmoittaa hyvissä ajoin Laeliuksen saapumisesta, mutta aikaisin saapuneet vieraat pääsevät yllättämään Scipion kubikulumissaan. Vaikka he saapuvat yllättäen (joskin ilmeisesti aiemmin kutsuttuina), heidät otetaan vastaan ystävällisesti ja annetaan paikka vuoteella. Ennen kuin Laelius saapuu, Scipio pukee päälleen muodollisemmat vaatteet ja kengät (*calceus*); tekstistä voisi päätellä, että vaatteita säilytettiin kubikulumissa, mutta se ei ole mitenkään varmaa.

Toinen hyvin tunnettu ja usein esimerkkinä käytetty teksti on Tacituksen dialogi puhujista (*Dialogus de oratoribus*), joka lienee saanut vaikutteita edellämainitusta Ciceron tekstistä. Dialogi on sijoitettu Curiatius Maternuksen kubikulumiin. Keskustelun osanottajat ja kuuntelijan roolissa ollut Tacitus saapuvat Maternuksen taloon ja astuvat sisään kubikulumiin, jossa he tapaavat tämän kirjaa lukemassa: *Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum ... librum inter manus habentem deprehendimus* (dial.3,1) Keskustelu pääsee vauhtiin ja käy niin innokkaana, että kun vielä yksi osanottaja saapuu yllättäen paikalle ja astuu sisään huoneeseen, hän uskoo tulleensa sopimattomaan aikaan: *Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, cum Vipstanius Messalla cubiculum eius ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiore inter eos esse sermonem, "Num parum tempestivus" inquit "interveni secretum consilium et causae alicuius meditationem tractantibus?"* (dial.14,1).

Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon vanhemman Pliniuksen tekstissä (nat.15,38) esiintyvä termi *virorum saluatorium cubiculum*, joka on tämankaltaisena viittauksena ainoa lajissaan. Plinius kertoo tietynlaisesta, kvittenin tapaisesta hedelmästä, jota tarjoillaan näissä miehille varatuissa vastaanottohuoneissa: *strutheis autem cotonea insita suum genus facere*

¹⁶³ Keskustelun ajoituksesta, osanottajista ja paikasta enemmän ks. Zetzel 8–11, 110–114.

Mulvianum, quae sola ex his vel cruda manduntur, iam et virorum saluatoriis cubiculis inclusa ac simulacris noctium consciis inposita. Viittaus öisiä puuhia vartioiviin patsaisiin on mielenkiintoinen ja tulkittava niin, että tässä tapauksessa samaa kubikulumia käytettiin myös yöllä, eikä se ollut ainoastaan päiväkäytössä.

Aulus Gelliuksen (2,2,2) maininta Kreetan käskynhaltijan vierailusta ateenalaisen filosofi Tauruksen luona luetaan usein kubikulumista vastaanottotilana kertovien lähteiden joukkoon. Sinänsä mielenkiintoinen katkelma kertoo, kuinka filosofiseen keskusteluun päädytään Tauruksen kubikulumin edustalla: *Taurus ... sedebat pro cubiculi sui foribus et assistentibus nobis sermocinabatur. Introivit provinciae [sc. Cretae] praeses ...* Keskustelu käydään kuitenkin makuutilan ulkopuolella ja kreikkalaisessa ympäristössä.

3.5.6. Työnteko

Useat edellisessä kappaleessa mainitut kohdat viittaavat siihen, että kubikulum oli sovelias paikka erilaisten asioiden hoitoon, ikään kuin toimistotila. Huoneessa voitiin hoitaa myös yksityisasiota, kuten kirjoittamista ja kirjeenvaihtoa.¹⁶⁴ Quintilianus (inst.10,3,22–29) neuvoo välttämään luonnonkauniita ja virikkeellisiä paikkoja työskentelypaikan valinnassa. Sovelias ja tarpeeksi rauhallinen työtila on suljetun oven takana kubikulumissa, jossa voi lampun valossa työstää tekstiä: *Ideoque lucubrantes silentium noctis et clusum cubiculum et lumen unum velut erectos maxime teneat.* Quintilianus ei tarkemmin määrittele, onko kirjoittamiselle parempi antautua kaupungissa vai maaseudun rauhassa, mutta muutamista teksteistä käy ilmi, että nimenomaan maaseutuhuvilalla kubikulum soveltui kirjoituspaikaksi. Tämä tulee esiin mm. Marcus Aureliuksen kirjeissä Frontolle: hän työskentelee, lukee ja kirjoittaa öisin, mitä ilmeisimmin kubikulumissaan, vaikka nimitystä ei aina mainita. Eräässäkkin kirjeessä hän mainitsee työskennelleensä aamukolmesta kahdeksaan, jonka jälkeen hän tallusteli sandaaleissa kubikuluminensa edustalla tunnin ajan. Tämän jälkeen hän vaihtoi kengät ja lähti tervehdyskäynnille Antoninus Piuksen luo: *Ego hodie ab hora nona noctis in secundam diei bene disposito cibo studivi; a secunda in tertiam soleatus libentissime inambulavi ante cubiculum meum. Deinde calceatus sagulo sumpto abii salutatum dominum meum* (Aur.Fronto p.61 v.d.H.).¹⁶⁵ Viittaus metsästyksen osoittaa, että kirje on kirjoitettu maalla. Centum Cellaessa sijaitsevasta

¹⁶⁴ Vrt. myös aiemmin esiintynyt maininta kirjailija Silius Italicuksesta, jonka Plinius (epist.3,7,4) mainitsee käyneen filosofisia keskusteluita makuuhuoneessaan aina kun kirjoittamiseltaan ehti. Myös Riggsby (41) mainitsee tämän funktion ("transaction of business"), joskin varsin lyhykäisesti.

¹⁶⁵ Ks. myös Aur.Fronto p.62 v.d.H.

keisarillisesta huvilastaan hän kirjoittaa seuraavasti: hyvien unenlahjojensa ansiosta nukkuminen ei tuota ongelmia, mutta makuuhuoneen kylmyys hankaloittaa kirjoittamista, kun käsiä ei tarkene pitää vuodevaatteiden ulkopuolella! Van den Houtin mukaan antiikin aikana ei tunnettu kirjoituspöytiä, vaan kirjoittaminen tapahtui aina leposohvalla tai vuoteella maaten.¹⁶⁶ Tämä tuskin pitää täysin paikkaansa, mutta toisaalta mm. Pliniuksen tekstien perusteella tiedetään roomalaisten käyttäneen kirjureita, joten Marcus Aureliuksellakin on saattanut olla orja avustamassa kirjoitustyössä heti aamusta. Kirjurin käyttö ei kuitenkaan liene ollut välttämätöntä, minkä voi myös päätellä Pliniukselta, joka kertoo konsuli Spurinnan maaseutusunnollaan noudattamasta tarkasta päiväohjelmasta. Tähän kuuluu keskipäivään ajoittuva lepo tai vaihtoehtoisesti kirjoitustuokio kubikulussa: *iterum residet vel se cubiculo ac stilo reddit* (epist.3,1). Myös Pliniuksen omalla, Laurentumissa sijaitsevalla maaseutuhuvilalla saattoi harrastaa kirjallisuutta kubikulussa (epist.2,17). Kubikulum saattoi olla tarkoitettu myös päiväkäyttöön, jos ei lepoa varten niin ehkäpä juuri lueskeluun tai vieraiden vastaanottoon (vrt. *cubula diurna, nocturna* Plin.epist.1,3). Sherwin-Whiten mukaan Pliniuksella oli itsellään tapana pysytellä kubikulumin leposohvalla vieläkin myöhempään aamuisin, eikä ilmeisesti kysymys ei ollut enää nukkumisesta.¹⁶⁷ Maaseutuhuvilalla kubikulussa voi myös nauttia aamun rauhallisista hetkistä lueskellen ja katsellen kauniita, merellisiä maisemia Ciceron ystävän M. Mariuksen esimerkin mukaan: *neque tamen dubito quin tu in illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforando patefecisti sinum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris* (Cic.fam.7,1,1).¹⁶⁸

Yksi maininta kubikulusta kirjeenvaihdon yhteydessä löytyy myös Petroniuksen romaanista. *Satyriva*-teoksen päähenkilö käy kirjeenvaihtoa Circe-nimisen naisen kanssa, ja kirjeitä kuljettaa naisen palvelijatar: *cubiculum autem meum Chrysis intravit, codicillosque mibi dominae suae reddidit* (Petron.129,3)

¹⁶⁶Aur.Fronto p.85 v.d.H.: *et dormire quidem possum, nam sum multi somni; sed tantum frigoris est in cubiculo meo, ut manus vix exseri possunt*. Tulkinta *exseri*-verbistä (tulla paljastetuksi) merkityksessä "paljastaa kädet vällyjen välistä" on peräisin Hainesilta. Kirje ajoitetaan yleisesti aikavälille 139–145. Van den Hout 108, 222–223; Haines, vol.1, 54

¹⁶⁷Sherwin-White 206 (ks.myös Plin.epist.9,36), keskipäivän lepohetkestä, "siestasta": 208.

¹⁶⁸Tämä teksti jää kuitenkin kubikulussa tapahtuvan toiminnan osalta hieman epävarmaksi. Epäselvyyksiä aiheuttaa käsikirjoitusten erilaiset lukutavat. Lainaamani Shackleton Bailey'n (1977) edition teksti vaikuttaa järkeenkäyvältä. Glynn Williamsin Loeb-editiossa ehdotetaan kuitenkin seuraavaa: *tibi Stabianam perforando patefecisti scenam ... spectiunculis consumpseris*: tällä yhdistetään M. Mariuksen aamutoimet kirjeessä mainittuihin kisoihin, jotka Mariukselta jäävät väliin. Rekonstruktio on kuitenkin hieman keinotekoisena oloinen. Niin kisoista kuin M. Mariuksesta ja hänen mahdollisesti Pompejissa sijainneesta huvilastaan, sekä ilmaisusta *perforando patefecisti* lisää: Shackleton Bailey (1977) 323–324, Glynn Williams 3–4, Castrén 189

Myöhäisissä keisarielämäkerroissa viitataan kahdesti kubikulumiin ikään kuin työhuoneena: keisari Commoduksella oli lista henkilöistä, jotka hän suunnitteli päästävänsä päiviltä, mutta suunnitelma raukesi palvelijan heitettyä pois kyseisen listan. Alexander Severuksen kerrotaan säilyttäneen ja tutkineen listoja sotilaistaan ollessaan yksin kubikulumissaan.¹⁶⁹ Vrt. myös Suetoniuksen maininta kubikulumissa surmatusta Domitianuksesta: salamurhaaja uskotteli keisarille tuovansa tärkeää tietoa ja hänet vastaanotettiin ja hänen tuomansa kirje luettiin makuuhuoneessa (Suet.Dom.17,1–2).

Ciceron viittaus klienttiin kubikulumissa on mielestäni pikemminkin osoitus siitä, että kubikulum saattoi olla myös asianajajan työhuone kuin paikka, jossa asiakkaita otettiin vastaan: *causam tamquam unius clientis in cubiculo meo discere* (Scaur.26).

Vaikuttaa siis siltä, että kubikulumin funktio saattoi hyvinkin mennä *tablinum*-nimisen tilan kanssa päällekkäin.

3.5.7. Oleskelu, olohuone

Aina ei ole mahdollista selvittää tekstikohdan perusteella, mikä on kubikulumin varsinainen käyttötarkoitus. Joskus sanaa käytetään vain yleismerkityksessä huone¹⁷⁰, näin esim. Ciceron kiinteistövälytystoimintaa käsittelevässä esimerkissä, jonka hän esittelee pohtiessaan moraalikysymystä hyödyn ja kunnian välillä. Esimerkissä hän mainitsee taloja myyvän miehen. Kaupan olevien rakennusten tiloista mainitaan ainoastaan kubikulum: *Vendat aedes vir bonus propter aliqua vitia, quae ipse norit, ceteri ignorent, pestilentes sint et habeantur salubres; ignoretur in omnibus cubiculis apparere serpentes, male materiatae sint, ruinosae, sed hoc praeter dominum nemo sciat* (Cic.off.3,54).¹⁷¹ Myös monikerroksisessa asuintalossa tai yksityistalon yläkerrassa oleva vuokrahuone voi olla nimeltään kubikulum (Dig.9,3,5,2).

Myös muutamissa Pliniuksen tekstikohdissa puhutaan taloista, joista mainitaan ainoastaan kubikulum: esimerkiksi kirjeessä vaimonsa isoisälle (7,23) hän neuvoa tätä jäämään kotinsa kubikulumin suojiin. Samoin Pliniuksen huvilakuvauksissa (epist.2,17; 5,6) useat kubikulum-maininnat viittaavat oleskelutiloihin, joiden käyttötarkoitus on moninainen. Ajatus kubikulumista eräänlaisena "olohuoneena" esiintyy myös Petroniuksella (77).

---

¹⁶⁹ Hist.Aug.Comm.9,3: *Quod per parvulum quendam proditum est, qui tabulam e cubiculo eiecit, in qua occidendorum erant nomina scripta*; Hist.Aug.Alex.21,6: *Milites suos ubique scivit, ut in cubiculo haberet breves et numerum et tempora militantium continentes, semperque, cum solus esset et rationes eorum et numerum et dignitates et stipendia recenseret...*

¹⁷⁰ Mielenkiintoinen lisätutkimuksen aihe olisi vertailla kubikulumia tässä merkityksessä *conclave*-termin kanssa.

¹⁷¹ Vrt. myös Riggsby 48: Kubikulum edustaa koko taloa

Kertoessaan kodistaan Trimalkio mainitsee, että rakennuksessa on useita huoneita, joiden nimi on kubikulum. Näistä vain yksi on varattu Trimalkion levolle. Samassa tekstissä esiintyy myös sana "olohuone" *sensorium*, jota Trimalkio käyttää puhuessaan vaimollensa varatuista tiloista heidän kodissaan.

Gellius (12,13,27–28) käyttää kubikulumin nimitystä esimerkkinä selittäessään erästä Ciceron kirjoitusta. Huoneen funktio ei käy ilmi, mutta se on epäilemättä Gelliukselle ja hänen tekstinsä yleisölle selvä asia: "*Intra montem, inquit, Taurum regnare iusserunt*", *quod non proinde est ut intra cubiculum dicimus, nisi videri potest id esse intra montem, quod est intra regiones quae Tauri montis obiectu separantur. Nam sicuti qui intra cubiculum est, is non in cubicoli parietibus sed intra parietes est quibus cubiculum includitur qui tamen ipsi quoque parietes in cubiculo sunt...* Vähän samaan tapaan, eli kielellisen selityksen yhteydessä Gellius (12,13,10) käyttää kubikulum-nimitystä myös toisaalla teoksessaan: *nam qui dicit 'intra oppidum', 'intra cubiculum', 'intra ferias', non dicit aliud quam 'in oppido', 'in cubiculo', 'in feriis'.*

3.5.8 Uskonto

Muutama tekstikohta paljastaa, että kubikulum saattoi todistaa myös uskonnollista toimintaa. Varhaisin esimerkki on Noniuksella säilynyt lainaus Varroilta, jossa esitellään *sacrifico*-verbiä: *Sacrificantur, pro sacrificant. Varro: Antiquitatum Rerum Divinarum lib. XIV: biviris nuptis sacrificabantur in cubiculo viduae* (Varro frg.Non.p.480M). Uhrauskäytäntö jää valitettavan epäselväksi lainauksen lyhyden vuoksi, mutta joka tapauksessa uhraus suoritetaan kubikulumeissa. Suetonius (Aug.7) mainitsee kubikulumeissa palvottavat *Lares*-kotijumalat: *inter cubicoli Lares colitur* [sc. *imaguncula Augusti*]. Domitianuksen aikana keisarihovin laareista huolehtiminen oli annettu orjapojan tehtäväksi: *Puer, qui curae Larum cubicoli ex consuetudine assistens* [sc. *puer*] (Suet.Dom.17,5).

Vanhemman Pliniuksen (nat.15,38) maininta jumalankuvista kubikulumeissa (*cubiculis inclusa ac simulacris noctium consciis inposita*) on myös mielenkiintoinen, mutta tekstistä ei selviä onko kyseessä kulttikäyttöön tarkoitettut patsaat vai puhuuko hän vain yleisesti koristeista.¹⁷² Kubikulumin voi löytää myös temppeleistä, kuten Apuleiuksen Isiksen pyhäköstä kertovasta maininnasta käy ilmi: *At cum ad ipsum iam templum pervenimus, sacerdos maximus quique divinas effigies progerebant et qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati intra cubiculum deae recepti, disponunt rite simulacra spirantia* (met.11,17), vrt. myös Hyg. (190,5) ja CIL III, 10403.

¹⁷² Vrt. myös Tac.ann.15,55: *...ferrum.. olim religione patria cultum et in cubiculo habitum ac fraude liberti subreptum*

Kristillisessä kirjallisuudessa kubikulum nimetään paikaksi, jonne kunkin tulee vetäytyä rukoilemaan Herraa, tästä tarkemmin kappaleessa 3.1.

Yhdessä tekstikohdassa kubikulum sai todistaa noituutta: Apuleiuksen (met. 3,24–25) Lucius muuttuu epäonnisen yrityksen seurauksena aasiksi.¹⁷³

3.5.9. Hauta

TLL-teoksen mukaan muutamat piirtokirjoituksissa esiintyvät maininnat kubikulumeista viittaavat hautoihin, ja tarkemmin sanottuna hautakammion sisäosiin ("*camera intima in sepulcro*").¹⁷⁴ Lepopaikkana tämä sopisikin hyvin kubikulumin funktioihin. Useimmat TLL:n mainitsemat piirtokirjoitukset todella viittaavatkin hautarakennelmiin ja niiden yhteydessä oleviin kubikulumeihin. Esimerkkipiirtokirjoitukset ovat peräisin lähinnä Puteolin ja Ostian seudulta. Yksi mukana ollut pompejilaisesimerkki (CIL IV suppl. 2, 4049) ei kuitenkaan tue väitettä siitä, että kubikulum olisi myös hautakammion nimitys. Kyseessä on teksti *Rufini cubiculum*, joka on peräisin pompejilaisen kaupunkitalon seinästä. Kyseinen talo tunnetaan nykyään nimellä *Casa degli epigrammi greci* (V,1,18), ja piirtokirjoitus on raapustettu talon peristyylin vasempaan seinään, sen vasemmanpuoliseen exedraan. Rufinus-niminen asukas mainitaan myös toisen piirtokirjoituksen yhteydessä.¹⁷⁵

3.5.10. Eläinsuoja

Palladiuksen maanviljelysoppaassa kubikulum-nimitystä käytetään lintuhäkeistä, joissa turturikyhkyjä ja rastaista saatettiin pitää vangittuina ja ruokittavina: *Sed columbarii cellae duo subiecta cubicula fiant...quo turtures claudi possint. quos nutrire facillimum est* (1,25) ja *aliud vero cubiculum turdos nutriat* (1,26). Nimitys vaikuttaisi olevan Rooman kirjallisuudessa ainoa lajiaan.¹⁷⁶

3.5.11. Keisarillinen katos

Kubikulum esiintyy kahdesti viittaamassa juhlanäytösten yhteydessä olevaan keisarille varattuun aitioon: Suetonius (Nero 12,5) kertoo Neron seuranneen aition suojista

---

¹⁷³ Kaunokirjallisen tyyliinsä vuoksi tekstikohta jää hieman epäselväksi: kappaleessa 3,26 aasiksi muuttunut Lucius menee talliin.

¹⁷⁴ TLL IV,1268, 76: mm. CE 1563,9, CIL IV suppl.2, 4049; CIL X 1870, 2015, 2338, 2533, 3300, 4035; CIL XIV 158, 715, 1383, 3323; Vrt. Myös Ps.Quint.decl.8,22

¹⁷⁵ Mau 508; 472: *Rufinus habitabat in aedibus n. 18, ubi in peristylia pariete graphio exaratum exstat.*

¹⁷⁶ Ks. myös Martin 137.

meritaistelunäytöksen yhteydessä esitettyä mytologista kohtausta, jonka päätteeksi Ikaros putosi aivan aition viereen¹⁷⁷. Plinius (paneg.51) puolestaan ylistää Trajanusta siitä, että tämä näyttäytyy kansalle julkisesti kisoissa eikä tyydy piilottelemaan kubikulumissa: *licebit ergo te civibus tuis invicem contueri; dabitur non cubiculum principis, sed ipsum principem cernere in publico, in populo sedentem*. Trajanuksen julkisuuspolitiikan kiittäminen jatkuu myös kappaleessa 83.

3.5.12. Rakennustekninen termi

Vitruvius (4,2,4) käyttää kubikulum-nimitystä ainutlaatuisella tavalla selittäessään kreikankielisen ὀπάς-termin merkitystä. Hänen mukaansa tämä termi tarkoittaa lankkujen ja hirsien kannattelemissa varten seinään tehtyjä aukkoja, joiden varassa hirret ja lankut lepäävät ja joita latinaksi kutsutaan termillä *cava columbaria*: *Ὀπάς enim Graeci tignorum cubicula et asserum appellant, uti nostri ea cava columbaria*. Selityksen taustalla on epäilemättä kubikulumin merkitys leposijana.

3.5.13. Muut funktiot ja merkitykset

Kubikulumissa saatettiin myös ruokailla (Apul.met.2,10; Sen.dial.5,8,6; 6,22,6; Plin.nat.15,38), hoitaa kauneutta tai peseytyä, pukeutua ja säilyttää vaatteita sekä muita esineitä. Peseytyminen ei ollut tyypillinen kubikulumiin sijoittuva tapahtuma, mutta tarpeen vaatiessa se voitiin varustaa kylpyvälinein (Sen.epist.77,9; Apul.met.met.5,1–2).¹⁷⁸ Kubikulum mainitaan usein peseytymisen yhteydessä, mutta ei peseytymispaikkana, vaan tilana, josta jatkettiin matkaa muualla sijaitseviin kylpytiloihin (Tac.ann.15.64; 15.69; 16.11; Apul.met.1,23–24). Kauneudenhoidon eli tässä tapauksessa kynsien leikkaamisen mainitsee Valerius Maximus (3,2,15).¹⁷⁹

Pompejilaisten talojen kubikulum-nimellä kulkevista huoneista useat näyttävät toimineen henkilökohtaisten tavaroiden säilytystiloina kaupungin tuhon aikana. Kirjallisista lähteistä löytyy viitteitä säilytystarkoituksesta, joskin harvakseltaan.¹⁸⁰ Pliniuksen

¹⁷⁷ *Icarus primo statim conatu iuxta cubiculum eius decidit ipsumque cruore respersit. Nam perraro praesidere, ceterum accubans, parvis primum foraminibus, deinde tot podio adaptato spectare consueverat.*

¹⁷⁸ Sen.epist.100,6: ylellisissä taloissa saattoi olla juokseva vesi kubikulumeissa, mutta epäselväksi jää, oliko se tarkoitettu ainoastaan koristelukäyttöön (suihkulähteelle).

¹⁷⁹ Vrt. Berg (2008) 117.

¹⁸⁰ Riggsby (42, alaviite 40) väittää etteivät kirjalliset lähteet todista kubikulumeiden toimineen varastotiloina vaikka E. Dwyerin (1982, esim. 115–116) tutkimus Marcus Lucretiuksen talon löydöistä voisi osoittaa toisin. Dwyer esittää myös toisessa tutkimuksessaan (1991, esim. 28), että kubikulum saattoi olla myös varastohuone. Allisonin (72, 76) mukaan useat pompejilaistalojen koristelemattomat, kubikulumeiksi mainitut tilat toimivat

huvilakuvauksessa (epist.2,17) tähän viitataan kahdessa kohdassa: *Parieti eius [sc. cubiculi] in bibliothecae speciem armarium insertum est* sekä *Contra parietem medium zotheca perquam eleganter recedit*. (Perintö)esineiden säilyttäminen kubikulumissa mainitaan kahdessa eri tekstissä, joissa molemmissa pidetään tallessa miekkaa: *Habuerat adulescens gladium in cubiculo suo semper, sive antequam in hanc fortunam incideret, paratum, sive quia caecitatis miserae solacium est habere rem videntium* (Ps.Quint.decl.1,3) sekä Tac.ann.15,55.¹⁸¹

Augustuksen kerrotaan käyttäneen kotona epämuodollisia vaatteita, mutta säilyttäneen huoneessaan virallisia ulkovaatteita yllättävien tilanteiden varalle: *Forensia autem et calceos numquam non intra cubiculum habuit ad subitos repentinosque casus parata* (Suet.Aug.73). Pukeutuminen ja vaatteiden vaihto mainitaan muutamassa kohdassa: Plautuksella (Cas.796) puetaan vale-morsianta kubikulumissa: *Illae autem in cubiculo armigerum exornant duae, / quem dent pro Casina nuptum nostro vilico*. Marcus Aurelius kertoo vaatteiden vaihdosta ennen sänkyyn menemistä: *Igitur calceis detractis, vestimentis positis, in lectulo ad duas horas commoratus sum* (Aur.Fronto p.61,v.d.H). Tekstikohdassa ei tarkemmin eritellä missä kyseinen *lectulus* sijaitsi, mutta arvatenkin sen paikka oli kubikulumissa. Kubikulumissa saattoi Augustuksen tavoin käyttää epävirallisia kotivaatteita (Cic.rep.1,18; Plin.epist.3,1; Suet.Vit.8,1; Aur.Fronto p.61 v.d.H).¹⁸² Myös kuvaukset kaapeista ja muista säilytykseen sopivista esineistä sekä tieto siitä, että kubikulumeissa saattoi olla myös ulkoapäin suljettavat ovet viittaavat varastointimahdollisuuteen.

Mielenkiintoista on myös tarkastella, millaiset funktiot puuttuvat kubikulum-kuvauksista. Yksi maininta viittaa Tituksen syntyneen pienessä ja hämärässä kubikulumissa jossakin talonrähjässä Esquilinus- tai Quirinalis-kukkulalla (Suet.Tit.11,1): *... natus est prope Septizonium sordidis aedibus, cubiculo vero perparvo et obscuro*,¹⁸³ muuten synnytyksistä ei kerrota kubikulumien yhteydessä. Plinius mainitsee raskaana olevien naisten kubikulumit, mutta ilmeisesti kuitenkin lapset syntyivät muissa tiloissa, tai sitten synnytystä ei vain mainita miesvaltaisessa kirjallisuudessa.

---

varastotiloina, mutta koristellut olivat lähinnä yksityiseen käyttöön suunnattuja tiloja, eivätkä varsinaisia varastohuoneita. Löytömateriaali sisältää kuitenkin viitteitä henkilökohtaisten tavaroiden säilytykseen näissä huoneissa.

¹⁸¹ Vrt. myös. kappale 3.3.4.

¹⁸² Vrt. Riggsby 46; Aur.Fronto p. 61 v.d.H: Tekstissä sandaaleihin pukeutunut Marcus Aurelius ei kuitenkaan ole kubikulumin sisällä, vaan käyskentelee sen edessä.

¹⁸³ Septizoniumin paikkaa ei tiedetä varmasti, Pisani Sartorio 268

3.5.14. *Cubiculum* mytologiassa

Kubikulum esiintyy myös useissa mytologisissa teksteissä, minkä vuoksi olen katsonut sopivaksi esittää ne yhdessä kappaleessa. Myyttiset kubikulumit palvelivat samalla tavalla kuin tosielämässä: kubikulum on joko makuuhuone (erityisesti avioparin yhteinen), lepopaikka, sairastuvuoteen sija tai temppelin sisätila. Erikoisin tekstikohta mainitsee linnut, jotka parveilevat jumalallisen emäntänsä kubikulumin lähetyillä. Vaikka kubikulum-nimitystä voidaanakin käyttää myös lintuhäkistä, tässä kyseisessä tekstikohdassa lähinnä lienee kysymys kirjallisesta kielikuvasta.

Varhaisin esimerkki mytologisista makuuhuonepuuhista on Plautuksen *Amphitruo*-näytelmä, jossa Jupiter viettelee Alkmenen esiintyen tämän aviomiehenä. Huijaus tapahtuu Amfitryonin kotona ja avioparin kubikulumissa: 806–808: "*te dormire aibas...cubiculum hinc abiimus...*" "*Ubi tu cubuisti?*" "*In eodem lecto tecum una in cubiculo*". Attiksen makuuhuone Catulluksen runossa on yksi harvoista runoudessa esiintyvistä kubikulumeista: *mibi floridis corollis redimita domus erat / linquendum ubi esset orto mibi sole cubiculum* (Catull. 63,67).¹⁸⁴ Hyginuksen (190,5) *Theonoe*-nimisessä faabelissa nimihenkilö erehtyy luulemaan valepukuista sisartaan miespuoliseksi papiksi ja tämän kieltäytyessä rakkaussuhteesta joutuu hän suljetuksi temppelin kubikulumiin.

Apuleiuksella kubikulum esiintyy usein erityisesti kertomuksessa Psychestä (Psyche) ja Cupidosta. Tarinan aluksi Psyche saapuu palatsiin (*domus regia*), jonka huoneet (*cubicula*), pylväskäytävät (*porticus*) ja jopa ovet sädehtivät kullanhohtoisina. Psyche voi levähtää ja virkistäytyä peseytymällä kubikulumissaan: *Psyche...prius somno et mox lavacro fatigationem sui diluit*. Kamarin suojissa Psyche tapaa myös ensi kerran tuntemattoman aviomiehensä ja menettää tälle neitsyytensä. Makuuhuoneessa hän myös kurkistaa salaa lampun varjossa aviomiestään Cupidoa ja haavoittaa tätä lampun öljyllä (met.5,1–2; met.5,22). Haavoittunut Cupido puolestaan joutuu suljetuksi toipumaan kubikulumiin, eroon rakkaastaan. Hän pääsee kuitenkin pakenemaan ikkunan kautta (met.6,11; 6,21). Cupidon ja Psychen kertomukseen sisältyy myös maininta jumalaisista kubikulumeista: Venuksen makuuhuoneen ympärillä parveilee lintuja: *De multis quae circa cubiculum dominae stabulant, procedunt quattuor candidae columbae* (met.6,6).

Myöhäisin mytologinen maininta kubikulumista on peräisin Ausoniukselta, joskin kysymyksessä on hänen *Odyseia*-lyhennelmänsä (*Periochae Homeri Iliados et Odyssiae*). Tekstissä

---

¹⁸⁴ Vrt. Mart.10,30,17 (epävarma).

mainitaan Odysseuksen kotiinpalamiseen ja tunnistamiseen liittyvä temppu, jossa makuuhuone ja aviovuode näyttelevät merkittävää osaa: *Euryclia nutrix gestae rei nuntia Penelopam de somno excitat. Quae advenientem ad se maritum non temere ipsum esse sibi persuadet et quadam cubiculi lege et genialis lectuli positu sibi tantum et Ulixi cognito, an ipse sit maritus, explorat* (Auson.p.404 Peiper, vrt. Homeros: *Odysseia* 23,177–209)

3.6. *Cubiculum*-huonetilan käyttäjät

Roomalaisissa taloissa ei ole näkyvissä samanlaista tilanjakoa eri sukupuolten välillä, kuin esim. kreikkalaisissa taloissa. Sama pätee myös kubikulumin kohdalla.¹⁸⁵ Useimmissa läpikäymissäni tekstikohdissa lähtöoletuksena on se, että kubikulumin käyttäjä on aikuinen, vapaa roomalaismies, ja koska tätä seikkaa ei tarvitse erikseen korostaa, se mainitaan harvoin. Seuraavissa kappaleissa esittelenkin niitä poikkeustapauksia, joissa huonetilan käyttäjäksi mainitaan joku muu kuin vapaa roomalaismies.

3.6.1. Naiset

Koska kubikulum on mm. aviovuoteen paikka, voisi olettaa, että avioparit usein jakoivat yhteisen makuuhuoneen. Teksteissä esiintyy kuitenkin jonkin verran myös mainintoja naisten omista makuuhuoneista. Myös Riggsby olettaa ylhäisten roomalaispariskuntien nukkuneen eri huoneissa.¹⁸⁶ Muutamit tekstit, joissa mainitaan kubikulumin kuuluvan naiselle viittaavat joko naimattomaan tai leskeksi jääneeseen naiseen, aina Varrosta (frg.Non.p.480M: *in cubiculo viduae*) alkaen. Agrippinan kubikulum mainitaan kahdesti Tacituksen tuotannossa (ann.13,13,2; ann.14,8); leskinaisen kubikulum esiintyy myös Apuleiuksella (met.8,11). Ciceron viittaus (har.resp.9) Clodiuksen sukurutsaisesta suhteesta sisariinsa jää hieman auki, sillä varmasti ei voida päätellä, vihjaako Cicero tapahtumiin Clodiuksen ja tämän sisarten nuoruudessa, mistä voisi päätellä tyttöjen jakaneen yhteisen huoneen kotitalossaan (*ex sororum cubiculo*), vai mahdollisesti myöhempiin vierailuihin naimisissa olevien sisarten makuuhuoneisiin. Tacituksen (ann.13,44) maininta Pontia-nimisestä naisesta, joka ottaa rakastajansa vastaan makuuhuoneessaan, viittaa eronneeseen naiseen.

Aviovaimoista, joilla oli oma makuuhuone kertovat Seneca (contr.7,6,4: *dominae cubiculum*) ja Apuleius (met.9,15), joka mainitsee mylläriin rouvan salaisiin tapamisiin

¹⁸⁵ esim. Wallace-Hadrill (1988) 51–52, Riggsby 42 (vrt. Vitruvius 6,7,4)

¹⁸⁶ Riggsby 42,46. Tästä lisää seuraavassa kappaleessa.

soveltuvan makuuhuoneen. Livius (1,58) sekä tuntemattoman tekijän elämäkertateos (Vir.ill.9,3) kertovat Rooman varhaishistoriasta ja Lucretian raiskauksesta, joka tapahtuu Lucretian makuuhuoneessa. Täältä hänet myös tapahtuman jälkeen tavataan: *Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inveniunt* (1,58,6). Mahdollisesti hän kuitenkin jakoi huoneen aviomiehensä kanssa aina kun tämä viihtyi kotona. Trimalkiolla (Petron.77) puolestaan oli oma makuuhuone, jota hän ei ilmeisesti jakanut vaimonsa kanssa. Plinius kertoo vaimoista, jotka hoitavat sairaana olevia aviomiehiään (epist.3,16,4; epist.1,12,7). Rouvat eivät jaa huonetta lepoa ja rauhaa tarvitsevien miestensä kanssa. Tekstien joukossa on muitakin esimerkkejä: Tacitus (ann.3,15) kertoo Pison itsemurhasta ja mainitsee tämän käskeneen sulkea kubikulumin ovet sen jälkeen kun vaimo oli sieltä myöhään yöllä poistunut. Aamulla hänet löydettiin huoneesta kuolleena. Vaimo ei siis viettänyt yötä samassa huoneessa: *Dein multam post noctem, egressa cubiculo uxore, operiri fores iussit; et coepta luce, perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est.* Yhdessä *Digesta*-lakikokoelman kappaleessa (32,33pr.) pohditaan tarkemminkin tilajakoa puolisoitten välillä. Tekstissä mainitaan esimerkkitapauksena vaimo, jonka käytössä oli useita makuuhuoneita. Hänen mainitaan nukkuneen yksin: *cubacula, in quibus dormire consueverat.* Aiemmin tekstissä mainitaan talon tilat, joissa aviopari on oleskellut yhdessä. Tässä yhteydessä verbi on monikossa: *domus eam partem, in qua morari consuevimus.* Talossa on muita tiloja, joita vaimo on tottunut käyttämään perheensä ja palveluskunnan kanssa: *eam omnem partem, in qua morari cum familia sua consuevisset.* Tämä viittaisi siihen, että tilankäyttö talon sisällä oli jokseenkin rajattua: vaimo ei käyttänyt talon kaikkia tiloja, vaikka olisi voinut. Muuten talo oli kokonaisuudessaan hänen miehensä käytössä, eikä tämä ollut antanut huoneita vuokralle (*cum tam testamenti faciundi tempore quam mortis totam domum in usu habuerit nec quicquam ex ea locatum*). Tilankäytön rajallisuus vaikuttaisi kuitenkin perustuvan vaimon omaan tottumukseen ja mieltymykseen. Ciceron (off.2,7,25) kertomuksessa thessalialaisesta tyranni Alexanderista mainitaan myös vaimon oma makuuhuone.

Aivan erityinen maininta raskaana olevien naisten makuuhuoneesta (*cubiculum praegnantium*) on peräisin Pliniukselta (nat.26,153), mutta tämä ei tietenkään sulje pois sitä, että tilan saattoi jakaa myös aviomies.

3.6.2. Avioparit

Avioparien yhteisenä (makuu)huoneena kubikulum esiintyy melko usein teksteissä, aina ensimmäisistä esiintymistä lähtien (Plaut.Amph.808; Most.696).¹⁸⁷ Valerius Maximuksen tarinoissa esiintyy yhteisen kubikulumin jakava aviopari kolmesti (3,2,15 Brutus ja Porcia; 4,3,3 Drusus ja Antonia). Kolmas teksti (6,7,2) kertoo urheasta vaimosta, joka auttoi lainsuojattomaksi julistettua miestänsä kätkemällä tämän heidän makuuhuoneensa sisäkaton ja talon ulkokaton väliseen tilaan. Luotetun palvelijan avulla hän piilotteli miestänsä ja auttoi tätä selviämään proskriptiosta.¹⁸⁸

Seneca (contr.7,5,4) kertoo avioparista, joka jakaa yhteisen makuuhuoneen, kun talon isäntä murhataan. (Pseudo-)Quintilianuksen murhatapauksissa rikos sattuu myös muutaman kerran avioparin yhteisessä kubikulumin: *Is noctu, dum in cubiculo cum uxore iaceret* (Ps.Quint.decl.1 [johdanto]), *cum in eodem lectulo fueris, cum amplexa sis forsitan illum...* (Ps.Quint.decl.1,9). Tekstit saattavat kuitenkin esittää saman huoneen käyttäjän vaihtelevasti eri kohdissa: *cubiculum domini* (decl.2 [johdanto]), *in cubiculo novercae* (decl.2,6) ja *cubiculi vestri* (decl.2,19). Myös eräät Tacituksen kuvaamat rikos- ja itsemurhatapaukset kertovat avioparille kuuluvasta yhteisestä huoneesta (ann.4,22; ann.15,63). Tacituksella (ann.11,37) esiintyy myös keisari Claudiuksen ja Messalinan yhteinen makuuhuone, Suetoniuksella (Iul.81) puolestaan Caesarin ja Calpurnian.

Aviopuolisoiden makuuhuone esiintyy myöhemmissäkin teksteissä: mm. Aulus Gellius (6,1,3) kertoo anekdootin aviovaimosta, joka nukkuu yksin kubikulumin, aviomiehen poissaollessa.¹⁸⁹ Avioparien lisäksi myös muiden parien makuukamaripuuhiesta löytyy lukuisia mainintoja latinankielisissä teksteissä.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Riggsby 46; TLL, IV,s.1268,r.1; vrt. myös aiemmat maininnat seuraavista tekstikohdista: Quint.decl.306 p.203,19; Auson.p.214 Peiper; Auson.p.404 Peiper; Aug.civ.6,9; Arnob.nat.4,7; Dig.35,1,15: *cubiculum mariti*

¹⁸⁸ *Q.Laetium, proscriptum a triumviris, uxor Turia inter cameram et tectum cubiculi abditum, una conscia ancillula, ab imminente exitio, ... tutum praestitit .. et ille in cubiculo et in coningis sinu salutem retineret.*

¹⁸⁹ Tarina esiintyy aiemmin ainakin Liviuksella (perioch.26: *in cubiculo matris*) ja sijoittuu paljon varhaisempaan historiaan; Vrt.myös Apul.apol.75; Apul.met.9,2 (*mei domini*); Dig. 29,5,3,2; kreikkalainen esimerkki: Curt.8,3,8; Ks. myös Riggsby 46, alaviite 51.

¹⁹⁰ Muista pareista: Plaut.Asin.787: valehaiden aviopari; Cic.Verr. 4,79 Verres ja "verojenkerääjätär"; Petron.26; Quint.decl.335p.319,3–5: rakastaja ottaa paikan heti aviomiehen lähdettyä matkalle: *paulo ante profectus eram, statim in cubiculo adulter, tamquam sciret me non reversurum*; Sen.epist.47,7 ja 95,24: isännät, pitovieraat sekä orjapojat jne.; Sen.benef.7,9,5: matroonat ja rakastajat; Sen.contr.1,4,11: *cubiculum adulterorum*; Suet.Aug.69; Apuleius met. saepe: Lucius ja Photis

3.6.3. Lapset

Riggsbyn¹⁹¹ mukaan yhdenkään kubikulumin ei voida varmuudella todeta kuuluneen lapselle, ja totta on, että kubikulumin yhteydessä mainitaan hyvin harvoin pieniä lapsia. Lapsilla saattoi olla oma talossa paikka, ikään kuin "lastenhuone," kuten voisi päätellä Suetoniuksen maininnasta Augustuksen lapsuudenkodista: *Nutrimentorum locus ..permodicus et cellae penuriae instar* (Aug.6). Vaikka kubikulum ei näyttäisi toimineen lastenhuoneena, muutamassa tekstikohdassa pikkulapset mainitaan kubikulumin yhteydessä.

Eräässä vanhemman Senecan kuvitteellisessa oikeustapauksessa murhan todistajana on viisivuotias poika, joka on isäpuolensa surmahetkellä nukkunut tämän ja äitinsä kanssa heidän yhteisessä kubikulumissa: *pater familiae in cubiculo occisus inventus est, uxor volnerata ... placuit propinquis quaeri a filio quinquenni, qui una dormierat, quem percussorem cognosceret* (contr.7,5,1). Teosta syytetään rouvan luultua rakastajaa: *Tres in cubiculo sunt: patrem occidis, puerum contemnis, adulteram non times* (contr.7,5,4). Syytettyjen penkillä on myös isän vanhempi poika, joka oli aiemmin asunut talossa lähellä vanhempiaan, mutta äitinsä kuoleman jälkeen joutunut muuttamaan viereiseen taloon pois äitipuolen tieltä: *Cum frequenter essent iurgia novercae et privigno, iussit eum semigrare: ille trans parietem habitationem conduxit* (contr.5,1, *thema*).

Keisari Marcus Aurelius kertoo kirjeessä Frontolle pienen tyttärensä juoksentelevan kubikulumissa perheen Alsiumissa sijaitsevalla huvilalla: *Interim quod cupis, mi magister, breviter ut occupatus parvolam nuntio nostram melius valere et intra cubiculum discurrere* (Aur.Fronto p.234 v.d.H). Kirjeessä mainittu tytär on joko Fadilla, joka oli syntynyt vuonna 159 tai Cornificia, joka oli sisartaan vuoden nuorempi. Kirjeen kirjoitusaika on joko vuosi 161 tai 162 jKr. Marcus Aurelius oli kertonut aiemmassa kirjeessä tyttärensä olleen kuumeinen: *Lorium autem regressus domnulam meam antea sanam febricantem repperi* (Aur.Fronto p.226 v.d.H). Muuten kirje ei täsmennä tyttären puuhia kubikulumissa.¹⁹² Eräässä myöhäisantiikkien tekstissä mainitaan isä, joka oli ollut lepäämässä makuuhuoneeseen poikiensa kanssa: *Respondeat ille dare se non posse eo quod iam requiescat et pueri sui cum illo in cubiculo sint* (Aug.serm.105A.774,12). Valitettavasti tämä vertauskuvallinen teksti jää hieman vajaaksi, eikä siitä voi tehdä tarkempia johtopäätöksiä. Vrt. myös Ps.Quint.decl.8,22, jossa mainitaan pojan (*iuvenis*¹⁹³) sairashuone ja kuolinpaikka.

---

¹⁹¹ Riggsby 42

¹⁹² Van den Hout 16, 509, 532; Haines vol.2 18;

¹⁹³ *iuvenis* on toki varsin laaja-alainen käsite, jolla voi kuvata myös keski-ikäistä miestä. Tässä puhutaan kuitenkin nuorukaisista, OLD s.v.

Yksi lasten makuuhuonetiloja koskeva kysymys on se, oliko kubikulum vakiintuneesti jonkin perheenjäsenen käytössä. Toisin sanoen, oliko asukkailla ja tässä tapauksessa lapsilla ja nuorilla kodeissaan "omat huoneet", vai vaihteliko esim. nukkumatila miten sattuu? Varsinaisesti yksikään kubikulumin mainitseva tekstikohta ei tähän vastaa, mutta muutamista teksteistä voisi päätellä, että kubikulum oli oma, henkilökohtainen tila. Esimerkiksi Phaedruksella (3,10,21) esiintyy aivan aikuisiän kynnyksellä oleva nuorukainen, jota äiti on käskenyt nukkumaan tiettyssä kubikulumissa voidakseen vartioida tätä: *cubiculum, in quo dormire mater natum iusserat aetatem adultam servans diligentius*. Normaalisti poika siis nukkui omassa huoneessaan. Petroniuksen (86,5–6) mainitsemalla hyväksikäytön kohteeksi joutuneella nuorukaisella on oma kubikulum: *Nunquam altiore somno ephēbus obdormivit ... mane sedere in cubiculo coepit atque expectare consuetudinem meam*. (Pseudo-)Quintilianuksella (decl.328,p.287,3–7) esiintyvillä riitapukariveljeksillä on omat huoneet isänsä talossa: *Iuncta erant eorum cubicula*, samoin kuin sokealla nuorukaisella oma makuuhuone talon takaosissa (Ps.Quint.decl.1). Sokean pojan kubikulum vaikuttaisi olevan tämän vakinainen huone, jossa hän oleskeli yksin: *Ille, qui erat in cubiculo solus* (decl.1,7). Toinenkin (Pseudo-)Quintilianuksen (decl.2) mainitsema sokea nuorukainen asui isänsä talossa omassa kubikulumissa. Huoneen paikkaa ei mainita yhtä selkeästi kuin ensimmäisessä puheessa. Pojan oma huone mainitaan kuitenkin tekstissä usein: johdannossa (*familia... invenit caecum in limine cubiculi sui stantem*), mm. kappaleessa 6: *inventus est ... stans in limine cubiculi sui* sekä kappaleessa 20: *Iuvenis, si inter suum patrisque cubiculum facile discurrit, quid adhuc in limine facit?* Kubikulum vaikuttaisi olevan melko suuri ja ikään kuin turvapaikka sokealle pojalle: *potest neglegere caecitas in cubiculo suo ducem, in quo dies omnes cunctasque noctes agit iter ... extra limen caecitas est* (decl.2,21). Apuleiuksen (met.4,26) ikuistamassa kertomuksessa siepatusta tytöstä viitataan myös serkkuun, joka oli jakanut makuuhuoneen tytön kanssa lapsuudesta lähtien: *Speciosus adulescens... meus consobrinus..., qui mecum primis ab annis nutritus, et adultus individuo contubernio domusculae, immo vero cubiculi torique...votisque nuptialibus pacto iugali pridem destinatus...* Niin mielenkiintoinen kuin tarina onkin, sen arvo roomalaisia tapoja käsittelevänä lähteenä on kuitenkin vähäinen.

Tacitus mainitsee Neron lapsuudenaikaisen makuuhuoneen (ann.11,11). Eräästä myöhemmän kirjan kohdasta voisi päätellä keisarilliseen perheeseen kuuluvilla lapsilla olleen

omat kubikulumit hovissa (Tac.ann.12,68,2¹⁹⁴). Myös *Historia Augusta* -teoksessa mainittu kultaisen Fortuna-patsaan siirtäminen vallan jakavien (aikuisten) poikien huoneiden välillä tuntuisi viittaavan siihen, että kyseiset kubikulumit olivat vakiintuneessa käytössä: *Iussisse fertur* [sc. Septimius Severus], *ut alternis diebus apud filios imperatores in cubiculis Fortuna ponerentur* (Hist.Aug.Sept.Sev.23,5).

3.6.4. Palvelijat

Palveluskunnan läsnäolo kubikulumissa tai sen välittömässä yhteydessä näkyy selvästi teksteistä. Mielenkiintoista on tarkastella seuraavia seikkoja: oliko orjien pääsy huoneeseen säädeltyä, ja jos oli, niin millaisissa tapauksissa heidän läsnäolonsa oli ei-toivottavaa, esiintyykö eroja päivällä ja yöllä tapahtuvan toiminnan välillä, ts. nukkuivatko orjat isäntäväen kanssa samassa tilassa ja käytettiinkö palveluskuntaa ohjaamaan vieraiden liikkeitä talon sisällä¹⁹⁵. Viimeksimainitusta paras esimerkki on Ciceron kuvaus Scipion maaseutuasunnolla käytävästä keskustelusta, jonka aluksi orjapoika (*puer*) kylläkin ilmoittaa Scipiolle Laeliuksen saapumisesta (Cic.rep.1,18). Muuten samaisesta keskustelusta sekä Tacituksen dialogista käy ilmi, että vieraat, ainakin kutsutut ystävät, saattoivat saapua kubikulumiin yllättäen, kenenkään siitä ilmoittamatta. Vaikka molemmat tekstit ovat kuvitteellisia, uskoisin niiden vastaavan tältä osin tosielämän käytäntöjä. Rakastavaisten salaisissa kohtaamisissa uskottu palvelija saattoi toimia apurina, kuten Tacituksella (ann.13,44): nainen on antanut kubikuluminsa vartioinnin tehtäväksi luotettavalle palvelijattarelleen. Tämä ei kuitenkaan ilmeisesti ole huoneessa kun nainen murhattiin, sillä hän juoksee paikalle joutuen lopulta itsekin haavoitetuksi: *Statuitur nox et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. ... Ille* [sc. Octavius Sagitta] *adcurrentem ancillam vulnere absterret*. Apuleiuksen (met.8,11) kuvaamassa salaisessa lemmenkohtauksessa apuna on naisen vanha imettäjä (*nutrix*), jonka tehtävänä on johdattaa mies leskinaisen kubikulumiin. Imettäjä on läsnä myös Penelopen ja Odysseuksen jälleennäkemisen yhteydessä (Auson.p.404 Peiper).

Palvelijoiden oli luonnollisesti sopivaa astua sisään kubikulumiin työtehtävää suorittaessaan (Cic.Verr.6,27: kantotuolinkantajat; Suet.Iul.49: vartijat johdattavat Caesarin kuningas Nicomedeen kubikulumiin; Suet.Nero 33.2: myrkyneittäjä Lucusta Neron

---

¹⁹⁴ *Iam primum Agrippina ... tenere amplexu Britannicum ... ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam sorores attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat*. Teksti liittyy keisari Claudiuksen kuolemaan vuonna 54, jolloin Britannicus oli 13-vuotias ja Octavia vuoden vanhempi.

¹⁹⁵ Vrt. Dunbabin 172

makuuhuoneessa; Suet.Dom.17,5: kubikulumin *Lar*-jumalten huolehtijana toimiva orjapoika joutuu keisarin murhan silminnäkijäksi; Apul.met.10,20: neljä eunukkia järjestää aasin ja ylhäisen naisen lemmonyötä jne.), isännän tai emännän erityisestä toivomuksesta (Val.Max.1,7,7: kummituksen nähnyt mies kutsuu pelästyneenä orjat paikalle jäämään seurakseen) tai käskystä (Sen.contr.7,6,4: (servus) *ex cella sua in dominae migrabit cubiculum*) tai uhrautuessaan tämän puolesta (Val.Max.6,8,5). Vähemmän dramaattinen on Valerius Maximuksen (3,2,15) maininta palvelijattarista roomalaisrouvan seurana kubikulumissa. Siitä, että orjat viettivät aikaa kubikulumissa, saattaisi kertoa myös Valerius Maximuksen (8,1.abs.12) kertomus miehestä, joka yllätetään vieraan talon kubikulumista, jonne hän väittää tulleensa johdatetuksi löytääkseen talonväkeen kuuluvan orjan.

Cicero (Deiot.42) mainitsee, että Deiotarus-kuninkaan lähettiläs (*legatus*) Hieras oli aina lähellä Caesaria, jopa makuuhuoneessa tämän nukkuessa. Tämä oli jopa valmis ottamaan mahdolliset murhasyytteet itselleen: *cum e balineo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses cenatus, cum in cubiculo recubuisses, eandemque adsiduitatem tibi se praebuisset*.

Tietyissä tilanteissa palveluskunnan tuli poistua kubikulumista. Senecalla (dial.6,22,6) esiintyvä, itsemurhaa tekevä mies lähettää orjat pois kubikulumistaan (*dimissis pueris*); Augustus puolestaan lähettää orjat pois huoneesta ottaessaan vastaan salajuonesta syytetyn Cinnan. Myös vaimo Livia joutuu poistumaan neuvottelun tieltä (Sen.clem.1,9,7). Plinius (epist.1,12,7) kertoo orjien ja vaimon poistuvan isännän makuuhuoneesta, kun ystäviä saapuu paikalle. Valerius Maximuksen (5,4,3) kertomuksessa nuoresta Manliuksesta Pomponiuksen luona ei käy ilmi, keitä kubikulumista käskettiin poistumaan. Useissa tekstikohdissa kerrotaan kuitenkin kuinka ulkopuolella päivystävät palvelijat ja mahdollisesti myös muu talonväki joutuu tunkeutumaan väkisin kubikulumiin.¹⁹⁶

Makuuhuoneen ulkopuolella vartioivista orjista kerrotaan myös usein, esim. Tac.ann.14,44 (*excubias transire*). Curtius (8,6,18 ja 8,6,22) taas käyttää *excubo*-verbiä kertoessaan kuninkaallisen makuuhuoneen vartioinnista. Apuleiukselta (met.2,15) on peräisin tarkka kuvaus lemmonyön järjestelyistä: orjille on tehty makuupaikka kauas kubikulumin kynnyksestä, jotta he eivät kuulisi huoneen tapahtumia. Plinius (epist.6,16,13) puolestaan kertoo enonsa kuorsauksen kantautuneen makuuhuoneen ulkopuolelle asti. Gelliuksen (6,1,3) tarinassa roomalaisrouvasta, jonka makuuhuoneessa tavataan käärme, naisen kerrotaan nukkuneen huoneessa yksin. Käärmeen näkee kuitenkin useampi ihminen, mikä

¹⁹⁶ Esim. Bell.Afr.88: Caton lääkäri ja talon orjat kubikulumin ulkopuolella. Ks. myös kappale 3.4.2.

mahdollisesti viittaa samassa huoneessa tai juuri huoneen ulkopuolella nukkuihin orjiin. Aviopuolison surman yhteydessä sovellettavan lainkohdan mukaan orjat tulee vapauttaa syytteestä, jos rikoksen tekijänä on aviopuoliso. Jos kuitenkin orjat ovat kuulleet (*exaudire*) jotakin murhan aikana eivätkä ole tarjonneet apuaan, tulee heitä rangaista. Tämä viittaisi siihen, että normaalin käytännön mukaan orjat ovat kubikulumin ulkopuolella, kuitenkin kuulomatkan päässä. (Dig.29,5,3,2) Samaa teemaa pohditaan teoksessa myös hieman aiemmin (Dig. 29,5,1,27). Tähän päätelmään on tullut myös Riggsby, joka esittää, että useimmiten orjat lähetettiin pois isäntäväen huoneesta ainakin yön ajaksi.¹⁹⁷

Keisarillisen makuuhuoneen vartiota varten järjestetystä kaartista kertoo Suetonius. Hänen mukaansa tehtävää hoitivat yleensä tavalliset sotilaat, mutta Galba kokosi vartioston vapaaehtoisista ritarisäätyisistä miehistä: *Delegit e equestris ordinis iuvenes, qui ... evocati appellarentur excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent* (Suet.Galba 10,3). Neron äiti Agrippina surmattiin poikansa huvilalla, jonka kubikulumiin murhaajat pääsivät lähes kaikkien huoneen edustalla vartiossa olleiden palvelijoiden kaikkottua paikalta pelästyneinä. Huoneen sisällä oli ainoastaan yksi palvelijatar, joka hänkin jättää Agrippinan oman onnensa nojaan.¹⁹⁸ Myös Neron makuuhuoneen vartijat hylkäävät isäntänsä viime hetkillä vieden mukanaan huoneen irtaimistoa: ... *in cubiculum [sc. Nero] rediit, unde iam et custodes diffugerant, direptis etiam stragulis, amota pyxide veneni* (Suet.Nero 47,3).

Tekstien perusteella tiedetään, että roomalaisilla saattoi olla kamaripalvelija *cubicularius*. *Cubicularius*-, sekä myöhempiä *a cubiculo* ja *praepositus cubiculi* -nimekkeellä palvelleita henkilöitä on tutkittu jonkin verran.¹⁹⁹ *Cubicularius*-kamaripalvelijasta on muutama maininta tasavallan ajalta, ensimmäisen kerran sana esiintyy Caesarin yhteydessä, joskin paljon myöhemmässä elämäkertateoksessa.²⁰⁰ Ciceron mukaan *cubicularii* olivat olennainen osa varakkaiden perheiden taloutta, samoin provinssien kuvernöörin tärkeitä avustajia, joskaan eivät näiden virallista henkilökuntaa.²⁰¹ Augustuksesta lähtien kamaripalvelijoista tuli osa keisarillista virkamieskuntaa. Hän järjesti palatsin palveluskunnan ja nimitti keisarillisten

---

¹⁹⁷ Riggsby 45

¹⁹⁸ Tac.ann.14,8: ... *donec ad foris cubiculi [sc. Anicetus] veniret; cui pauci adstabant. Cubiculo ... inerat .. ancillarum una. Abeunte dehinc ancilla "Tu quoque me deseris" prolocuta ...*

¹⁹⁹ Kamaripalvelijoita käsittelevän kappaleen lähteenä pääosin Rolfe 35; ks. myös *a cubiculo* -nimikkeet piirtokirjoituksissa (TLL, IV, 1267, 68), näitä ei tässä työssä ole tarkemmin käsitelty.

²⁰⁰ Suet.Iul.4,1: Caesar jää merirosvojen vangiksi, seuranaan vankeudessa lääkäri ja kaksi kamaripalvelijaa: [sc. Caesar] *a praedonibus captus est mansitque apud eos ... cum uno medico et cubiculariis duobus* .

²⁰¹ Verr.2,3,4,8: *Hunc vestri ianitores, hunc cubicularii diligunt; hunc liberti vestri, hunc servi ancillaeque amant; Cic.Att.6,2,5: nihil per cubicularium...*

kamaripalvelijoiden johtoon virkamiehen nimekkeellä *a cubiculo*, josta tuli myöhemmin keisarin läheinen, joskus jopa luotettu ystävä. Toisinaan kamaripalvelijasta saattoi kehittyä keisarin pahin vihollinen, kuten kerrotaan Domitianuksen murhaan osallistuneista kamaripalvelijoista (*Parthenius cubiculo praepositus* sekä *Satur decurio cubiculariorum* Suet.Dom.16–17).

Praepositi cubiculi olivat Ammianuksen aikana eunukkeja, joilla oli paljon valtaa keisarin läheisinä kumppaneina. Ammianuksen mukaan Constantiuksella oli huomattava vaikutus nimenomaan Eusebius-nimisen eunukin avustuksella.²⁰² Toinen Ammianuksen mainitsema *praepositus cubiculi* on Eutherius, Julianuksen hovin pääkamaripalvelija. Hänet tunnetaan erityisesti Julianuksen puolesta pidetystä puheesta. Kappaleessa hänet mainitaan usein ja hänen kerrotaan jopa joskus arvostelleen Julianusta.²⁰³ Eutherius mainitaan vielä myöhemmin arvokkaana miehenä ja sopivana hoitamaan tärkeää tehtävää.²⁰⁴ *Praepositus*-virkamiehellä oli paljon alaisia keisarin henkilökohtaisessa palveluksessa: mm. *primicerius sacri cubiculi* johti keisarin asunnon kamaripalvelijoita; muiden alaisten tehtävinä oli mm. keisarillisen vaatevaraston hoitaminen, rakennusten ylläpito ja hiljaisuudesta huolehtiminen.²⁰⁵

Liviuksella (3,57,3) esiintyy nimike *minister cubiculi*, jota ei tavata muualta kirjallisuudesta, eikä sillä nähdäkseen viitata vakiintuneeseen palvelijanimikkeeseen. Kyseisessä Liviuksen tekstikohdassa viitataan Appius Claudiukseen ja tämän röyhkeään neidonryöstöön sekä rikoksessa avustaneeseen klienttiin: *virginem... ab complexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit.*²⁰⁶

3.6.5. Vieraat

Kubikulum esiintyy vierashuoneena muutaman kerran. Liviuksella kahdesti (1,58,1 ja 40,24,6), kuten Apuleiuksellakin (met. 1,16 ja 1,23). Kubikulumin pääasiallisen käyttäjän

²⁰² Amm.14,10,5: Eusebius merkittävässä luottamustehtävässä keisarin asialla. *Eusebius praepositus cubiculi missus est Cabyllona, aurum secum perferens*; 14,11,21: *Et cum ibi servaretur artissime, terrore propinquantis exitii iam praeseptus, accurrit Eusebius, cubiculi tunc praepositus...*, vuosi 354; 18,4,3: *Hac autem assentandi nimia foeditate, mercari complures nitebantur Eusebi favorem, cubiculi tunc praepositi, apud quem (si vere dici debeat) multa Constantius posuit.* Eusebius mainitaan myös: Amm.14,11,21; 16,18,3, 18,4,3.

²⁰³ Amm.16,7: *Iulianus Caesar a praeposito cubiculi sui Eutherio apud imperatorem defenditur adversus Marcellum*, 16,7,2: *Eutherius praepositus cubiculi*, 17,2,6: *Is praepositus cubiculi etiam Iulianum aliquotiens corripuit.*

²⁰⁴ Amm.20,8,19: *Ad id munus implendum, electi viri sunt graves, Pentadius officiorum magister, et Eutherius cubiculi tunc praepositus.*

²⁰⁵ *Praepositum vel primicerium sacri cubiculi*: Cod.Theod. 6,8,1; Cod.Theod. 11,18,1; Cod.Theod.10,10,34

²⁰⁶ Foster (191) on tulkinnut asian niin, että tässä tekstikohdassa *minister*-nimike merkitsee parittajaa. Tulkinta on mahdollinen. *Minister*-nimikkeestä yksityishenkilön palvelijana: TLL, VIII, s.1002, r. 25 ss., *minister cubiculi*: 43 s.

lisäksi useissa tekstikohdissa mainitaan myös muita huoneessa tapahtumahetkellä paikalla olevia henkilöitä. Keitä he olivat ja mitä he huoneessa tekivät, pohditaan tarkemmin muissa kappaleissa.²⁰⁷

3.6.6. Eläimet

Yllättävän useassa kubikulumin mainitsevassa tekstikohdassa esiintyy myös eläimiä, useimmiten kutsumattomina ja kiusallisina vieraina, mutta myös enteellisinä ilmestyksinä. Parhaiten edustettu eläinkunnan ryhmä on käärmeet, joita mainitaan Ciceron kiinteistönvälitysesimerkistä lähtien (off.3,54). Gellius (6,1,3) kertoo käärmeestä P. Scipio Africanuksen äidin makuukamarissa: *visum repente esse iuxta eam cubare ingentem anguem*.²⁰⁸ Käärmetarinalla on tarkoitus yhdistää Scipio Africanus Aleksanteri Suureen: *Quod de Olympiade, Philippi regis uxore, Alexandri matre, in historia Graeca scriptum est, id de P. quoque Scipionis matre qui prior Africanus appellatus est memoriae datum est* (Gell.6,1,1). Käärmeiden kerrotaan vartioineen myös Neron makuuhuonetta tämän ollessa vielä lapsi: *Vulgabaturque adfuisse infantiae eius dracones in modum custodum, fabulosa et externis miraculis adsimilata: nam ipse ... unam omnino anguem in cubiculo visam narrare solitus est* (Tac.ann.11,11).²⁰⁹

Gellius on säilyttänyt toisenkin tarinan, jossa eläimiä tavataan kubikulumissa. Hän kertoo sotapäällikkö Sertoriuksesta, joka piti barbaarisotilaansa ovelasti aisoissa. Erityisen keskeistä osaa näyttelee valkoinen naarashirvi, joka päästetään syöksymään sisään Sertoriuksen kubikulumiin: *cerva emissa in cubiculum Sertorii introrupit* (Gell.15,22,9).

Apuleiuksella eläimet yhdistyvät kubikulumin kuvaukseen usein. *Metamorphoses*-teoksen päähenkilö Lucius pääsee aasina ollessaan nauttimaan ihmismäisestä yösijasta suljettuna isäntänsä kubikulumiin (met.9,3–4). Kappale on sikäli tärkeä koko teoksen kannalta, että pääsystä ihmisten kubikulumiin alkaa Lucius-aasin paluu ihmiseksi. Aasin paluu kohti ihmisyyttä jatkuu, kun hän viihdyttää kubikulumissa rakastajatarta, joka on ihminen (met.10,20)!²¹⁰ Eräässä tarinassa kubikulumiin puikahtaa kärppä: *cum repente introrepens mustela contra me constitit* (met.2,25).

---

²⁰⁷ LIITE E

²⁰⁸ Liv.perioch.26: *P. Scipio, P. filius ...videreturque divina stirpe, quia ... et in cubiculo matris eius anguis saepe videtur*

²⁰⁹ Käärmetarinasta lisää esim. Furneaux 16, alaviite 6 ja Suet.Nero 6; Käärmeet makuukamarissa mainitsee myös Sidonius (epist.5,7,4), joskin lähinnä kuvaannollisesti.

²¹⁰ Hijmans et al. 46; Schlam 103

Lemmikkieläimille ei juuri ole sijaa kubikulumeissa. Sängystä saattoi löytyä lähinnä ikäviä yllätyksiä, kuten skorpioneja tai torakoita.²¹¹ *Historia Augusta* -elämäkerrassa juorutaan kuitenkin Heliogabalus-keisarin erikoisista lemmikeistä eli kesytetyistä villieläimistä, joilla hän pelotteli ystäviään. Hänen kerrotaan vieläpä sulkeneen humalaisia ystäviään yöksi kubikulumeihinsa yhdessä lemmikkikarhujen, leopardien ja leijonien kanssa.²¹²

Keisarielämäkertojen kirjoittajat kertovat enteellisistä luonnonilmiöistä. Suetonius mainitsee salaman iskeneen Domitianuksen kubikulumiin (Dom.15,2). Eläimellisempi enne puolestaan tavattiin Commoduksen keisarikaudella, jolloin huonoenteinen pöllö napattiin lentämästä keisarin makuuhuoneen yläpuolella: *Bubo etiam supra cubiculum eius deprehensa est tam Romae quam Lanuvii* (Hist.Aug.Comm.16,5).

3.6.7. Kummitukset ja henget

Muutamissa kubikulumeissa myös kummitteli. Valerius Maximuksella on kertomus Caesarin murhaajasta Cassius Parmensiksesta, jolle ilmestyy kummitusmainen näky öiseen aikaan.²¹³ Tapahtumapaikkana on Ateena, jonne Cassius oli paennut. Mentyyään nukkumaan hän havaitsi tumman, siivottoman näköisen ja valtavan kokoisen hahmon lähestyvän sänkyä. Hahmo ilmoitti olevansa paha henki. Kauhistanut Cassius kutsuu orjat paikalle ja tiedustelee näiltä, olivatko he nähneet kenenkään kulkeneen kubikulumin ovesta. Kun kukaan ei ollut havainnut mitään, päätti Cassius jatkaa uniaan. Sama ilmestys näyttäytyi kuitenkin uudestaan ja karkotti unet. Tämän vuoksi hän käski vielä orjia tuomaan lampun makuuhuoneeseen ja jäämään hänen seurakseen.²¹⁴ Kummitustarinoiden joukkoon kuuluvat myös Thelyphronin kertomus Apuleiuksen *Metamorphoses*-teoksessa, samoin kuin Psychelle puhuvat henget (met.2,30 ja 5,2).

---

²¹¹ Aur.Fronto p.73 v.d.H.: *Ipsa cum cubitum irem, scorpionem in lecto offendi.*; Aug.c.Faust.19,24,525: *An mundius nascuntur muscae in fetidis cloacis quam blattae obscuris cubiculis?*

²¹² Hist.Aug.Heliog.21,1 ja 25,1: *Ebrios amicos plerumque clauderat et subito nocte leones et leopardos et ursos exarmatos immittebat, ita ut expergefati in cubiculo eodem leones, ursos, pardos...invenirent, ex quo plerique exanimati sunt.*

²¹³ Wardle 228–229: samanlaisen tarinan kertovat myös Plut. (Brut.36,5–37,1, Caes 69,5–8); App. (BC 4.565) ja Florus (2,17,8), mutta heillä päähenkilönä on Brutus. Florus ei mainitse kubikulumia.

²¹⁴ Val.Max.1,7,7: *Cassius Parmensis... Athenas confugit. Ubi concubia nocte, cum ... in lectulo iaceret, existimavit ad se venire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, squalidum barba et capillo immisso interrogatumque quisnam esset respondisse xaxòv δαίμωνα. Perterritus ... servos inelamavit, sciscitatusque est equum talis habitus aut intrantem cubiculum aut exeuntem vidissent. Quibus adfirmantibus neminem illum accessisse, iterum se quieti et somno dedit, atque eadem animo eius obversata species est. Itaque fugato somno lumen intro ferri iussit puerosque a se discedere vetuit.*

4. *Conclusio*

Cubiculum-termin keskeinen merkitys makuusijana on säilynyt koko antiikin ajan aina moderniin kielenkäyttöön asti. Antiikin teksteissä sana viittaa pääasiassa konkreettiseen tilaan ja kuvaannolliset merkitykset ilmestyvät vasta melko myöhäisiin teksteihin. Kuten aiemmasta tutkimuksesta käy ilmi, *cubiculum*-huonetilan muut funktiot liittyvät seksiin, murhiin ja etenkin itsemurhiin, joille tila antoi oivan suojan. Itsemurhakuvausten yhteydessä havaitsin esiintyvän tietynlaista kaavamaisuutta: *cubiculum* oli suojaisa paikka itsemurhan valmisteluun, mutta useassa tapauksessa kuolema viimeisteltiin kylpytiloissa. Seksiaiheisissa teksteissä *cubiculum* esiintyy usein moralisoivassa yhteydessä ja se saa jopa edustaa häpeällisinä pidettyjä asioita.

Lueskeluun ja lepäilyyn varattuja *cubiculum*-huoneita tavataan etenkin huviloilla. Lepopaikan merkityksessä *cubiculum* oli sovelias nimitys myös hautahuoneelle. Tämä ja muutama muu erikoisempi funktio on todettu jo aiemmassa tutkimuksessa sekä sanakirjoissa. Tekstit paljastivat *cubiculum*-huoneen todistaneen näiden merkitysten lisäksi myös muita toimintoja kuten uskonnollisia menoja ja noituutta, kauneudenhoitoa, vaatehuoltoa sekä tavaroiden säilyttämistä, mihin etenkin Pompejista löydetty arkeologinen materiaali viittaa.

Cubiculum mainitaan usein myös vastaanottotilana. Tämä funktio on kuitenkin hieman monitahoisempi, kuin mitä aiempi tutkimus on osoittanut. Muutamat tekstikohdat todistavat kyllä vastaanottofunktiosta; etenkin yksityisten oikeusjuttujen paikkana *cubiculum* mainitaan verrattain usein. Osaa teksteistä on kuitenkin tulkittu hieman huolimattomasti. Mm. Ciceron puhe Verrestä vastaan osoittaa pikemminkin sen, että *cubiculum* oli vastaanottopaikkana kyseenalainen. Ystävien vühdyttäminen on varmastikin sopinut makuuhuoneeseen, mutta mm. Ciceron kuvitteellinen keskustelutilaisuus Scipion maaseutuasumuksella käytiin pikemminkin *cubiculum*-tilan ulkopuolella. Tacituksen dialogi puhujista on sekin sijoitettu makuuhuoneeseen, mutta hän on mahdollisesti käyttänyt Ciceron tekstiä esikuvana myös paikan valinnassa: ystävät yllättävät Maternuksen, mutta jäävätkin makuuhuoneeseen, toisin kuin Ciceron tekstissä. Vastaanottotilana *cubiculum* näyttäisi toimineen etenkin poikkeustapauksissa, erityisesti silloin kun isäntä oli sairauden vuoksi vuoteenomana. *Cubiculum* vaikuttaa ennemminkin olleen isännän yksityinen työhuone, jossa saattoi erityisen hyvin antautua mm. kirjallisten harrastusten pariin.

Cubiculum-huoneen funktio meneekin tässä suhteessa päällekkäin etenkin *tablinum*-nimisen tilan kanssa; tätä ajatusta tukee vielä tieto siitä, että perinteisesti isännän makuuhuoneen sekä aviovuoteen paikka oli juuri tällä kohtaa taloissa, eli *atrium*-hallin perällä,

suoraan ulko-ovea vastapäätä. Myös Allisonin tutkimus pompejilaisista taloista viittaa siihen, että juuri *tablinum*-nimellä kulkevista tiloista on löydetty viitteitä sängyistä. Kun tähän vielä lisätään Leachin havainto siitä, että *tablinum*-sana esiintyy vain harvakseltaan latinankielisessä kirjallisuudessa, voisikin tilan nimeämistä harkita uudelleen. *Cubiculum* voisi olla hyvä vaihtoehto! Tilan uudelleennimeämistä vastaan puhuu lähinnä se, että useat pompejilaiset *tablinum*-huoneet ovat valoisia sekä avoimia tiloja. Koska pompejilaistaloijen *atrium*-hallin ympäristössä sijaitsevat pikkuhuoneet ovat usein selkeästi suljettavia sekä hämääriä tiloja, *cubiculum*-nimitys saattaisi sopia näihin tiloihin. Sänkyihin viittaavaa materiaalia on kuitenkin suhteellisen vähän näiden huoneiden viimeisen vaiheen löytöjen joukossa. Näin ollen *cubiculum*-termin käyttäminen näistä tiloista on edelleen hieman epävarmaa. Vaikka tekstit paljastavat, että tämän huoneen funktio oli varsin monipuolinen, niin useissa tekstikohdissa nukkuminen tai lepäily mainitaan ikään kuin taustana muulle toiminnalle, joten sänky on olennainen osa huoneen varustelua. Muutama tekstikohta viittaa siihen, että sama tila oli käytössä päivin öin; on kuitenkin mahdollista, että nukkumis- ja vastaanottokäytössä olleet *cubiculum*-huoneet olivat erillään varallisuuden salliessa, sillä vastaanottoon ja työskentelyyn soveltuva tila vaatii erilaiset valaistusolosuhteet kuin hämäräksi tarkoitettu makuuhuone.

Huoneiden nimeämisen hankaluus kertoo kuitenkin pikemminkin modernin tutkimuksen ongelmasta: tarve antaa roomalaistalon huonetiloille nimitys latinankielisestä kirjallisuudesta tutuilla termeillä voi olla harhaanjohtavaa ja käytäntöä tulisikin tutkimuskirjallisuudessa tarkastaa. Jos latinankielisiä termejä käytetään, tulee muistaa niiden kuvaavan pikemminkin tutkijoiden konventioita kuin roomalaisten ja pompejilaisten käyttämiä autenttisia tilanimityksiä.

Kuten Riggsby on esittänyt, *cubiculum* on osa varakkaiden roomalaisten *atrium*-taloa ja sen sosiaalista elämää. Tilanimitys esiintyy muiden eliitin elämään liittyvien ilmiöiden kanssa ja se mainitaan teksteissä usein esimerkiksi ruokailutilaa merkitsevien sanojen kanssa niin yksityistaloissa kuin huviloillakin. *Cubiculum* mainitaan tässä yhteydessä vielä myöhäisantiikissa. *Cubiculum* on kuitenkin varsin joustava tilanimitys, jota voidaan käyttää myös vaatimattomampien asumusten sekä ulkomaille sijoittuvien talojen makuutiloista. Se on makuusija-merkityksensä vuoksi sovelias niin maatilojen asumuksiin, huviloihin, yksityistaloihin kuin keisarillisiin rakennuksiinkin. Itse asiassa *cubiculum* riittää yksinään määrittelemään asuintalon, eikä *fauces–atrium–tablinum*-akseli ole välttämätön. Tämän voi havaita paitsi Riggsbyn huomioista isänmurhan yhteydessä esitetyistä tilakuvauksista, myös

muista teksteistä. *Cubiculum* ei kuitenkaan ole kattava nimitys kaikille makuutiloille, sillä esimerkiksi sairastuvan huoneita kutsutaan tällä nimityksellä vain hyvin harvoin, vaikka muuten kuvaukset sairastamisesta *cubiculum*-huoneessa ovat yleisiä. Tämä havainto menee ristiin pompejilaisen löytöaineiston kanssa, sillä esim. yhdestä Marcus Lucretiuksen talon (IX 3,5/24) *cubiculum*-nimellä kulkevasta huoneesta on löydetty kirurgin välineitä.

Huoneen fyysisiin ominaisuuksiin kuului etenkin sulkemismahdollisuus, sillä tekstit mainitsevat ovet sekä kynnykset *cubiculum*-huoneen yhteydessä useasti. Huoneiden kuvaillaan usein olleen hiljaisia, rauhallisia ja pimeitä. Muutamassa yhteydessä mainitaan kuitenkin myös ikkunat. Ikkunat liittyvät teksteissä etenkin huvilarakennuksiin sekä yläkerrassa sijaitseviin makuutiloihin, mikä vastanee myös todellisuutta: usein korttelien keskellä sijainneissa kaupunkitaloissa oli naapureita joka suunnalla, joten ikkunoiden sijoittaminen oli hankalaa. Rakentamisessa ja sijoittelussa tuli ottaa huomioon niin valaistusolosuhteet kuin huoneen lämmitysikin. Huoneet valaistiin lähinnä lampuin ja kynttilöin. Valaisinten ohella makuuhuoneen tyypillisiin huonekaluihin kuuluivat erilaiset sängyt, ja *cubiculum* on selkeästi myös aviovuoteen paikka: varsin useat tekstit kuvailevat, kuinka morsian saatetaan aina *cubiculum*-huoneeseen asti hääyönään. Sänkyjen metallisia kiinnikkeitä on säilynyt myös arkeologisen materiaalin joukossa, mutta kankaaiset vuodevaatteet ovat hävinneet. Säilytysastioita sen sijaan saattaa tiloista löytyä, ja niitä mainitaan myös teksteissä. Tilan funktion joustavuudesta kertovat tekstikohdat mainitsevat kuinka *cubiculum* saatettiin helposti liikuteltavien huonekalujen avulla muuttaa esimerkiksi peseytymistilaksi. *Cubiculum*-huoneiden koristelusta tekstit kertovat melko vähän, eivätkä ne tue Riggsbyn tulkintaa huoneesta kontrolloituna taiteen esitystilana.

Tekstit eivät kerro juurikaan *cubiculum*-huoneen sijoittelusta yksityistalossa; muutamit hyvin tunnetut tekstikohdat vahvistavat, että *cubiculum* saattoi sijaita keskushallin ympäristössä. Yksityistalon peristyylin yhteydessä olevaa *cubiculum*-tilaa ei mainita suoranaisesti yhdessäkään kohdassa, mutta toisaalta tekstit vahvistavat sen, että kaupunkitalon sisäosissa ja yläkerroksissa sijaitsi *cubiculum*-huoneita. Etenkin varakkaissa taloissa saattoi olla varsin monta makuuhuonetta. Huviloilla käytäntö lienee sanellut rakentamista perinteitä enemmän ja mm. Ciceron kuvauksen perusteella voimme päätellä, että huviloilla *cubiculum* saattoi sijaita paitsi keskushallin myös peristyylin yhteydessä. Pliniuksen huviloilla *cubiculum*-huoneet sijaitsivat varsin useassa eri paikassa.

Tekstit tukevat myös Vitruviuksen väittämää siitä, että *cubiculum* oli tila, joka vaati kutsun päästä sisään. Tälle ajatukselle sain vahvistusta erityisesti tekstikohdista, joissa kuvataan huoneeseen kohdistuvaa liikettä: kuvaukseen on usein käytetty verbiä, joka sisältää joko ajatuksen luvasta astua sisään tai vieraan johdattamisesta huoneeseen. Orjien ja etenkin luotettujen palvelijoiden käyttäminen vieraiden ohjailun apuna mainitaan muutamassa tekstissä.

Vaikka aiempi tutkimus onkin määritellyt *cubiculum*-huoneen rauhalliseksi ja suhteellisen yksityiseksi paikaksi, mielestäni tilan tarjoamaa yksityisyyttä ei olla täysin ymmärretty kaikissa tutkimuksissa, joskin Riggsbyn näkemys *cubiculum*-huoneen suomasta yksityisyydestä käy yhteen myös oman tutkimukseni kanssa. Liikettä kuvaavat tekstit paljastivat näet sen, että huoneisiin jouduttiin usein tunkeutumaan väkisin; normaalisti yksin makuuhuoneeseen sulkeutunut asukas sai rauhan ovet suljettuaan. Myös muut tekstit tukevat ajatusta siitä, että näissä huoneissa nukuttiin usein yksin ja etenkin orjien kuvataan nukkuneen huoneen ulkopuolella. Yläluokkaisella roomalaisella oli varaa yksityisyyteen.

Cubiculum antoi siis *mahdollisuuden* rauhaan, yksityisyyteen ja suojaan. Käytännössä kuitenkin liikkuminen talon sisällä ja aina makuuhuoneeseen asti näyttää olleen jokseenkin vaivatonta, etenkin jos kysymys on isännän tai emännän luotetusta perheenjäsenestä tai palvelijasta. Pahoissa aikeissa liikkeellä ollut henkilö sai suoritettua rikoksensa suljetuista ovista tai mahdollisista vartijoista huolimatta.

Tekstit paljastavat *cubiculum*-huoneen käyttäjiksi paitsi vapaat, aikuiset, varakkaat roomalaismiehet sekä pariskunnat, myös yksinelävät naiset. Sukupuoleen perustuvaa jaottelua ei roomalaistaloissa voi todeta. Aviopuolisoiden mainitaan joissain tapauksissa nukkuneen eri makuuhuoneissa, kuten Riggsby onkin oletanut. Mainintoja yhdessä nukkuvista aviopareista on kuitenkin enemmän. Sen sijaan lapset esiintyvät myös *cubiculum*-mainintojen yhteydessä, toisin kuin Riggsby väittää. *Cubiculum* saattoi kuulua vakiintuneesti asukkaalleen, joskin makuutilan vaihtaminen esim. vuodenaikojen mukaan onkin ollut mahdollista. Palvelusväen makuutiloja ei kutsuta *cubiculum*-nimellä ja orjien läsnäolo oli huoneessa sallittua lähinnä palvelustehtävää suoritettaessa, vaikkakin luotetut palvelijat lienevät liikkuneet melko vapaasti taloissa. Kamaripalvelijasta käytettiin nimitystä *cubicularius* ja, kuten varhaisempi tutkimus paljastaa, etenkin keisarilliseen hallintoon kuuluneet *a cubiculo* ja *praepositus cubuli* -virkanimkkeiden haltijat saattoivat päästä merkittävään yhteiskunnalliseen asemaan.

Vieraat saatettiin majoittaa talon vieraille osoitettuun makuuhuoneeseen (*hospitale cubiculum*). Toisinaan makuuhuoneissa vieraili myös ei-toivottuja vierailijoita, kuten eläimiä ja kummituksia!

Cubiculum vaikuttaa siis olleen erittäin monikäyttöinen ja sijainniltaan joustava. Tilan funktio saattoi myös vaihdella tarpeen mukaan. Tilan käyttö ei liene aina ollut aivan itsestäänselvyys roomalaisille, mistä kertovat lukuisat lisämääreet, joita huoneen yhteydessä teksteissä esiintyy. Erilaisia määritelmiä antavat etenkin molemmat Pliniukset, joiden kirjoituksista tunnemme niin vastaanottotilat, *virorum salutatorium cubiculum* kuin erikseen päivä- ja yökäyttöön suunnatut makuuhuoneetkin – *cubacula diurna, nocturna*.

5. Kirjallisuusluettelo

A. Antiikin lähteet

CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*, consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae Borussicae editum, 1863 –

B. Editiot ja kommentaarit

Adams = *C. Suetonius Tranquillus: Divi Augusti Vita*, edited with Introductions, Analysis of the Text, Notes, Appendices and Index by M. Adams, 1963

Ash = *Lucius Junius Moderatus Columella: On Agriculture, in three volumes, vol.I, Res Rustica I-IV*, with recension of the text and an English translation by H. B. Ash, 1960

Boyancé = *Cicéron, Discours, tome VIII, Pour Cluentius*, texte établi et traduit par P. Boyancé, 1953

Bruun = *Seneca, Apocolocyntosis*, udgivet med indledning, oversættelse, kommentar og registre af N.W. Bruun, 1990

Callu = *Histoire Auguste, tome 1, 1re partie, Introduction générale, Vies d'Hadrien, Aelius, Antonin*. Texte établi et traduit par J.-P. Callu, 1992

Cortney = E. Courtney: *A Companion to Petronius*, 2001

Cousin = *Quintilien, Institution oratoire, tome V, livres VIII et IX*. Texte établi et traduit par J. Cousin, 1978

Croisille = *Pline l'Ancien, Histoire Naturelle, Livre XXXV*. Texte établi, traduit et commenté par J.-M. Croisille, 1985

- Cugusi - Sblendorio Cugusi** = *Opere di Marco Porcio Catone Censore* a cura di P. Cugusi e M.T. Sblendorio Cugusi, volume secondo, 2001
- Douglas** = *Cicero, Tusculan Disputations II & V, with a summary of II & IV* edited with an Introduction, translation & commentary by. A.E. Douglas, 1990
- Focardi** = *Apokolokyntosis, La deificazione della zucca*, a cura di G. Focardi, 1995
- Foster** = *Livy, with an English translation, in fourteen volumes, II, books III and IV*, translated by B.O. Foster, 1960
- Furneaux** = *Cornelii Taciti Annalium ab excessu Divi Augusti Libri, the Annals of Tacitus*, edited with introduction and notes by H.Furneaux, vol. II, books XI-XVI, second edition, revised by H.F.Pelham and C.D.Fisher, 1907
- Glynn Williams** = *Cicero, The Letters to His Friends*, with an English translation by W. Glynn Williams, vol. 2, 1959
- Goujard** = *Caton, De l'agriculture. Texte établi, traduit et commenté* par R. Goujard, 1975
- Haines** = *The Correspondence of Marcus Cornelius Fronto with Marcus Aurelius Antoninus, Lucius Verus, Antoninus Pius and various friends*, edited and for the first time translated into English by C.R. Haines, in two volumes, 1962-63
- Hijmans et al.** = *Apuleius Madaurensis, Metamorphoses, book IX. Text, Introduction and Commentary* by B.L. Hijmans Jr. – R. Th. Van Der Paardt – V. Schmidt – B. Wesseling – M. Zimmerman, 1995
- Hunink** = *Apuleius of Madauros, Pro se de magia*, edited with a commentary by V. Hunink, vol. II, Commentary, 1997
- Lenaghan** = *A Commentary on Cicero's Oration De Haruspicum Responsio*, by J.O. Lenaghan, 1969
- Martin** = *Palladius, Traité d'agriculture, tome premier (livres I et II)*, texte établi, traduit et commenté par R. Martin, 1976
- Rackham** = *Pliny, Natural History, volume IX, libri XXXIII-XXXV*, by H. Rackham, 1961
- Ramsey** = *Cicero, Philippics I-II*, edited by. J.T. Ramsey, 2003
- Rolfe** = *Ammianus Marcellinus*, with an English translation by J.C.Rolfe (in three volumes), 1963
- Rostagni** = *Svetonio, De Poetis e biografi minori*, restituzione e commento di A. Rostagni, 1964
- Russel** = *Quintilian, The Orator's education, books 6-8*, edited and translated by D.A. Russel, 2001

Sblendorio Cugusi = *M. Porci Catonis Orationum Reliquiae, Introduzione, testo critico e commento filologico* a cura di M.T. Sblendorio Cugusi, 1982

Schlam = C.C. Schlam: *The Metamorphoses of Apuleius. On making an ass of oneself*, 1992

Shackleton Bailey 1968 = *Cicero's Letters to Atticus*, edited by D.R. Shackleton Bailey, volume IV, 49 B.C., 133-210 (books VII.10-X), 1968

Shackleton Bailey 1977 = *Cicero: Epistulae ad Familiares*, edited by D.R. Shackleton Bailey, volume I, 62-47 B.C., 1977

Shackleton Bailey 1980 = *Cicero: Epistulae ad Quintum fratrem et M. Brutum*, edited by D.R. Shackleton Bailey, 1980

Sherwin-White = *The Letters of Pliny, a Historical and Social Commentary*, by A.N. Sherwin-White, 1966

Walentowski = S. Walentowski: *Kommentar zur Vita Antoninus Pius*, 1998

Van den Hout = *A Commentary on the letters of M. Cornelius Fronto* by M.P.J. van den Hout, 1999

Wardle = *Valerius Maximus, Memorable Deeds and Sayings, book 1*, translated with Introduction and Commentary by D.Wardle, 1998

Winterbottom = *The Minor Declamations ascribed to Quintilian*, edited with Commentary by M. Winterbottom, 1984

Zetzel = *Cicero, De re publica, selections*, edited by J.E.G. Zetzel, 1995

C. Tutkimuskirjallisuus ja hakuteokset

Ackerman = J.S. Ackerman: *The villa: form and ideology of country houses*, 1985

Allison = P.M. Allison: *Pompeian Households, An Analysis of the Material Culture*, 2004

Berg 2004 = R. Berg: *Lääketiedettä, magiaa ja kosmetiikkaa Pompejissa*, teoksessa *Antiikin lääketieteen perintö*, toim. A. Larsen, 141–159, 2004

Berg 2008 = R. Berg: *Roomalaisen talon huonekalut ja muu esineistö* teoksessa *Domus Pompeiana – Talo Pompejissa*, toim. P. Castrén, 105–125, 2008

Carafa = P. Carafa: *Le Domus tardo archaice della Sacra Via e l'Origine della Case Italica ad Atrio*, in *Papers from the Third Annual Meeting at Ravenna 1997*, vol II: *Classical and Medieval*, edited by M. Peace and M. Tosi, BAR International Series, 35–44, 1998

Carandini = A. Carandini: *Schiavi in Italia. Gli strumenti pensanti dei Romani fra tarda Repubblica e medio Impero*, 1988

- Castrén** = P.Castrén: *Ordo Populusque Pompeianus, polity and society in Roman Pompeii*, Acta Instituti Romani Finlandiae, Vol. VIII, 1975
- Clarke** = J.R. Clarke: *The Houses of Roman Italy, 100 BC - AD 250: ritual, space, and decoration*, 1991
- Dunbabin** = K.M.D. Dunbabin: *The use of private space*, in Actes XIV Congrès International d'Arqueologia Clàssica - Actas XIV Congreso Internacional de Arqueología Clásica, La ciutat en el món romà - La ciudad en el mundo romano, vol. 1 Ponències - Ponencias, Coordinació científica - Coordinación científica: Xavier Dupré I Raventós, 165–176, 1994
- Dwyer 1982** = E.Dwyer: *Pompeian Domestic Sculpture - A Study of Five Pompeian Houses and their contents*, 1982
- Dwyer 1991** = E. Dwyer: *The Pompeian Atrium House in Theory and in Practice*, in Roman Art in the Private Sphere - New Perspectives on the Architecture and Décor of the Domus, Villa and Insula, ed. by E. Gazda, 25–48, 1991
- Elia** = O. Elia: *I cubicoli nelle case di Pompei, Contributo alla Storia della "Domus"*, in Historia: Nuova Serie degli Studi Storici per l'Antichità Classica 6, diretta da Ettore Pais, 394–421, 1932
- Ernout–Meillet** = *Dictionnaire étymologique de la langue Latine, Histoire des mots*, par A. Ernout et A. Meillet, 4ème edition, 1959
- Förtsch** = R. Förtsch: *Archäologischer Kommentar zu den Villenbriefen des jüngeren Plinius*, 1993
- George** = M. George: *Servus and Domus: the slave in the Roman house*, in Domestic space in the Roman world: Pompeii and beyond, ed. by R. Laurence and A.Wallace-Hadrill, JRA, suppl. 22, 15–24, 1997
- Hales** = S. Hales: *The Roman House and Social Identity*, 2003
- Leach** = E.W. Leach: *Oecus on Ibycus: Investigating the Vocabulary of the Roman House*, in Sequence and Space in Pompeii, ed. by S.E.Bon and R. Jones, 50–73, 1997
- Leumann** = M. Leumann: *Lateinische Laut und Formenlehre (Handbuch der Altertumswissenschaft: Abt. 2; Teil 2, Lateinische Grammatik / von Leumann-Hofmann-Szantyr; Band 1)*, Neuausg. 1977
- Lewis–Short** = *A Latin Dictionary, founded on Andrew's edition of Freund's Latin Dictionary*, revised, enlarged and in great part rewritten by C.T. Lewis and C. Short, 1879
- Lexicon Latinitatis Nederlandicae** = *Lexicon Latinitatis Nederlandicae Medii Aevi*, composuerunt J.W. Fuchs, O. Weijers, M. Gumbert, vol. II C, 1981

- Lexicon Polonorum** = *Lexicon Mediae et Infimae Latinitatis Polonorum*, vol. II C, cui edendo praefuit M. Plezia, 1959–1967
- Liddel–Scott–Jones** = *A Greek-English Lexicon*, compiled H.G. Liddel and R. Scott, revised and augmented by Sir H.S. Jones, 1968
- Mau** = *CIL*, IV suppl. 2, ed. ab A. Mau, 1909
- Meyer-Lübke** = *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* von W. Meyer-Lübke, 3. vollständig neubearbeitete Auflage, 1935
- Mielsch** = H. Mielsch: *Die römische Villa - Architektur und Lebensform*, 1987
- Mittellateinisches Wörterbuch** = *Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert*, red. O.Prinz, T. Payr, P.Dinter unter Mitarrb. von H. Antony, 1999
- Nappo** = S. C. Nappo: *Urban transformation at Pompeii, late 3rd and early 2nd c. B.C.* in *Domestic space in the Roman world: Pompeii and beyond*, ed. by R.Laurence and A.Wallace-Hadrill, *JRA*, suppl. 22, 91-120, 1997
- Niermayer–Van De Kleft** = J.F. Niermayer & C. Van De Kleft: *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, überarbeitet von J.W.J. Burgers, vol. A-L, zweite überarbeitete Auflage, 2002
- OCD** = *The Oxford Classical Dictionary*, third edition, eds S. Hornblower & A. Spawforth, 1996
- OED** = *The Oxford English Dictionary*, second edition, prepared by J.A. Simpson and E.S.C. Weiner, volume III, cham-creeky, 1989
- OLD** = *Oxford Latin Dictionary*, ed. by P.G.W. Glare, reprinted 1997
- Pisani Sartorio** = G. Pisani Sartorio: *Septizonium* (1), in *Lexicon Topographicum Urbis Romae* (vol. 4), a cura di E.M.Steinby, 1993
- Riggsby** = A. Riggsby: *“Public” and “private” in Roman culture: the case of the cubiculum* in *JRA* 10 36–56, 1997
- Tamm** = B. Tamm: *Some notes on Roman Houses*, in *Opusc.Rom.* 9,6, 1973
- TLL** = *Thesaurus linguae Latinae*, editus iussu et auctoritate consilii ab academicis societatisque diversarum nationum electi, 1900–
- Wallace-Hadrill 1988** = A. Wallace-Hadrill: *The Social Structure of the Roman House*, in *BSR* 56, 43-97, 1988
- Wallace-Hadrill 2007** = A. Wallace-Hadrill: *The development of the Campanian house*, in *The World of Pompeii*, ed. by J.J. Dobbins and P.Foss, 279-291, 2007

LIITTEET

LIITE A

Cubiculum-termin määreitä:

De cubiculo alieno: Cic.de orat. 2,263; *adiuncta cubicula*: Cic.ad Q.fr. 3,1,2; *hospitale cubiculum*: Liv.1,58,2; *hiemalis temporis/aestiva cubicula*: Colum.1,6,1; *durum castrorum cubiculum*: Sen.contr.1,8,2; *cubiculum interius*: Phaedr.3,10,21; *cubiculum dormitorium*: Plin.epist.5,6,22; Plin.med.2,13; Plin.nat.30,52 (nat.30,51 vain *dormitorium*); *cubiculum noctis et somni*: Plin.epist.2,17; *cubicula diurna, nocturna*: Plin.epist.1,3; *saluatoria cubicula virorum*: Plin.nat.15,38 (*virorum saluatoriis cubiculis*); *receptaculum*: säilytyspaikka, suoja: Apul.met.1,23: (*bonestum receptaculum*); *superius cubiculum*: yläkerran huone: Apul.met. 3,21, met. 4,12 (vanhan naisen mökissä); *conditorium cubiculum*: Ps.Quint.decl.8,22
Vrt. myös Varro ling.9,58: *surdum, caecum*

LIITE B

Cubiculum kaupungissa ja maaseudulla, Roomassa ja muualla Italiassa sekä Rooman valtakunnan alueella

1. Italian ulkopuolella

Kreikassa: Plaut.Asin.787; Most.695; Casina (*passim*)(Plautuksen tekstit sijoittuvat Kreikkaan, mutta kuvaavat usein roomalaista ympäristöä); Ter.Ad.694; Cic.Deiot; Cic.off. 2,7,25; Tusc.5,59; Liv.40,24,6 ja 45,6,4; Val.Max.1,7,7 ja 9.13.3,4; Apuleius met.(*passim*); Gell. 2,2,2; Orosius (hist.2,17,6); *Pergamonissa*: Petron 86; *Bithyniassa*: Suet.Iul.49; *Pohjois-Afrikassa*: Bell.Afr.88 (tarkemmin Uticassa, vrt. Hales 203: Cato Uticensis oli roomalaisuuden ja roomalaisen *virtus*-hyveen malli Pohjois-Afrikassa), Apul.apol.75; *Galliassa*: Sen.clem.1,9,7;5;

2. Yksityishenkilön kaupunkitalossa

Varro ling.5,162; Cic.Phil.8,29; Cic.Verr.6,27; Cic.har.resp.9; Cic.Cluent.15; Liv.1,58; Val.Max.5,4,3; Phaedr.3,10; Petron.26, 77, 130; Quint.inst.11,2,20; (Ps.)Quint.Decl.(*cubiculum*-termi esiintyy varsin usein sekä ns. *declamationes minores*, että *maiores*-kokoelmassa); Plin.epist.3,7,4; Tac.ann.1,9; ann.4,69;ann.13,44; Tac.ann.14,45; Suet.Aug.72: Suet.Aug.100,1; Suet.Tit.11,1;Amm.28,4,26; Aug.civ.6,9; Dig. 32,33pr.

3. Huvilassa (*villa*)/maaseutuasunnossa/maatilalla

Cato agr.10,4; Cic.rep.1,18: *horti*; Cic.fam.7,1,1; Cic.ad Q.fr.3,1; Val.Max. 6,8,6; Colum. 1,6,1; Sen.epist.89,21; Plin.epist.1,12,7; Plin.epist.5,6; Plin.epist.6,20,4; Plin.epist.6,16; Plin.epist.9,7; Plin.epist.5,6; Tac.ann16,11; Pallad.1,12; Macr.Sat.1,6,30;Macr.Sat.1,11

4. Keisarillisessa asumuksessa

Plin.paneg.83; Aur.Fronto p.85v.d.H: Trajanuksen aikainen huvila Etruriassa sijaitsevassa Centum Cellaessa; huvila Alsiumissa: p. 234 v.d.H; Tac.ann.11,2; Tac.ann.11,28; Tac.ann.14,8; Suet.Aug.19,2 (epävarma sijainti); Suet.Claud.13;

Suet.Nero 25; 33, Suet.Dom.15,2: *Domus Palatina*; Hist.Aug.Pius 12,5 (Loriumissa, vrt.Aur.Fronto p.85v.d.H); Hist.aug.Hadr. 8,11; Comm. 16,5 (Roomassa ja Lanuviumissa); Hist.Aug.Heliog.13&14: *Horti Spei Veteris*, joka sijaitsee Roomassa, lähellä nk. Porta Maggiore

5. Muussa rakennuksessa

arx: Sen.contr.4,7; mökki/maja: *tuguriolum* Apul.met.4,12; *tabernula*, pieni *taberna* Apul. met.7,7; (yläkerrassa sijaitseva) vuokrahuoneisto, *cenaculum*: Dig. 9,3,5,2; (mahdollisesti myös Suet.Tit.11,1);

6. Sotilasleirissä

Sen.contr.1,8,2 (vrt. TLL, IV, 1269 r.17: *cubiculum* sängyn merkityksessä); Tac.hist.2,80; Tac.hist.4,24; Suet.Otho 11,1 ja Vit.8,1; Gell. 15,22,9;

7. Mytologiset puitteet

Plaut.Amph.808; Catull.63.67; Hyg.fab.190,5; Apul.met.5.1 alkaen

LIITE C

Irtaimisto ja rakenne

1. Sänky

cubile: sänky, vuode: Cic.Cluent.15: *cubile filiae*; *cubitus*: sänky: Apul.met. 10,20: *terrestrem nobis cubitum praestruunt*; *grabatulum*: pieni telttavuode: Apul.met.1,16, met.2,15; *Lectus*: Plaut.Amph.808; Cato agr.10,4; Cic.Tusc.5,59 *cubiculari lecto*; Cic.rep.1,17; Cic.Verr. 4,79; Cic.Cluent.14: *lectus genialis*; Liv.1,58,7; Val.Max.9.13.ext.4: *cubicularem lectum*; Phaedr.3,10,26; Quint.decl.347,p.368,13; decl.328,p.288,28; Plin.epist.2,17; Tac.ann.14,8; Suet.Iul.49: *in aureo lecto*; Gell. 6,1,3: *in lecto mulieris*; Apul.met.9,3: *super constratum lectum*; Apul.apol.75; Apul.flor.23; Auson.p.214 Peiper; Hist.Aug.Pert.11,3: *circa lectum*; *Lectulus*: Val.Max.1,7,7; Plin.epist.3,7,4; Plin.epist.9,7; Ps.Quint.decl.1,9; 1,13 (*matrimonialis lectuli*); Ps.Quint.decl.2,6(*bis*); 2,19; Tac.ann.16,11; Tac.hist.4,24; Apul.met. 4,12, met.5,2; Auson.p.215 Peiper; p.404 Peiper: *genialis lectuli*; *Torus*: vuode, leposohva: Val.Max. 4,3,3; Plin.paneg.8: *genialem torum*; Suet.Dom.11,1; Apul.met. 4,12, met. 4,26 ja 27, met.5,4;

Sänkyesiintymiä on listannut myös Riggsby (40, alaviite 25).

2. Vuodevaatteet

culcita, (täytetty) patja, pielus: Suet.Claud.35; *pulvillus*, pieni tyyny: Apul.met.10,20; *pulvinus*, patja, pielus: Suet.Otho 11,1; *stratus*, vuoteen t. leposohvan peite: Auson.p. 214 Peiper; *stragulum*, peitto: Suet.Claud.35; Suet.Nero.47,3; *stroma*, -atis: vuodevaate, peite (Lewis–Short s.v; στρωμα, ατος, τό: "anything laid or spread out for lying or sitting upon, a mattress, bed" Liddel–Scott–Jones;): Hist.Aug.Ver.4,9: *cum stromatibus*; *tapete* (*tapetum*), n. tai *tapes*, m.: (usein koristeltu) peitto, peite, villavaate: *iniectis tapetibus*: Liv. 40,24,7; *vestis*: (vuode)vaate: Petron.26: *thalamumque incesta exornaverant veste* (*cubiculum* samassa kappaleessa synonyyminä); *vestis stragula*: vuodevaate: Apul.met. 4,12, met.10,20: *stragula veste auro ac murice Tyrio depicta probe consternunt*

3. Istuimet

cathebra, nojatuoli: Plin.epist.2,17; Sen.clem.1,9,7; *scabillum*, matala tuoli: Cato agr.10,4 *scamnum*, penkki: Cato agr. 10,4; *sella*, selkänojaton tuoli: Cato agr. 10,4; *solium*, nojatuoli: Cato agr. 10,4; myös amme: Sen.epist.77,9;(vrt. *tabernaculum*, telttä: Sen.epist.77,9)

4. Säilytys

arcula, pieni arkku, laatikko: Apul.met.3,24; Cic. off. 2,7,25 (*arculas muliebres*); *armarium*, kaappi: Plin.epist.2,17; *pyxis*: rasia: Suet.Nero.47,3: *pyxis veneni*; *sarcinula*: matkatavarat Apul.met.1,23-24 (vieraan henkilökohtaiset tavarat, jotka sijoitetaan *cubiculum*-huoneeseen: *sarcinulas hospitis susceptas cum fide conde in illud cubiculum, ...rebus meis in illo cubiculo conditis...*);

Suet.Tib.43: vrt. kappale 3.3.4.: Tiberiuksen sopimattomat makuuhuonevarustelut

5. Ruokailu

calix, malja: Apul.met.2,15, met. 8,11; *lagoena*, lasi- tai savipullo: Apul.met.2,15; *mensula*, pieni pöytä: Apul.met. 2,15; *oenophorum*, suurehko viiniasia: Apul.met.8.11; Vrt. myös Sen.dial.5,8,6

6. Ovet

foris: Cic.Tusc.5,59: *cum forem cubiculi clauserat*; Val.Max.9.13.ext.4: *cum forem cubiculi, extrinsecus a custodibus opertam, interiorem claustro ipse diligenter obserasset*. Curt. 8,6,18: *ante cubiculi fores excubituri*; 8,6,22: *apertis foribus*; Ps.Quint.decl.1,9; Tac.ann.3,5; Tac.ann.14,8: *Ad foris cubiculi*; Tac.ann.14,44: *cubiculi foris recludere*; Suet.Iul.81; Suet.Aug.82,1: *apertis cubiculi foribus*; Gell.2,2,2: *pro cubiculi sui foribus*; Apuleius mm.: Apul.met.2,30: *... "quamquam foribus cubiculi diligenter oclusis, per quoddam foramen prosectis naso prius ac mox auribus vicariam pro me lanienam suscitavit"*; *ostium*: Apul.met.3,21; *valvae*: Plin.epist.2,17; **Kynnykset**: Cic.Cluent.15: *limen cubiculi*; Curt. 8,6,22; Petron.26: *limen thalami* (*cubiculum*-nimitys samassa kappaleessa synonyyminä); Ps.Quint.decl.1,11; Ps.Quint.decl.2,johdanto; decl.2,6; Plin.epist.7,23,1; Apul.met. 2,15: *extra limen* (orjien nukkumapaikka oven ulkopuolella)

7. Ikkunat

Varro ling.9,58; Sen.dial.6,22,6; Plin.epist.5,6,23: ikkunat kahteen suuntaan; Plin.epist.2,17 (*saepe*); Apul.met.1,16; met.4,12 met.6,21; Ikkuna-sanaa ei mainita, mutta viittaus on selvä: Cic.fam.7,1,1, Tac.ann. 4,22; Dig. 9,3,5,2;

LIITE D

Cubiculum-huoneeseen kohdistuvaa liikettä kuvaavat sanat:

abduco, johtaa: Plaut.Most.696; Suet.Aug.69; *admitto*, laskea, päästää luo: Cic.Phil.8,29; *ascendo*: nousta, kiivetä: Aug.serm.ed.Mai 1, pag.469, linea 23; *ascisco*, ottaa jhkin, luo: Amm.28,4,26; *commeo*, liikkua edes takasin, tulla ja mennä: Apul.met.9,15; *confero*, viedä, suunnata: Sen.dial.6,22,6; *contendo*, rientää, kiiruhtaa: Apul.met.2,15; *conscendo*,

nousta: Apul.met.4,12 (yläkerran makuuhuoneeseen); *deduco*, kuljettaa, saattaa: Liv. 1,58,1; Curt. 8,6,13; *deverto*, kääntää pois, poiketa: Apul.met. 9,3; *digredior*, poistua: Plin.epist.1,12,7; *discedo*, poistua, väistyä: Cic.Deiot.19; Aug.civ.6.9; *discurro*, juoksennella: Aur.Fronto p. 234 v.d.H.; *educo*, viedä, ohjata (ulos): Suet.Iul.49 (ohjata sisään.); *extermino(r)*, "karkoittaa itsensä", hylätä, (lähteä): Apul.met.2.25; *egredior*, lähteä, tulla ulos: Cic.rep.1,18; Tac.ann.15,45; *fero*, kantaa: Curt.8,3,8; *immitto*, lähettää, päästää sisään, päästää kimppuun, iskeä sisään: Hist.Aug.Heliog.25,1; *induco*, viedä, johdattaa: Quint.decl.306,p.203,19; Tac.ann.16,35; *ingredior*, astella, astua, mennä jhk.: Tac.dial.14,1; *intro*, astua, tunkeutua, hiipiä sisään: Curt.6,10,21; Quint.inst.4,2,72; Ps.Quint.decl.1,7; Ps.Quint.2,johdanto; decl.2,21; Plin.epist.1,12,7; Petron.129 ja 130; Tac.dial.3,1; *introeo*, mennä sisälle: Suet.Cal.7,1; 12,3; *introduco*, viedä sisään, päästää puheille: Cic.Verr. 4,56; *intromitto*, lähettää, päästää sisään: Liv.40,24,6 (nuorukainen surmataa isän määräyksestä, murhaajat lähetetään sisän huoneeseen); Fronto p.111-112 v.d.H; *introrrepo*, ryömiä, livahtaa sisään: Apul.met.2,25; *introrumpo*, tunkeutua sisään: Apul.met.2,26; Gell. 15,22,9; *invado*: tunkeutua sisään: Apul.met.4,26; *irrumpto*, murtautua, tunkeutua, hyökätä jhk: Sen.contr.1,4,11; Ps.Quint.decl.8,22; Plin.epist.6,20,4; Suet.Claud.37; Suet.Otho.11,1; Apul.met.9,2; Vir.ill. 9,3; Hist.Aug.Pert.11,3; *irruo*, syöksyä johonkin: Quint.decl.310, p.222,8; *offendo*, törmätä: Apul.met. 10,20; *perduco*, johdattaa: (Val.Max. 8.1.abs.12: *se eo* [sc. in cubiculum] *esse perductum*); Apul.met.3,21; met.8,11; *perfero*, kantaa -, viedä perille: Hist.Aug.Ver. 4,9; *pergo*, edetä: Apul.met.1,25; *procedo*, astua esiin, tulla näkyviin: Apul.met.9,15; *procurro*, rynnätä: Apul.met. 7,7; *prorumpo*, murtautua, syöksyä läpi: Tac.ann.13,44; *recedo*, vetäytyä, kääntyä pois: Plin.epist.1,12,7; *recipio*, palauttaa, saada takaisin, ottaa vastaan/huostaansa: Hist.Aug.Maximin.17,4; *se recipio*, vetäytyä: Liv. 40,24,6; *redeo*, palata: Plaut.Cas.965; Suet.Nero. 47,3; *refero*, kantaa, viedä/tuoda takaisin: Apul.met.5,2; *reporto*, kantaa, viedä takasin Apul.met. 1,25: *me reporto*; *revertor*, palata: Apul.met.1,16, met.1,26; *subrectito*, "nousta usein pöydästä ja livahtaa *cubiculum*-huoneeseen": Cato or.frg.57,2; *traho*, vetää: Petron.26; *transeo*, siirtyä: Cic.Deiot.21; *venio*, tulla: Liv.perioch.7

LIITE E

Vieraita *cubiculum*-huoneessa

Cic.Phil. 8,29: *legatum*; Cic.rep.1,18: ystäviä ja sukulaisia; Cic.Verr.6,27: *Siculorum magistratus equites Romani*; Cic.Verr. 4,23: Apronius; Cic.Deiot: Caesar Deiotarus-kuninkaan vieraana; Cic.Scaur.26: klientti (asiakas?, vrt. Riggsby 41); Plin.epist.3,7,4: Silius Italicuksen lukuisat vieraat; Plin.epist.5,1,5: Pliniuksen avustajat Corellius ja Frontinus; epist.1,22,4: Plinius itse vieraana; Keisarillisen oikeudenkäynnin osanottajat: Tac.ann.11,2; Tac.ann.16,35: Demetrius ja Helvidius Thrasean kanssa tämän huoneessa itsemurhan aikana *Helvidius et Demetrius*; Fronto p.111-112 v.d.H: Fronton audienssi Lucius Veruksen *cubiculum*-huoneessa.; Apul.met.1,16: itsemurhaa yrittänyt Aristomenes ja Sokrates majatalossa; Amm.28,4,26: laintuntijat sekä horoskooppien tulkitsijat makuuhuoneessa; Hist.Aug.Maximin.17,4 *amici*

Lausunto Laura NISSISEN pro gradu -tutkielmasta “Cubicula diurna, nocturna –
cubiculum-makuutila latinankielisessä kirjallisuudessa”

Laura Nissisen pro gradu -tutkielman aiheena ovat otsikon mukaisesti *cubiculum*-sanan merkitykset ennen kaikkea antiikin latinankielisessä kirjallisuudessa. Tutkielma sisältää alkusanat, johdannon, lukuisiin alalukuihin jakaantuvan varsinaisen käsittelyosan (luku 3, “*Cubiculum* latinankielisessä kirjallisuudessa”), yhteenvedon, kirjallisuusluettelon sekä liitteet A-E (näiden otsikot olisi voinut mainita sisällysluettelossa).

Johdannossa esitetään kiinnostava katsaus roomalaiseen taloon ja sen tutkimukseen sekä siihen, miten talon huonetiloja on tutkimuksessa analysoitu; näin lukijalle muodostuu selkeä näkemys roomalaisen talon dynamiikasta. Varsinaisessa analyysiosassa tekijä käsittelee ensin sanan etymologiaa ja alan terminologiaa (*cubiculum* ei kuitenkaan voi tulla suoraan verbistä *cupare*, koska silloin sen oletettava muoto olisi **cupaculum*; tässä kappaleessa oli mielestämme jonkin verran epämääräisyyttä ja vähemmän relevanttilta vaikuttavaa tietoa [esim. s. 24 “Juhlien ja illallisten pitopaikan yhteydessä kubikulum mainitaan useasti”]) sekä *cubiculumien* sijaintia erilaisissa rakennuksissa toisaalta kaupungeissa, toisaalta maaseudulla. Tämän jälkeen tekijä siirtyy (kappaleissa 3.3-3.6) käsittelemään *cubiculum*-sanan esiintymäkontekstit luontevalla ja valaisella tavalla ryhmiteltyinä ja filologisesti analysoituina. (Kirjoittaja käyttää johdonmukaisesti termiä *kubikulum*, vaikka sanan kirjoitusasua ei olisi tarvinnut suomentaa tällä tavalla.) Käyttämällä alkuperäistä termiä tekijä pyrkii välttämään ennako-oletuksia sanan merkityksestä, mikä osoittaa metodologista tarkkaavaisuutta. (Tutkielman otsikossa merkitys “makuutila” on kuitenkin mainittu, mikä ei mielestämme täysin vastaa tekijän esitystä ja tuloksia.) Analyysiosaa varten tekijä on koonnut materiaalinsa – termin *cubiculum* esiintymät - erittäin huolellisesti, ja aiheen käsittely vaikuttaa sekä informoidulta että informatiiviselta. Näin lukijalle jää erittäin selkeä käsitys sekä *cubiculumin* varustuksesta että siitä, mitä kaikkea siellä saatettiin tehdä. Vaikka tekijän esitystapa on eloisaa ja osittain mukaansatempaavaakin, mielikuvaksemme jäi kuitenkin, että se kääntyy välillä kääntyy turhan laveaksi passusten sisällön esittelyksi. (Eräänlaisen laveuden mielikuvaa lisää myös se, että useimpia passuksia siteerataan usein usean rivin verran.) Termin *cubiculum* sisältävät passukset ovat usein historiallisesti ja/tai kulttuurihistoriallisesti erittäin mielenkiintoisia, ja näin tekijä tuntuu välillä näitä passuksia kommentoidessaan ajautuvan sivuun teemastaan (esim. s. 65 puolustukset aviorikokselle, 69 parantavat yrtit) tai kohdistavan huomionsa teemansa kannalta vähemmän keskeisiin seikkoihin. Esim. s. 72: tärkeämpää kuin se, että aviomies heitti vaimonsa ulos ikkunasta, on kai se, että huoneessa ylipäänsä oli ikkuna; s. 75: makuuhuoneen lämmitysmahdollisuus on kai tässä olennaista (vrt. myös esim. 70 isovarvas ~ *cubiculumin* kynnyks). Pyrkimys materiaalin kattavuuteen saa tekijän huomioimaan myös itse asiassa kreikkalaisiin oloihin viittaavat maininnat (74, 76). Joitakin kohtia emme täysin ymmärtäneet (esim. 100, Sertorius ja naarashirvi).

Cubiculum-sanan esiintymien analyysi tutkielmassa vahvistaa sen, että lähtökohtaisesti on ollut kyse lähinnä nukkumiseen käytetystä huonetilasta, vaikka sanan merkitys onkin jonkin verran laajentunut, ja vaikka sanaa itse asiassa voidaan myös käyttää merkityksessä ‘huone’ (85). Metodiseksi ongelmaksi voitaisiin sikäli nähdä se, ettei muita ‘makuutilaa’ merkitseviä sanoja tutkita lainkaan, jolloin osa kirjallisuutta jää huomioimatta (daktyylipohjaisessa runomitassa sanaa *cubiculum* tai siitä johdettuja sanoja ei voi käyttää). Siksi ainakin jatkotutkimuksessa (vrt. 3) olisi tutkittava myös muita ‘makuuhuonetta’ merkitseviä tai muuten termiä *cubiculum* lähellä olevia (vrt. *tablinum*,

85, 105-6) sanoja, mikäli tutkitaan makuutilan käsitettä laajemmin. Metodin kannalta perusteltua olisi ollut myös *cubiculum* -sanana johdannaisten vastaavanlainen analyysi. Aineisto olisi siten saatu kattavammaksi (esim. *cubiculumin* huonekaluja: Mart. 14,39 *lucerna cubicularis*, 14,147 *cubicularia gausapina*, 14,150 *cubicularia polymita*). Huomioimatta on tosin tästä syystä jäänyt vain pieni osa sanan merkitystä valottavista tekstikohdista.

Erityisen ansiokas luvuista on 3.5.5 ("Vastaanotto"), jossa tekijä argumentoi itsenäisesti sitä vastaan, että *cubiculumia* olisi tavallisesti käytetty vastaanottotilana; tekijä suhtautuu muutenkin lähteisiinsä ja edeltäjiinsä kriittisesti (esim. 16, 35, 55, 78, 102, 105). – Tekijä on myös hyvin perillä siitä, että tiettyjä ilmiöitä ei kirjallisuudessa mainita, jolloin *ex silentio*-argumentit ovat ongelmallisia (esim. 3.5.13, s. 89, jossa todetaan, että synnytyksiä ei mainita *cubiculumin* yhteydessä: "ilmeisesti kuitenkin lapset syntyivät muissa tiloissa, tai sitten synnytyksiä ei vain mainita miesvaltaisessa kirjallisuudessa"; hyvä ilmaisu myös luvussa 3.6 s. 91). Yhtä tähän liittyvää näkökohtaa olisi voinut korostaa ja tutkia enemmänkin: kuten sivulta 88 käy ilmi, *cubiculum* mainitaan harvoin peseytymistilana. – Tekijä osoittaa työssä myös herkkyyttä tekstikriittisille kysymyksille (esim. s. 42, Cic. *ad Q. fr.* 3,1).

Työn konklusio on hyvin työstä johdettu, ja siinä johdannossa esitelty arkeologinen aineisto kohtaa työn filologisen analyysin hyvällä tavalla. Yhteenvetoa olisi tosin ehkä voinut täydentää esim. s. 95 esitetyllä huomiolla, että meillä ei ole varmaa tietoa siitä, oliko jokin tietty *cubiculum* aina samassa ja saman henkilön käytössä.

Työssä on seuraavia pieniä ongelmia. Eräät passukset toistuvat tekstissä, jolloin ristiviittauksia olisi kaivattu (esim. Plin. *ep.* 2,17 ja 5,6, samoin Othon kuolema Suet. *Otho* 11,1-2; toistosta vrt. myös esim. väkivalta s. 60 ~s. 61). – Luvuissa 2.3-2.4 muutama kaavio olisi selventänyt huonetilojen sijainnin ymmärtämistä. – Luku 3.5.2 on kiinnostavasta aiheesta johtuen ("Seksi. Aviovuoteen paikka.") jäänyt liian laveaksi kuvaukseksi passusten sisällöstä. S. 66 mainittu "Quintilianukselta peräisin oleva arvoitus" ei ole arvoitus, vaan hankalahko tekstikohta; kohdan todennäköisen tulkinnan olisi voinut selittää tekstissä. – Luvussa 3.5.4 (s. 75 nt.) ο□κημα-sanana selityksen viitataan olevan LSJ:ssä "s.v. ο□κήμος". Sivulla 77 "barbaarimainen" ei ole oikea käänne Ciceron käyttämälle sanalle *barbarus*. – Uskontoa käsittelevässä luvussa 3.5.8 ei mainita aikaisemmin sivulla 37 käsitellyjä *cubiculumin* kotijumalia (*inter cubiculi Lares colitur*). – Luvun 3.5.9 mukaan graffito *CIL* IV suppl 2, 4049 "ei tue väitettä siitä, että kubikulum olisi myös hautakammion nimitys". Tästä tulee lukijalle väärä käsitys – tarkoitus lienee vain ilmaista, että graffito ei liity tähän aihepiiriin. – 3.5.11, s. 88: Tässä tekijä tulkitsee mielestämme Pliniusta väärin: tuskin hän puhuu tässä katoksesta, vaan hän puhuu tässä yleisemmin vastakohdasta julkinen esiintyminen ~ syrjäänvetäytyminen (jota tässä symboloi *cubiculum*). 3.5.12, s. 88: kreikankielisen termin perusmuoto on □πή. – Luvun 3.6.3 käsittely lasten huoneista olisi kaivannut sitä, miten roomalaiset jaottelivat lapsuuden. Luvun ensimmäisen sivun esimerkit eivät liity lasten omiin huoneisiin, toisten sivujen kyllä. Lienee selvää, että jos talossa oli suuri määrä huoneita, osa niistä saattoi olla pysyvästi isompien lasten käytössä "lastenhuoneina", roomalaiset lapsikäsitteet huomioiden. – 3.6.4., s. 98: Riggsbyn aika tyhjänpäiväisen yleistyksen "useimmiten orjat lähetettiin pois isäntäväen huoneesta ainakin yön ajaksi" voi mainita, mutta jos orjalla ja patronus/-a:lla oli läheisempi suhde, yhdessänukkumista saattoi tapahtua, muistakin kuin eroottisista syistä. Yleisemmin ottaen jäimme välillä kaipaamaan sitä, että tekijä olisi useammin ottanut huomioon lähdeyytensä ja kontekstin; esim. s. 78-9 Cicero näyttää

pitävän välillä hyvänä, välillä pahana sitä, että vieraita päästetään *cubiculumiin*; mutta hän puhuu välillä Verreksestä, välillä veljestään, ja siis täysin erilaisissa yhteyksissä. – Kirjallisuusluettelossa editiot on lueteltu nähdäksemme turhaan, sillä niihin ei viitata. Peiperin Ausonius-editio puuttuu editioiden luettelosta, vaikka se Ausoniukseen viitattaessa aina nimetään (se lienee tosin TLL:ssä, josta tämä viittaustapa taitaa olla).

Työn ulkoasu on huoliteltu, ja siinä käytetty kieli vaikuttaa suureksi osaksi virheettömältä. Myös latinankieliset sitaatit vaikuttivat käytännöllisesti katsoen virheettömiltä.

Tekijällä on johdanto-osan perusteella hyvä näkemys roomalaisen talon tilankäytöstä; tämä näkemys ei kuitenkaan ole täysin siirtynyt tekstien analyysiin. Mielestämme Laura Nissisen pro gradu -tutkimus ansaitsee arvosanan *Magna cum laude approbatur*.

Helsingissä 4.3.08

Kalle Korhonen

Olli Salomies